SON BOZGUN 2

VEHBİ VAKKASOĞLU

TİMAŞ

2. BASKI

Vehbi Vakkasoğlu

SON BOZGUN

(2. Cilt)

TİMAŞ YAYINLARI
İstanbul - 1990

TİMAŞ YAYINLARI
Çatalçeşme Sk. Nu : 50 Cağaloğlu
P. K. : 50 Sirkeci/İSTANBUL
Tel. : 513 84 15 -

Kapak : Kenan Özcan - Timaş Grafik
Baskı : Şefik Ofset
Cilt :Sistem Mücellithanesi
İstanbul Haziran 1990

VEHBİ VAKKASOĞLU'NUN ESERLERİ

- Son Bozgun (3 cilt)
- Yeniden Doğanlar
- Dünyada İslâm'a Koşanlar
- Öğretmenin Not Defteri (4 cilt)
- Maneviyat Dünyamızda İz Bırakanlar
- Önce Alkışladılar Sonra Öldürdüler.
- Bazan Hazin, Bazan Rezil Bu Vatanı Terkedenler
- Osmanlıdan Cumhuriyete İslâm Âlimleri
- Moskof Mücadelemiz
- İslâm Dünya Gündeminde
- 99 Aydın Konuştu - Din Gerçeği
- Edebiyatımızda İman Hasreti
- İslâm Şairi Mehmet Akif
- Gönül Çağlayanı Yunus Emre
- Bilinmeyen Kadın
- Tarih Anayasasında Ziya Gökalp

ÖNSÖZ

«Akıllı insanlar başkalarının tecrübelerinden istifade edenlerdir» *diye bir söz vardır. Fakat, kendi milletinin, hem de çok kısa zaman önce geçirdiği ibretli tecrübelerden istifade etmeyenler için bir söz hatırlamıyorum. Eğer varsa, mutlaka bizim dramımızı anlatıyordur.*

*
**

Daha dün denecek kadar yakın bir tarihte, yurdumuza ayak basmış düşmanlarımız vardı. İdarecilerin ve komutanların tereddütlerinden istifade ile, «harim-i ismetimize» ayak basmışlar, bu cennet yurdu çiğnemişlerdi. İçimizdeki azınlıkların da yardımı, desteği ile teşviki ile asırlık kinlerinin bilenmişliğini en hunhar biçimde göstermişlerdi.

Şimdi onlar unutuldu. Hâdiselerin temelinde yatan sebepler küllendi. O kapkaranlık günlerin kahraman mücâhidleri, yârdan, anadan, serden geçenler bilinmez oldu.

Oysa ki, şimdi düşmanlarımız daha da sinsileşmiş ve içimizdeki azınlıklar yerine, içimizden azınlık haline getirdikleriyle işbirliğini kurmuş haldeler...

Şartların hiç mi hiç elvermediği günlerde meydana getirilen Millî Mücadele heyecanına, vatan müdafaasına şimdi de muhtacız...

Bu kitap, sizleri o heyecanlı günlere çekmek için hazırlandı.

O çöküş günlerinden hangi ruhla kurtulduğumuzun hikâyesi de bu kitabın konusu olacak...

Gencecik ömrünü vatanın istiklâli uğrunda feda eden yiğitleri tanıyacaksınız ve bugün aynı vatanı parçalayıp bölmek isteyenlerin nasıl ortaya çıktıklarını daha bir hayretle göreceksiniz. Bugün anarşinin emrinde gözükaralıklar yapan gençlerimiz, dün din için, devlet için enerji sarfetmekteydiler...

Ve dünkü Müftü Ahmed Hulusi Efendilerin yegâne meşgalesi, imanının izzetini, vatanının ve milletinin haysiyetini korumak idi. Vatanı da, milleti de bir bütün olarak görüyorlar ve bunun mücadelesini, mücahedesini yapıyorlardı.

Dışımızdakilerin yine sahneye koydukları bölücülük hareketleri vardı. Ve fakat oyuna gelmeyen doğulu - batılı, güneyli - kuzeyli bir bütün vardı, yekvücut bir millet vardı... Ve siyasi çekişmelerle tarihimizin yüz karası partizanlar vardı.

Bugünün tarihini okuyacak olanlar da dünkünden çok değişik şeyler bulamıyacaklardır. Çünkü, hâdiseler değişse de onlara yön veren öz'ler değişmemektedir.

***

Nakillerde geçen uydurukça kelimeler için peşinen özür diler, o günlerde «Türk» kelimesinin «Müslüman»la eş mânâlı olarak kullanıldığını hatırlatırım. Anadolu'da hâlâ kullanıldığı gibi...

Sizleri kitapla başbaşa bırakırken selâmlar sunar, dualarınıza beklerim.

Vehbi VAKKASOĞLU

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİR'İ İŞGAL HAZIRLIKLARI

1. BAHAR İÇİNDE KIŞ

Pırıl pırıl bir bahar sabahı... Güneş yine ışıklarını cömertçe saçıyor etrafa. Deniz yine durgun ve aydınlıktır. Martılar her zamankinden farksız dalıp çıkıyor mavi sulara. Tabiat, hayat fışkıran güzelliği ile burcu burcu. Mayıs ortalarının tatlı toprak kokusu her taraftan buğulanmakta...

Bu pırıl pırıl bahar sabahına, bu güzel dekora uymayanlar da var. İnsanlar var; endişeli, huzursuz, kararsız, şaşkın insanlar... Dünyanın neresinde, insan, yaşadığı bahara bu kadar ters düşmüştür?

Tabiat, ışıl ışıl renklerine, kokusuna, cıvıltısına belki de ilk defa bu kadar ters karşılık görüyordu...

⁂

İnsanlar, mani olamayacakları bir canavara yavrusunu kaptırmak üzere olan bir annenin perişanlığı, tedirginliği ve bitikliği içinde çaresiz... Can derdiyle vatan derdi arasında korkunç bir işkencenin girdabına kapılmış; hem zavallılaşmış, hem de asil duygularla yücelmiş, daha doğrusu karmakarışıklığa uğramış duygular altında habire ezilmiş insanlar...

Bunlar, bu vatanın asıl sahipleri idi...

⁂

Bir de insancık taraflariyle görünenler vardı. İnsancık tarafları neyse ama, hayvan taraflariyle çirkinleşenler, insandan başka birşey olanlar vardı. Nankörlüğün, kadir-kıymet bilmezliğin bir sembolü, yirminci asır başlarındaki bir emsalsiz sembolü olmaya özenen bu insanlar kimlerdi?

Bunlar da, bu vatana haksız olarak sahiplenmek için her şeyi göze almış olan işgal heveslisi azınlıklardı...

Evet, herşeyi göze almışlardı; ihaneti, cinayeti, hunharlığı... Çünkü asırlık kinlerle bilenmişlerdi.

***

14 Mayıs 1919 sabahının İZMİR'ini başka nasıl anlatmalı?

Pırıl pırıl gökyüzüne, bemberrak bahar aydınlığına rağmen, İzmir'in üzerine felâket bulutları olanca ağırlığı ve karanlığı ile çökmüştü. Kalpler karanlık, ruhlar buruktu...

Günlerden beri şehri saran söylentiler nihayet gerçekleşmeye başlamıştı. Çünkü yataklarından yerli Rumların «Zito» (yaşasın) çığlıklariyle kalkan İzmirliler, körfezde İngiliz ve Yunan gemilerini görmekteydiler. Görmekte ve gözyaşlarını sessizce içlerine akıtmaktaydılar...

***

14 Mayıs'taki bu hüzünlü günler nasıl hazırlanmıştı? Bu durum elbette birdenbire ortaya çıkmış değildi.

«Büyük Yunanistan» hayalini yıllarca allayıp pullamış gizli cemiyetler, bütün Ege'de Rum nüfusunu artırmak için büyük gayret göstermişler ve bunda da muvaffak olmuşlardı. Ege Denizi'ndeki adalardan

başlayarak, Batı Anadolu hızla Rumlaştırılacak ve sonra da, büyük devletlerin desteği sağlanarak işgal edilecekti. Etniki Eterya Cemiyeti, özellikle bu işi takip etmekteydi.

Osmanlı hükümetlerinin Tanzimat'tan itibaren aldığı vaziyet ise, Rumların bu idealini adeta kolaylaştırmakta idi (1).

Birinci Dünya Savaşı başlarındaki Osmanlı Devleti'nin resmî yayınlarında bile, İzmir'e bağlı Urla, Çeşme, Foçateyn ve Karaburun'da Rum nüfusunun İslâm nüfusunu geçtiği belirtiliyordu (2).

Ancak, İslâm nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile, iktisadî üstünlük Rumların elinde idi. Türklerin yalnız askerlik, çiftçilik ve memurluk yaptığı, bütün ticaret ve sanatı ise Rumların yürüttüğü bilinmekteydi. Aslında «Osmanlı Devleti'nin duraklama ve çöküş dönemleri» sırasında Anadolu'nun bütün kaymağını Rum, Ermeni, Musevî azınlıklarla gayri müslim ve yabancı uyruklu diğer kişiler yemiştir. Bunun için iyi bir slogan da bulunmuştur: «Türkler ticareti beceremez, sanatkâr da olamaz» (3).

Birinci Dünya Savaşı içinde İttihat-Terakki hükümetlerinin bu durumu değiştirmek için aldığı tedbirler, faydalı olmuşsa da, kat'i bir netice alınamamıştı. Rum nüfusu sahil bölgelerinden içerilere göçe zorlanmış, sadece savaş sırasında verecekleri zarar azaltılmıştı.

* * *

(1) Taçalan, Nurdoğan, Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken, sh. 52 - 54.

(2) Erdeha, Kâmil, Millî Mücadelede Vilâyet ve Valiler, sh. 370.

(3) Erdeha, Kâmil, a.g.e., s. 370.

«GÂVUR İZMİR»

Aşağı yukarı bütün büyük şehirlerimizde olduğu gibi, İzmir'de de ferah fahur yaşayanlar, azınlıklar ve bilhassa da Rumlardı. İslâm nüfusu, sosyo-ekonomik bakımdan azınlıklardan daha geri durumda idi. Zaten bunların şehir içindeki mahalleleri bile durumlarını göstermeğe kâfi idi: «Basmane ile Konak arasında bir çizgi çekildiği zaman, bu çizginin deniz tarafında kalan kesimi (Kordon, Alsancak...) Rum ve Ermenilerle levantenlerin ve yabancı uyrukların (İngilizler, İtalyanlar, Fransızlar...) hayatlarını sürdürdüğü yerlerdi. Bu kesimin zengin bir Avrupa şehrinden hiçbir farkı yoktu; işyerleriyle, eğlence yerleriyle, oturma yerleriyle...

Konak ile Göztepe arasında Yahudi mahalleleri vardı. Konak-Basmane çizgisinin Kadifekale'ye bakan kesimlerinde (Tilkilik, İkiçeşmelik, Eşrefpaşa...) Müslüman Türkler yaşıyordu. Buradaki Türkler, küçük esnaflık, zanaatkârlık, amelelik yapardı. Buranın bir Anadolu kasabasından hiç bir farkı yoktu» (4).

Kendilerinden tamamen ayrı ve başka bir hayat yaşayan lüks İzmir'e fakir Müslüman Türkler «Gâvur İzmir» adını takmışlardı.

***

«İttihat ve Terakki hükümetlerinin bütün çabalarına rağmen, Millî Mücadele başında İzmir'de 5 Türk bankasına karşılık 12 yabancı banka; 202 küçük Türk işyerine karşılık büyük çapta 213 gayri müslim kişilere ait işyeri; 9 Türk dava vekiline karşılık 27 gay-

(4) Erdeha, Kâmil, a.g.e., sh. 369.

ri müslim avukat; 7 Türk tabibine karşılık 88 gayri müslim doktor vardı (5).

* * *

PARTİZANLIK BELÂSI

Yerden mantar bitercesine ani bir patlama gösteren Rumlaştırma politikası, yukarıda görüldüğü üzere, apaçık ortada idi. Buna rağmen, 1919 başlarında İzmir'de yapılmış olan belediye seçimi partizanlığın gözleri nasıl kararttığını gösteren güzel bir misaldir.

Belediye Reisi seçiminin 25 Ocak 1919 olarak tesbitinden sonra, İslâm ve Rum nüfus arasında belediye reisi seçiminden çok daha mühim bir yarış başlamıştı. Bilhassa Türkler, bu seçimi millî bir mesele olarak ele almışlardı. Çünkü bu yolla İzmir'in kendilerine ait olduğunu isbata çalışacaklar ve Wilson prensipleri mucibince Aydın'ın (*) Osmanlı Devleti'nden ayrılmamasını sağlıyacaklardı.

Bu ümitle harekete geçildi ve İzmir'in Müslüman mahallelerinde sokak sokak dolaşılarak, mutlaka rey verilmesi istendi.

Kesin nüfus durumu bilinmediği ve denge devamlı Rumlar lehine bozulduğu için, seçim faaliyeti Müslüman mahallelerde büyük bir heyecanla yürütülmekte idi. Üstelik Rumlar, Musevî ve Ermeni azınlıklarının, Gâvur İzmir'in sakinleri olan levantenlerin de oylariyle çoğunluğu sağlayabilirlerdi.

---

(5) Erdeha, Kâmil, a.g.e., sh. 369.

(*) O günlerin Aydın vilâyeti, bugünkü İzmir, Manisa ve Denizli vilâyetlerimizi içine almaktaydı.

İşte bütün bu kritik safhalar içinde yapılan bir partizanlık örneği vardı ki, bu illetin dehşetini, herhalde başka misale lüzum kalmayacak derecede apaçık anlatıyordu. İslâm tarafı bu seçime iki liste halinde katılıyordu. Bir tarafta, İttihat-Terakki'nin devamı olan Teceddüt Fırkası, diğer tarafta da Hürriyet ve İtilaf Fırkası ...Hattaâ, diğer küçük partilerin de ayrı listelerle seçime katılacağı söyleniyordu. «Böylece bütünlüğünü koruyan Rum oylarına karşılık, Türk oyları en az ikiye bölünecekti. Bu durumda da, yenilgi kesin olacak; nüfus çoğunluğu iddiasiyle Anadolu'dan toprak isteyen Yunanistan, büyük devletler karşısında, Türklerin aleyhinde eline büyük bir koz geçirmiş olacaktı.» (6).

***

Geç de olsa bunu anlayan parti liderleri, uzun görüşmeler ve pazarlıklar sonucu bir tek liste üzerinde anlaşabildiler. Bu anlaşmada İzmir basınının büyük rolü olmuştu. Böylece, Rumlar karşısında, sırf particilik gayretleriyle düşülebilecek bir rezalet de önlenmiş oldu. Çünkü bu durumu gören Rumlar, birleşmiş İslâm tarafı karşısında belediye reisliğini kazanmanın mümkün olmadığını görünce, seçime katılmaktan vazgeçtiler ve «Rumluğun seçim yoluyla hakkını aramaktan müstağni olduğunu söylediler» (7).

«Rumlar seçimlere girmemekle İzmir'de çoğunluğun hangi yanda olduğu konusunu askıda ve karanlıkta bırakmışlardı. Nasıl olsa İzmir şehri ve Aydın vilâyeti İtilaf Devletleri tarafından Yunanistan'a

(6) Taçalan, N., a.g.e., sh. 47 - 49.
(7) Taçalan, N., a.g.e., sh. 49.

vaadedilmişti. Türklerin bir plebisit haline soktukları ve belki de kaybedecekleri bir seçime girip, karşı tarafın eline koz vermenin ne gereği vardı? (8).

Partilerin birleşerek seçime girmelerinde emeği geçenlerden Mahmut Celâl (Bayar) Bey, bu durumu değerlendirirken şöyle diyor:

«— Bu, bize seçimi kaybetmekten daha ağır gelmişti» (9).

Evet, gerçekten de, «bizim seçimle üstünlük sağlamağa bile ihtiyacımız yoktur» manasına gelen davranış, düşünenleri hem endişelere itmiş, hem de üzmüştü.

* * *

İLK İŞGAL HABERİ VE HÜKÜMETİN ŞAŞKINLIĞI

Nihayet 14 Mayıs 1919 sabahı İngilizlerin Akdeniz filosu Kumandanı Amiral Calthorphe, İzmir'deki 17. Kolordu Kumandanı Mirliva (Tuğgeneral) Ali Nadir Paşa'ya, «İzmir İstihkâmlariyle, askeri müdafaa tedbirlerini haiz arazinin, Mondros Mütarekesinin 7' nci maddesi gereğince, bugün saat 12.00'de İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceğini» bildiren bir nota verdi.

Böylece, Müslüman ahalinin günlerdir kulaktan kulağa duyarak ızdırapla kıvrandığı söylenti, ilk resmî ve açık tezahüre kavuşuyordu. Zaten, günlerdir Rum mahallelerinde açıktan açığa yapılan hazırlıklar, sabahlara kadar süren içki alemleri, eğlenceler,

(8) Taçalan, N., a.g.e., sh. 49.
(9) Bayar, Celâl, Ben de Yazdım, c. 5, sh. 1618.

mavili beyazlı bayraklarla süslenen evler, bu felâketin elemli habercileri olmuştu.

Müslüman Türkler ise, bir imâ, bir işaret beklemişler, ancak umumi şaşkınlığı atacak belli bir istikamet gösterecek kimse çıkmamıştı. Çünkü bu konuda hükümet bile şaşkındı, kararsızdı. Aslında o da fonksiyonlarını yitirmiş bir hükümetti. Çoktan esir olmuş bir hükümetti. Esir bir başşehirde yaşayan esir Padişah ve hükümetti. Böyle bir hükümetten ne beklenebilirdi? (10).

Hiçbir tesirli ve hayırlı karar elbette beklenemezdi. Ancak kendi başına karar verme kararlılığından yoksun olanlar veya korkanlar, yahut Osmanlı'nın o gün içinde bulunduğu durumu takdir edemeyenlerdir ki, hâlâ İstanbul Hükümeti'nden birşeyler beklemeye devamda idiler.

İşte bunlardan biri de Ali Nadir Paşa idi. İngiliz Amirali Galthorpe'un notasını alır almaz telgraf başına giderek İstanbul'daki Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı buldu ve durumu haber verdi:

---

(10) Padişah, işgalci devletlerin o kadar baskısı altında idi ki, hiç istemediği ve aslında sevmediği Damat Ferid Paşa'nın sadrazamlığını sonuna kadar devam ettirmiş ve Paşa, 1922 Eylül'ünde Avrupa'ya kaçtıktan sonra şöyle konuşmuştur:

«— Çapkın enişte Paşa, hem devleti bu hale koydu, hem gitti...»

Zaten Padişah, sade enişteşinden değil, O'nun bütün ailesinden de, nefret etmekte olduğunu çok önceleri açıklamıştı:

«— Müddet-i hayatımda, üç habis ruhlu insan tanıdım. Bunlar bir şeytanet sacayağı gibidirler ve mel'anette olduğu kadar hamakatta da müşterektirler.

Birisi hemşiremdir. İkincisi zevci Damat Ferid Paşa, üçüncüsü de oğulları Sami'dir.»

(Kutay, Cemal, Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c. 19, sh. 10839).

«— Buraya gelen Amiral Galthorpe'dan bir nota aldım. Bunda İzmir istihkâmatı ile civarında müdafaa tertibatını haiz bulunan araziyi, Mütarekename mucibince bugün öğleyin saat 12.00'de işgal edeceklerini ve bunun İtilaf Devletleri tarafından Bab-ı Âliye bildirildiğini yazıyor.

Emrinize muntazır olduğum arzolunur.» dedi ve kendisine bu durum karşısında ne emir verileceğini sordu.

Ali Nadir Paşa, belki de bu sorusuna derde deva olabilecek bir cevap verilemiyeceğini çok iyi bilmekteydi. Sadece mes'uliyeti kendi üzerinden atmak gayretiyle sormaktaydı ne yapacağını. Çünkü nota'nın kendisine tebliğ tarzı bile çok anormal ve haysiyet kırıcı idi. Zira, nota İstanbul'daki hükümet yerine, İzmir'deki temsilcilerine veriliyordu. Mütareke'nin yedinci maddesinin konması haksız ve yersiz işgallere zemin hazırlamak içindi. Bu gerçeği, Mütarekeyi İngiltere adına imzalayan Galthorpe bile itiraf etmektedir. Belki de bitmez bir kindarlıkla dolu olarak kalbinde taşıdığı Osmanlı düşmanlığı sebebiyle, bunu hatıralarında itiraf etmiştir (11).

Nota'nın sert bir emir niteliğinde oluşunun yanı sıra, getiriliş tarzı da hakaretâmizdi. Çünkü nota, Ali Nadir Paşa'ya küstah bir İngiliz yüzbaşısı tarafından getirilmişti. Yüzbaşı ayak-ayak üstüne oturarak kasılıyor, dışarıda da bir İngiliz mangası bekliyordu.

Ali Nadir Paşa, durumu Harbiye Nezaretine bildirmesi lâzım geldiğini ve alacağı cevabı duyuracağını Ermeni tercümana söylediği zaman, İngiliz yüzbaşısı, bu cevabın hiçbir mânâ taşımayacağını ifade

(11) Kutay, Cemal, T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10801.

eden acayip bir hareket yaptı ve elindeki kamçısı ile Paşa'yı selâmlayarak dışarı çıktı.

Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Sadrazam Damad Ferid Paşa ile müşavereden sonra Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya şu cevabı verdi:

«— Bab-ı Âli'de işgal vukuuna dair malumatımız yoktur. Amiral'in bu teklifi, Mütareke şartlarından olarak muvafakat edilmesi lüzumu tabiîdir.»

Bu cevapla hem İzmir'in işgaline müsaade olunuyor, hem de her türlü mukabele imkânı önlenmiş oluyordu. Yani yapılacak olanlar İngiliz'in vicdanına havale edilmiş oluyordu ki, pek kısa bir zaman sonra bu vicdanın var olmadığı apaçık görülecektir.

Ali Nadir Paşa, İstanbul Hükümeti'nin bu cevabını, varlığını bildiği mukavemet teşkilâtlarından saklamıştır. Bu suretle işgalin ilk kısımları hiçbir karşı koyma olamadan gerçekleşti.

Oysa ki, İzmir'de, daha 1918 Kasım'ında istiklâli koruma gayesiyle kurulan derneklerin ilki teşekkül ettirilmişti. **«Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti»** Mütareke'nin yedinci günü gayri resmi olarak kurulmuştu (12).

Müslüman halk da infial ve galeyan halinde beklemekteydi. Fakat Ali Nadir Paşa, kendi insiyatifiyle bir şey yapmama kararındaydı.

İstanbul Hükümeti içinde de tam bir fikir birliği bulunmamakta idi. Hattâ Erkân-ı Harbiye Reisi olan Fevzi Paşa (Çakmak), Harbiye Nazırı'nın cevabını tasvip etmeyerek istifaya kalkıştı ve şöyle dedi:

«— Memleketin askerî vaziyeti itibariyle en mühim parçasının işgale terkedilmesinde, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) ola-

(12) Morali; Halit Mütarekede İzmir Olayları, sh. 6.

rak benim de mütalaam alınması icabederdi. Ben, bu kadar müessif tarihi hataya iştirak edemem.» (13).

***

Ali Nadir Paşa, herşeye rağmen hükümetin istediği uygulamak yolunu seçti ve böylece, işgal hiçbir maniaya çarpmadan başlamış oldu.

Eski ve yeni Foşa istihkâmlarını Fransızlar, Urla istihkâmlarını Fransızlar ve İngilizler; Kösten Adası istihkâmlarını İngilizler; İzmir'e en yakın olan Yeni Kale istihkâmlarını da Yunanlılar işgal ettiler. Bütün bu işgaller, 14 Mayıs günü ilk nota'nın verildiği saat dokuzdan akşama kadar tamamlanmıştı. İtalyanlar bile, mukavemet görmeyen bu işgallere katılmaktan kendilerini alamadılar. Kuşadasına çıkardıkları bir miktar asker Selçuk'a doğru harekete geçti. İşte böylece İzmir'in ve civarının müdafaası imkânsız bir hale gelivermişti. (14).

Evet, maddi açıdan ve askerlik cihetinden bakınca imkânsız hale gelmişti ama, başka açılardan bakanlar da vardı duruma ve bütün komutanlarımız da Ali Nadir Paşa gibi değillerdi.

***

İzmir'in ikinci talihsizliği de, o sırada Kolordu Kumandanından daha cesaretsiz ve silik bir şahsiyet olan Kambur İzzet Bey'in Vali olarak bulunmasıydı. Vali'nin nasıl bir şaşkınlık ve acz içinde bulunduğunu gösteren enteresan ve enteresan olduğu kadar da acı bir olayı Cemal Kutay'dan dinleyelim:

(13) Kutay, Cemal, T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10802.
(14) Kutay, Cemal, T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10803; Umar, Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, sh. 96.

«— Vali Kambur İzzet Bey, Merkez Kumandanlık vazifesini ifa etmekte olan Binbaşı Hüsnü Bey'i yanına çağırdı. Elinde bir liste vardı:

— Bu liste İstanbul'dan gönderildi. İsimleri yazılı olanları nezaret altına alacaksınız. Vakit kaybetmeyiniz. Çünkü işgal sırasında bir vak'anın zuhurunu hükümet kat'i surette istememektedir.»

Binbaşı Hüsnü Bey, büyük bir keder içinde makamına geldi. Kararı gayet açıktı: Listede isimleri olanlara haber vermek ve onların tevkiften kurtulmalarını temin etmek!..

Listeyi açıp okuyunca, gözleri hayretten açıldı. Manzara ve vakalar hiç de gülmeye müsait değildi ama, gayri ihtiyari ve asabiyetle gülmeye başladı. Listede kendi ismi de vardı!.. Hüsnü Bey kendi kendisini tevkif edecekti!..

Yerinden kalktı, Listede isimleri olanlar içinde şahsiyet ve mücadele azimleri memlekete faydalı olabilecek olanları birer birer dolaştı (*).

***

Amiral Galthorpe'un ilk notasını getiren İngiliz yüzbaşı yanındaki Ermeni tercüman ile öğle üzeri tekrar Kolordu Kumandanı'na geldi. Bu defaki nota ile, nihayet dillerinin altındaki baklayı tamamen çıkarmaktaydılar. İkinci notada şöyle deniliyordu:

«— Mütareke şartlarının 7'nci maddesine tevfikan müttefik devletlerin muvafakat ve kararıyla İzmir'in Yunan kıtaları tarafından işgal edileceği; işgal kuvvetlerinin 15 Mayıs 1335 (1919) sabahından itibaren karaya ihraç olunacağı size bildirilir.

(*) Bunlar arasında İttihad - Terakki'nin İzmir Mes'ul Kâtibi olan Mahmut Celâl (Bayar) Bey de vardı. Bu tarihten itibaren Ege içlerine çekilerek Galip Hoca namiyle ve hoca kıyafetiyle Kuva-yı Milliye'ye hizmet edecektir.

Bunu temin etmek için de sabah 7.00'den itibaren (15 Mayıs 1919) iskelelerin Yunan bahriye müfrezeleri tarafından işgal edileceği tebliğ olunur. Her türlü müessif vakaya mani olmak için çıkarma iskeleleri civarındaki, Pasaport ve Punta'daki karakollarda bulunan müfrezelerden maâda bilumum kıtaların ve müesseselerin, bulundukları garnizonlarda toplu bir halde bulunarak Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı'nın vereceği emri beklemeleri ve hariçle muhabereyi meneylemek üzere telgrafhanenin Haşmetlu Büyük Britanya İmparatoru'nun kıt'aları tarafından işgal edileceği de tebliğ olunur.»

Ve nota çok açık ve küstah bir tehditle sona eriyordu:

«— Limandaki İtilaf Kuvvetleri Donanması, işgal sırasında sükun ve asayişin temininde en müessir amil olacaktır. Bu hakikatin de göz önünde bulundurulması, şehrin ve sakinlerinin hayat ve menfaatleri bakımından lüzumludur.»

Bu satırlarla, işgali önlemeye yönelecek her hareketin, donanma tarafından kan ve ateşle bastırılacağı; şehrin harap edileceği bildiriliyordu.

***

Notayı verdikten sonra dışarı çıkan işgal habercilerine, genç bir yedek subay, milletinin karakterini çok iyi bilen bir münevver olduğunu gösteren şu sözleri söyler:

«— **Büyük bir milletiz. Uyur gibi görünürüz. Fakat uyanacağız. Elimizde bulunan memleketimizin peşkeş çekilmesi kabul edilemez. Karışıklık vuku bulacak. Belki bizimle birlikte çok kişi ölecek.**» (15).

***

(15) Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, sh. 31.

Ali Nadir Paşa, bu notayı da, birincisi gibi Harbiye Nezâretine bildirdi. Nazır Şakir Paşa'dan gelen cevap, işgalin bir emr-i vaki olduğu ve önlenmesinin imkânsızlığı görüşünü dile getiriyordu. Şöyle diyordu Paşa:

«— Vak'alar, Mütareke hükümleri çerçevesi içinde cereyan ettiğine nazaran, hareketinizi ona göre telif ve tatbik ediniz.»

Şakir Paşa bu cevabiyle, ne direnmeyi, ne de direnmemeyi tavsiye ediyordu. Adeta Mütareke hükümlerini biliyorsun; ben de senin durumundayım, mahalli imkânlara ve şartlara göre hareket et, demek istiyordu.

Belki de, «**Benden bir şey bekleme, sen de bir şey yapamazsın**» demeyi tarihi ve vicdani bir alçaklık telakki ettiğinden dolayı, çaresiz olarak böyle dolambaçlı bir dil kullanmıştır. Ali Nadir Paşa, hareketlerini nasıl «telif ve tatbik» edecekti?

Gelişen hâdiseler göstermiştir ki, o da olayların akışına tabi olmuş, kendi insiyatifiyle bir hamleye, bir şahlanışa giden yolu açmaya girişememişti.

Üstelik, kendisinin açamadığı yolu diğer askerlerin de açmasını önleyecek faaliyetlerde bulunmuş, Amiral Calthorpe'un İzmir'in işgal edileceğini haber veren notasını bütün kıtalara duyurmuştu. İşgale karşı yapılabilecek herhangi müdahaleyi önlemeyi hedef alan bu tamimin maddeleri şöyle idi:

1) Müttefik Devletler tarafından Mütarekenamenin yedinci maddesi hükümlerine tevfikan İzmir ve civarındaki istihkâmları müttefiklerin kıtaları işgal edecektir.

2) İşgal bugün öğleden sonra icra edilecek ve bu maksatla İtilaf Devletleri, adı geçen istihkâmlara birer müfreze gönderecektir.

3) Bugün gönderilecek olan müfrezeler vardıklarında istihkâmlar dahilindeki topları, kama ve nişangâhları ve sair bilcümle istihkâm aksamını mezkûr müfreze kumandanlarına tamamen teslim edecek... İstihkâmlar dahilinde bulunan ümera, zabitan ve fertler istihkâmat civarında toplanacak, sonra da Kolordu'dan verilecek emir üzerine hareket edeceklerdir. Yeni Kale'de bulunanlar, mezkûr kalede toplanacaklardır.

4) İstihkâmların işgali esnasında kat'iyyen engelleme yapılmayacak ve kendilerine gerekli kolaylık gösterilecektir (16).

***

Bütün mevcut müdafaa imkânlariyle teslim edilmiş olan İzmir ve civarında bir milli direniş hamlesinin doğması, o gün mümkün görülmeyebilirdi. Fakat sadece maddi bir bakış açısından herşey bitmiş gibiydi. Oysa ki, Müslüman Türkün bitmiş gibi görünen maddi varlığı ve imkânı yanında, sonsuz bir moral gücü, daha doğrusu sonsuz bir moral gücü verebilecek İMAN'ı vardı.

Bütün eksiklikleri, noksanlıkları, boşlukları doldurmaya yetebilecek, tamamlayabilecek bir güçtü bu. Merhum Âkif'imizin diliyle: Çelik zırhlı duvarlara karşı imanlı göğüsler çıkacak ve «medeniyet» adını yakıştıran tek dişi kalmış canavar böyle bir İMAN'ı boğamayacaktı:

---

(16) Kutay, Cemal, T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10806.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var,
Ulusun... Korkma!. Nasıl böyle bir imanı boğar?
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar...

Acaba bu sebeple midir ki, yıllarca, içimizden bu imanı sökûp atma hileleri, oyunları oynanmıştır? O günlerde her türlü tecavüze ve bölücülüğe karşı şahlanan bu imanı ortadan kaldırmak ve yine bir dar boğazda onun gücüne muhtaç olduğumuz zaman boşlukta bırakılmak... Planın kabataslak görünüşü bu idi. Acaba yine bir iman şahlanmasına ihtiyacımız olsa, 'ya gazi, ya şehid' parolası ile, yardan, anadan, serden geçebilecek, Allah, vatan ve millet yolunda ölebilecek miyiz?

Bu soruya ne kadar evet diyebiliyorsak, düşmanlarımızın imanımızı hedef almış desiseleri de o kadar başarısız olmuş demektir.

* * *

2. MAŞATLIKTA MİTİNG VAR

MÜFTÜ RAHMETULLAH EFENDİNİN UNUTULMAZ ŞAHLANIŞI

İzmir'in Yunanlılarca işgal edileceğini duyan asker-sivil bir çok münevver Konak Meydanı'na gelmeye başlamıştı. Hem Kolordu Karargâhı, hem de Vilâyet Konağı bu Meydan'ın etrafındaydı. Günün her saatinde bir çok münevveri toplayan bu civardaki Askeri Kıraathane, o gün bir başka kalabalıktı.

Hararetli konuşmalarla birlikte kalabalık da giderek artmaktaydı. Vilâyet Konağı'nın yanında bulunan Mekteb-i Sultani'de (Lise'de) toplantının devamına karar verildi. Buradaki toplantıya katılanlar arasında Askerlik Dairesi Başkanı Süleyman Fethi Bey'den Mevlevi Şeyhi Nurettin Efendiye; Lise'nin İkinci Müdürü İsmail Habib (Sevük) ten Hukuk-u Beşer Gazetesi Sahibi Hasan Tahsin Bey'e kadar bir çok münevver vardı.

Lise'deki toplantı devam ederken, aralarından seçtikleri bir heyeti de Vali İzzet Bey'e göndermiş ve hâdiselerin içyüzünü öğrenmek istemişlerdi. Ne var ki, Vali gerçekleri gizleyebileceğini zannederek işgal haberlerini kat'iyetle yalanladı. Bu türlü söylentilerin İttihatçılar tarafından maksatlı olarak uydurulduğunu da sözlerine ekledi.

Bu heyetin Vali'den getirdiği habere hiç kimse inanmamıştı. Aralarından ikinci bir heyet seçerek, tekrar Vali'ye gönderdiler. Bunlar işgal konusunda duyduklarını delilli olarak aktarınca, Vali gerçeği itiraf zorunda kaldı ve şöyle dedi:

«— İşgal hakkında Bab-ı Âli'den bir emir yok. Fakat İtilaf Devletleri'nden bu konuda bir yazı geldi. İşgal sırasında yapılacak aşırılıklar, taşkınlıklar memlekete zarar verir. Kan dökülebilir. Bu sebepten sükûnetimizi muhafaza edelim.» (17).

***

Allah yolunda cihadı en büyük ibadetlerden biri olarak göstermiş olan İslâm imanının o günlerde İzmir'deki mücessem timsali **Müftü Rahmetullah Efendi** idi.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğinin kesinleşmesi üzerine, Vali İzzet Bey, şehrin bütün ileri gelenlerini toplantıya çağırdı, bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında, Yunanlıların İtilaf Devletleri'nin emri üzerine ve Mütareke hükümlerine göre İzmir'i işgal edeceklerini, bu bakımdan hiç kimsenin en küçük bir müdahaleye girişmemesi gerektiğini izah etti.

Bunun üzerine toplantıya gelmiş bulunan Müftü Rahmetullah Efendi, imanından aldığı şehametle kükredi. İzmir'in işgaline karşı açıkça ve erkekçe, daha doğrusu Müslümanca yapılmış bu kükreyiş, Millî Mücadelemizin altın harflerle yazılacak bir safhasıdır. Müftü Rahmetullah Efendi Vali'ye doğru birkaç adım

(17) Topçuoğlu, Ümid Sinan, İlk Kurşun, sh. 11; Umar, Bilge. İzmir'de Yunanlıların Son günleri, sh. 99-100.

attı ve bir eliyle de bembeyaz sakalını göstererek şöyle haykırdı:

«— Vali Bey!.. Bu, kanımla kızarabilir amma, bu alına, Yunan alçağını sükûnet ve tevekkülle selâmlamış olmanın karasını sürerek huzur-u İlâhiye çıkamam!»

«Ve cevap beklemeden hışımla odadan çıktı, doğruca Müftülüğe gitti, bütün camilere haber saldı. İki saat sonra İzmir'in bütün camilerinde salat ve selâm sesleri yükseliyordu.

Bu vakitsiz ezanın sebebi acıydı, fakat manası ulvî ve yüce idi. 1922 — 9 Eylül'ünde, Rahmetullah Efendi hayatta değildi amma, kurtulmuş İzmir'in camilerindeki hür ezan sesi, elbette ki, bir şehid kadar onun ruhunu taziz etti...» (18).

Müslüman İzmir'lileri heyecanla ürperten bu hazin nağmeler, gece yapılacak Maşatlık'taki mitingin de davetiyesi olmuştu.

Rahmetullah Efendi, savaş sırasında da hizmet ve himmetlerine devam etmiş; her haksızlığı Yunan kuvvet komutanları nezdinde protesto etmekten, ele geçirilen Türk çetelerini kurtarmak için kefil bulmaya ve erkekleri çarpışan ailelerin ihtiyaçlarını temin etmeye kadar her işe gayretle koşmuştur.

* * *

MİTİNGE DAVET

Vali'nin bu sözlerini öğrenen Lise binasındaki Münevverler, artık resmi makamlardan ümidi kes-

(18) Kutay, Cemal Tarih Konuşuyor, sayı: 4, sh. 285.

mişler ve kendi aralarından seçtikleri «Redd-i İlhak Hey'et-i Milliyesi» ile işgale karşı silâhsız direnme yolları aramışlardı.

İzmir'in Yunanistan'a ilhakını reddeden bu cemiyet, silâhlı direnmeyi kabul etmiyordu. Çünkü, «Osmanlı Devleti'nin en küçük bir direnmede bulunmayacağı, Vali'nin konuşmasından anlaşılmaktaydı; halkın ise hiçbir direnme hazırlığı yoktu; direnme çabasının işgali önleyemeyeceği» ise kesindi (19).

Redd-i İlhak Millî Heyeti'nin aldığı en önemli karar, hemen o gece bir «**protesto mitingi**» tertip etmek oldu. Ayrıca İtilaf Devletlerinin temsilcilerine protesto telgrafları çekmek de karar altına alındı.

Bu heyetin başkanlığına Moralızade Halid Bey, sekreterliğine de Ragıp Nureddin Bey seçildiler. Sekreter Ragıp Nureddin Bey'in hazırladığı beyanname, el yazısı ile çoğaltılarak dağıtıldı. Yahudi Mezarlığında (Maşatlık) o gece yapılacak mitinge davet eden bildirinin metni şöyle idi:

«— **Ey bedbaht Türk!..**

Wilson prensipleri unvan-ı insaniyetkâranesi (*) **altında senin hakkın gasb ve namusun hetk ediliyor.**

---

(19) Umar, Bilge, a.g.e., sh. 101.

(*) Wilson Prensiplerinin mühim maddeleri kısaca şöyle idi:

1) Sulh anlaşmaları herkesin gözü önünde, açıkça hazırlanacak ve bundan sonra hususi mahiyette milletlerarası anlaşmalar yapılmıyacaktır. Diplomatik faaliyet herkesin gözü önünde açıkça devam edecektir.

2) Denizlerin serbestliği sağlanacaktır.

3) İktisadi engeller kaldırılacak ve sulhu sağlayan milletler için eşit ticari şartlar konacaktır.

4) Silahlar azaltılacaktır.

5) Sömürge halkı ile sömürgeci devletlerin hakları tarafsızlıkla çözümlenecektir.

Buralarda Rum çok olduğu ve Türkler'in Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi.

Şimdi sana soruyoruz:

Rum senden daha mı çoktur?

Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın?

Artık kendini göster! Tekmil kardeşlerin Maşatlıktadır. Oraya yüzbinlerce toplan ve kaahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. Burada zengin - fakir, âlim-cahil yok, fakat Yunan hakimiyetini istemiyen bir kütle-i kaahire vardır.

İlân ve isbat et!

---

6) Rusya'ya her türlü yardım yapılacaktır.

7 - 8 - 9 - 10 - 11) Belçika, Fransa, İtalya, Avusturya - Macaristan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'a hakları verilmelidir.

(Onikinci madde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili idi ve bu maddeyi çıkar yol olarak görenler, İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Bu madde şöyle idi:

«— Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki Türk bölgelerinin hükümranlığı ve emniyeti garanti edilmelidir. Fakat, halen Türk hakimiyeti altında bulunan diğer milletlere, hiçbir fenâ muameleye maruz kalmadan, tam bir yaşama emniyeti ve muhtariyet çerçevesi içinde gelişme imkânı temin edilmelidir.

Boğazlara gelince, bunlar milletlerarası garantilerin himayesi altında bütün milletlerin gemilerine, ticaretine serbest bir geçit olarak açık bulundurulmalıdır».

13) Müstakil bir Polonya devleti kurulmalıdır.

14) Açık anlaşmalara müstenit umumi bir milletler cemiyeti teşekkül etmelidir. Bu cemiyetin gayesi, küçük - büyük devletlere karşılıklı siyasi istiklâl ve toprak bütünlüğü garantileri vermek olmalıdır.

Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsran nükbet fayda vermez. Binlerle yüzbinlerle Maşatlığa koş ve Heyet-i Milliyenin emrine itaat et.

Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi»

Bu bildiri şehrin Türk mahallelerinde tamamen duyuruldu. Bekçiler ve gençler sokak sokak gezerek, «vatanını seven Maşatlığa gelsin!» diye bağırarak gezdiler.

İzmir'in çevresinden de mitinge katılınmasını temin maksadiyle bu bildiri telgrafla yayılmak istenildi. Ancak telgrafhâneler İngilizlerce işgal edilmiş olduğundan bu mümkün olmadı. Vali İzzet Bey de bu tür telgrafların çekilmemesi için emir vermişti. Ancak Hürriyet ve İtilâf Partisi ileri gelenlerinden Müsavat Gazetesi Sahibi Avukat Sadık Bey'in delâletiyle Vali çok kısa bir metinle telgraf çekilmesine izin verdi. Bu metin şöyleydi:

«— İzmir Yunanlılara veriliyor. Bütün ümitlerimiz sizdedir. Vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız.»

***

Bu telgraflardan Erzurum Belediye Reisliğine gelenini görünce Kâzım Karabekir Paşa hissiyatını şöyle dile getirir:

«— Zavallı güzel İzmir... İstanbul'un ihanetine uğradı, Ali Nadir Paşa gibi bunamış acizi Kolordu Kumandanı, İzzet gibi bir haini de Vali yaptılar. Nice zamandan beri Avrupa gazetelerinin açık yazdığı İzmir işgalini teshil bile ettiler (kolaylaştırdılar).

Telgrafların, mitinglerin ne faidesi olacak? Harice feryattan ziyade, dahilde milli birlik ve milli kuvvet tesisine uğraşmalı. Bugün İzmir'e vurulan darbe, yarın daha başka yerlere vurulacaktır.

Artık felâketlere ve bunlara karşı silâhla mukabeleye kani olmayanlarımıza İzmir'in işgali bir ders oldu. Harbiye Nezaretine şedid bir telgraf yazdım. Halk ve asker azim heyecandadır. Ne yapıyorsunuz? Diye sordum.» (20).

Karabekir Paşa, miting ve telgrafların pek tesiri olmayacağını haklı olarak ileri sürmesine rağmen, yine de o imkânları da kullanmaktan geri durmaz. Evet, esas mesele millî birlik ve millî kuvvet kurulmasıdır amma, diğer tedbirler de büsbütün faydasız değildir. Zaten birinin diğerine mani olacak durumu da yoktur. Öyleyse, ikinci planda görülmüş olsa dahi telgraf ve miting faaliyetlerini de yürütmek gereklidir, yapılmalıdır.

Metod ve görüş farklarından dolayı aynı hedefe hizmet eden faaliyetlere katılmak istemeyenlere yaşanmış bir hatıra olarak Paşa'nın davranışı büyük bir ibret teşkil etmelidir.

Paşa, miting ve telgraf faaliyetlerini de şöyle anlatır:

«— Erzurum'da büyük bir miting hazırladık. Her tarafta da tertibini, fakat zabitlerin sükûneti muhafaza etmelerini tebliğ ettim. Miting 18 Mayıs'ta yapıldı. İtilâf Devletleri mümessillerine miting heyeti tarafından şedid protestolar yazıldı. Her tarafa bildirildi.» (21).

* * *

VE MİTİNG...

14 Mayıs günü ortalık kararmaya başlayınca, şimdi Bahri Baba Parkı denilen yerdeki Maşatlık'ta

(20) Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, sh. 27.
(21) Karabekir, Kâzım, a.g.e., sh. 227.

binlerce kişi toplanmaya başlamıştı. Minarelerden verilen selâlar, Müslüman halkın getirdiği tekbir ve tehlillere karışıyor, yer yer hıçkırıklar yükseliyordu.

Geniş bir sahada, öbek öbek toplanmış kalabalık gruplar, civardaki bir inşaatı çevreleyen tahtaları sökerek büyük ateşler yaktılar. Bu grupların arasında gidip gelen uzun cübbeli devrişler dualar okuyor, tekbirler getirerek ellerindeki sancakları dalgalandırıyorlardı.

«Tertemiz beyaz sarıklı ve uzun, güvez renkli cübbeli imamlar ellerinde zümrüt yeşili satenlere sarılı mushaflarla gelmiş; üzerlerinde kem gözlere karşı çeşit çeşit işaretler işlenmiş yamçılı çobanlar da... Maşatlığa inmişlerdi. Kalabalığın içinde mezar taşlarına tünemiş, başlarını ızdırapla önlerine eğmiş mavi kaşe üniformalı öfkeli lise öğrencileri, partal haki üniformalı dertli askerler, başları takkeli, ayakları dolaklı, gözü yaşlı ihtiyarlar da vardı.»

Amerikalı yazar **Richard Reinhardt, İzmir'in Külleri**'nde mitingi böyle tasvir ediyor ve ortak duyguyu da şöyle anlatıyordu:

«— Bu kalabalığın anladığı tek kültür, şaşmaz bir disiplin anlayışıydı ki, bu onlara köklü bir dinî inancın ve baskıcı bir askerî aristokrasinin savunması uğrunda ve çektikleri korkunç acılara, dayanılmaz güçlüklere dayanmak için gerekli cesareti veriyordu.»

«İşte bu disiplin anlayışı kalplerde, vicdanlarda yer tutmuş ve kökleşmiş İslâm inancının bir tezahürü idi ki, maddî ölçülerle imkânsız görülen şeyleri imkân dahiline sokmuştu.»

«Kordon'un ötesinde dolaşan müttefik donanmasına mensup bir devriye gemisi, projektörünü Maşatlık'ta yakılmış çoban ateşlerinden yükselen dumanın içine çevirdi.»

«Yamacı tarayan projektörün ışığında sarıklar, takkeler ve fesler tozlu beyaz güveler gibi raksediyordu.»

«Kalabalık içinde bir söylenti yıldırım hızıyla dolaştı: İngilizler bir katliamı önlemek için karaya asker çıkarıyorlardı. Fakat devriye gemisi asker falan çıkarmadı, sadece projektörünü sahilde gezdirerek kıyı açığında bir aşağı bir yukarı gidip gelmeye devam etti» (22).

Ateşli ve şiddetli konuşmalar oluyordu. Allah yolunda çarpışmanın, vatanı korumanın büyük bir ibadet olduğunu dile getiren ayet ve hadisler anlatılıyor, şehitlerin ulaşacağı üstün makamlar açıklanıyordu.

Miting'in ilk konuşmasını Müftü Rahmetullah Efendi yaptı. Dinleyenlerin de kendisi ile birlikte gözyaşlarını tutamadıkları konuşması, müthiş galeyana sebep oldu.

«Vatan muhabbetinin imandan olduğunu, İzmir'in asırlardır «ezan sesleri» yükselen semalarında kulakları tırmalayan «çan sesleri»ne katlanmaktansa şerefle ölmek üzere şehadet şerbetini içmeye» davet ederek sözlerini bitirdi (23).

Ve bir hatip haykırıyordu:

«— Bu gece Türk tarihinin en kara gecesidir. Dört yıl her cephede savaştıktan sonra bir milletin kaybedebileceği her şeyi kaybettik. Başkentimiz yabancı askerlerin işgaline uğradı. Başımızda bulunanlar kaçtılar. Düşmanlarımız birer birer imparatorluğumuzun kollarını, bacaklarını kesiyorlar. Arabistan'la Suriye elden çıktı. Bağdat, Basra ve Mezopotamya Vadisi de çıkıyor.

(22) Reinhardt, Richard, İzmir'in Külleri, sh. 16.
(23) Mısıroğlu, Kadir, Sarıklı Mücahitler, sh. 122.

binlerce kişi toplanmaya başlamıştı. Minarelerden verilen selâlar, Müslüman halkın getirdiği tekbir ve tehlillere karışıyor, yer yer hıçkırıklar yükseliyordu.

Geniş bir sahada, öbek öbek toplanmış kalabalık gruplar, civardaki bir inşaatı çevreleyen tahtaları sökerek büyük ateşler yaktılar. Bu grupların arasında gidip gelen uzun cübbeli devrişler dualar okuyor, tekbirler getirerek ellerindeki sancakları dalgalandırıyorlardı.

«Tertemiz beyaz sarıklı ve uzun, güvez renkli cübbeli imamlar ellerinde zümrüt yeşili satenlere sarılı mushaflarla gelmiş; üzerlerinde kem gözlere karşı çeşit çeşit işaretler işlenmiş yamçılı çobanlar da... Maşatlığa inmişlerdi. Kalabalığın içinde mezar taşlarına tünemiş, başlarını ızdırapla önlerine eğmiş mavi kaşe üniformalı öfkeli lise öğrencileri, partal haki üniformalı dertli askerler, başları takkeli, ayakları dolaklı, gözü yaşlı ihtiyarlar da vardı.»

Amerikalı yazar **Richard Reinhardt, İzmir'in Külleri'nde** mitingi böyle tasvir ediyor ve ortak duyguyu da şöyle anlatıyordu:

«— Bu kalabalığın anladığı tek kültür, şaşmaz bir disiplin anlayışıydı ki, bu onlara köklü bir dinî inancın ve baskıcı bir askerî aristokrasinin savunması uğrunda ve çektikleri korkunç acılara, dayanılmaz güçlüklere dayanmak için gerekli cesareti veriyordu.»

«İşte bu disiplin anlayışı kalplerde, vicdanlarda yer tutmuş ve kökleşmiş İslâm inancının bir tezahürü idi ki, maddî ölçülerle imkânsız görülen şeyleri imkân dahiline sokmuştu.»

«Kordon'un ötesinde dolaşan müttefik donanmasına mensup bir devriye gemisi, projektörünü Maşatlık'ta yakılmış çoban ateşlerinden yükselen dumanın içine çevirdi.»

«Yamacı tarayan projektörün ışığında sarıklar, takkeler ve fesler tozlu beyaz güveler gibi raksediyordu.»

«Kalabalık içinde bir söylenti yıldırım hızıyla dolaştı: İngilizler bir katliamı önlemek için karaya asker çıkarıyorlardı. Fakat devriye gemisi asker falan çıkarmadı, sadece projektörünü sahilde gezdirerek kıyı açığında bir aşağı bir yukarı gidip gelmeye devam etti» (22).

Ateşli ve şiddetli konuşmalar oluyordu. Allah yolunda çarpışmanın, vatanı korumanın büyük bir ibadet olduğunu dile getiren ayet ve hadisler anlatılıyor, şehitlerin ulaşacağı üstün makamlar açıklanıyordu.

Miting'in ilk konuşmasını Müftü Rahmetullah Efendi yaptı. Dinleyenlerin de kendisi ile birlikte gözyaşlarını tutamadıkları konuşması, müthiş galeyana sebep oldu.

«Vatan muhabbetinin imandan olduğunu, İzmir'in asırlardır «ezan sesleri» yükselen semalarında kulakları tırmalayan «çan sesleri»ne katlanmaktansa şerefle ölmek üzere şehadet şerbetini içmeye» davet ederek sözlerini bitirdi (23).

Ve bir hatip haykırıyordu:

«— Bu gece Türk tarihinin en kara gecesidir. Dört yıl her cephede savaştıktan sonra bir milletin kaybedebileceği her şeyi kaybettik. Başkentimiz yabancı askerlerin işgaline uğradı. Başımızda bulunanlar kaçtılar. Düşmanlarımız birer birer imparatorluğumuzun kollarını, bacaklarını kesiyorlar. Arabistan'la Suriye elden çıktı. Bağdat, Basra ve Mezopotamya Vadisi de çıkıyor.

---

(22) Reinhardt, Richard, İzmir'in Külleri, sh. 16.
(23) Mısıroğlu, Kadir, Sarıklı Mücahitler, sh. 122.

Trakya'nın meralarına, Filistin'in kutsal mabedlerine, Lübnan'ın dağlarına da el koyuyorlar. Doğu'daki yaylaları, Kilikya ovalarını, Karadeniz kıyılarını da zaptedecekler.

Yüzlerce yıldır Osmanlı İmparatorluğunun parçası olan bütün bu bereketli topraklar elimizden gidiyor.

Vatanımız, anlaşmalarla, beyannamelerle, mandalarla, imtiyazlarla zincire vurulacak ve Avrupa'nın sömürgeci devletlerine teslim edilecek. Çektiğimiz onca ızdırabın, soğuklarda donarak, açlıktan can çekişerek uğradıklarımızın mükâfatı ölüm oldu, beyler.

.....

Ve şimdi de, kardeşlerim, şimdi de darbelerin en ağırına hedef oluyoruz. Müttefik donanması Ege Denizi'nin öbür yakasından topraklarımıza bir Yunan ordusu getiriyor. Savaşın son aylarında galip devletler tarafından katılma kararını alan iki yüzlü Rumlara verilen mükâfat bu. Yarın, Rumlar İzmir'e çıkacaklar ve yarın vatanımızın ne kadar büyük bir kısmını ellerinde tutabilirlerse, o kadarını zaptedecekler.

...Topraklarımıza çıkacak Rumlar, bu vatanda yaşayan Türklerden daha mı çok?

Henüz değil, Müslüman kardeşlerim. Henüz değil... İşte bu gece burada, Bahri Baba'da onun için toplandık. Yenilmez üstünlüğümüzü dünyaya göstermek için. Dünya da bizi gördü.

... Fakat meydan ateşleri ve nutuklar düşmanla savaşmağa yeterli değildir.

... Savaş ateşini ta içinizde duyuyor musunuz? Bu, Bursa işi oymalı gümüş bir mahfaza. İçinde bir Kur'an-ı Kerim var. Son nefesini verirken merhum

pederimin kalbinin üzerinde duruyordu.

... Kardeşlerim, ciğerlerimizde bir solukluk nefes kaldıkça, damarlarımızda bir damla kan kaldıkça anavatanımızı düşmanlara teslim etmeyeceğinize Kur'an'a el basarak benimle birlikte yemin edin. Size yalvarırım, yemin edin.» (24).

«And olsun! And olsun! Yemin ederiz» sesleri arasında ve sönmeye başlayan ateşlerin ışığında okunan dua ve Kur'an-ı Kerimlerle, sabaha karşı miting dağılır (*).

Miting, gelecek için çok faydalı olmuş, moral vermişti. O kararsızlık ve şaşkınlık devrinin bir ümit ışığı olması ve silâhlı savunmayı nazara vermesi bakımından önemli bir adımdı. O kadar ki, yükselen cihad duygusuyla, şehri işgale karşı savunmak için Kolordu Kumandanı'ndan silâh ve cephane isteyenlerin sayısı bir hayli kabarıktı. Fakat ne yazık ki Ali Nadir Paşa bu istekleri kat'iyetle reddedecek ve sonraları da bu hareketi yüzünden Divan-ı Harbe verilerek yargılanacaktı (25).

Zaten Ali Nadir Paşa'dan böyle bir hareketi beklemek imkânsızdı. Çünkü O, elindeki imkânları bile pasif hale getirmekte, emrindeki bütün subayları, herhangi bir harekâta girişmemeleri için, evlerinden getirerek kışlada toplamış bulunmaktaydı (26).

---

(24) Reinhardt, Richard, a.g.e., sh. 17 - 19.

(*) Mitingdeki konuşmacılar arasında Vasıf Bey (Çınar), Mustafa Necati Bey, Ahenk Gazetesi Başyazarı M. Şevki Bey, Hukuk-u Beşer Gazetesi Sahibi ve Başyazarı Hasan Tahsin Bey de vardı.

(25) Ünal, Tahsin, Hayat - Tarih, sayı, 29, sh. 44.

(26) Belen, Fahri; Türk Kurtuluş Savaşı, sh. 54.

Aslında Ali Nadir Paşa, başarılı bir asker de değildi. «Balkan Savaşında Usturuma Kolordusu Komutanı idi. Bu Kolordu Yedinci Bulgar Tümeni karşısında Selânik'e kadar çekilmiş ve Yunanlılara teslim olmuştu...» (27).

***

NUREDDİN PAŞA VE CHRYSOSTOMOS

Ali Nadir Paşa, kendisinden önce İzmir'de vazifeli bulunan Nureddin Paşa'nın yerine gelmişti. Valilik görevine de bakan Nureddin Paşa, 14 Mart'ta bu vazifesini Kanbur İzzet Bey'e bırakmıştı.

22 Mart 1919'da da Nureddin Paşa 17'nci Kolordu Kumandanlığından alınarak yerine Ali Nadir Paşa verilmişti.

Çok dinamik ve hareketli, ileri görüşlü bir komutan olan Nureddin Paşa, durup dururken niçin vazifesinden alınmış ve yerine iki aciz ve dünyadan habersiz adam getirilmişti?

Nureddin Paşa bu vazifeden alınarak, yerine müfrit bir Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarı olan İzzet Bey verilmemiş olsaydı, Ali Nadir Paşa Kolordu Komutanı yapılmamış bulunsaydı ne olurdu? Elbette ki yapılacak olanları birer birer saymak kehanetten başka bir mânâ taşımaz. Ancak Nureddin Paşa'nın vazifesinden alınıncaya kadar İzmir'de yaptıklarını kısaca bir gözden geçirdiğimiz zaman görünen köyün kılavuz istemeyeceği de aşikâr olacaktır.

***

(27) Belen, Fahri, a.g.e., sh. 55.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir zaman sonra başlatılan hareketler sebebiyle, İzmir'liler, memleketlerinin Yunanistan'a verileceğinden endişeli idiler. O tarihlerde açık seçik bir malumatları olmasa da, Kasım (1918) başlarından itibaren İzmir Limanı'na sık sık gelen İtilaf Devletleri'ne ait savaş gemilerinden ve hattâ bunlardan bazılarının limanda kalmalarından... İzmir'de yine İtilaf Devletlerince bir «Abluka ve Seyr ü Sefer Kumandanlığı» kurulmasından... Ayrıca, İngiliz-İtalyan-Fransız ve Yunan siyasî temsilciliklerinin kurulmasından... Yunan emellerine göre eğitilmiş Rumların Yunanistan'dan ve Adalar'dan Ege kıyılarına çıkarıldığının işitilmesinden... Bu durum İtilaf Devletlerine bildirilmesine rağmen mani olunmamasından... İzmir Limanı'na gelip giden gemilerin yanı sıra haftada iki defa işliyen bir Yunan savaş gemisinin askerî malzeme taşımasından... Küçükasya Cemiyeti adı ile açılan derneğin İzmir'de ve diğer şehirlerde Kızılhaç hastahaneleri açmasından ve ilaç yerine silâh, doktor yerine de subay gönderilmesinden... Bütün bu faaliyetlerin de İtilaf Devletlerince desteklenmesinden, düşünen kafaların hiç bir şey sezmemeleri mümkün değildi (28).

İşte, bütün bunları bilen ve İzmir'in akıbetinden endişe eden münevverler, daha Mondros Mütarekesi'nin yedinci günü gayrı resmî olarak **«Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti»**ni kurmuşlardı. Bu cemiyet aynı manada kurulan cemiyetlerin de ilki olmak şerefini taşımaktadır.

Cemiyet kuranların İttihat ve Terakki Partisi me-

(28) Tansel, Selahaddin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. I, sh. 167-169.

yilli olmaları sebebiyle, Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının kuşkulanmamaları için resmî kuruluş yapılmamıştı (29). İttihat ve Terakki Partisi'nin kapalı bulunduğu o günlerde, Hürriyet ve İtilaf Partisi şiddetli bir İttihatçı düşmanlığı ile dopdoluydu. Hoşa gitmeyen her hareketi, «İttihatçıların işi» damgasını vurarak engelliyorlardı. Zaten İngiliz ve Fransızlar da en az onlar kadar İttihatçı düşmanı idiler ve fırsat bekliyorlardı.

İzmir'deki millî uyanıklıkta Nureddin Paşa'nın büyük rolü vardır. «Çünkü, Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında, Akdeniz'den yapılması ihtimali olan düşman saldırısına karşı Batı Anadolu'yu koruyacak kuvvetlerin başına getirilen bu komutan, Mondros Mütarekesi'nden biraz önce karargâhını Aydın'dan İzmir'e nakletmiş bulunuyordu» (30).

Daha sonra İzmir Valiliğine de getirilen Paşa, millî bir teşkilât kurulmasını gerekli görmüş ve desteklemiştir. 23 Ocak'ta bir İzmir gazetesinin, şehri Yunanlıların işgal edeceğini yazması üzerine, endişe ve kaynaşma son hadde ulaştı. Manisalıların, bu mevzuda hükümet yetkililerinden bilgi istemeleri cevapsız kalınca, onlar da vilâyetlerinin kolay kolay Yunan işgaline bırakılamayacağını, her yola başvurarak buna mani olacaklarını bildirdiler. İzmir'de ise, bu husus için çıkan karışıklıklar önlenemeyince, Konya'dan 23'üncü Tümen getirilmek istendi. Fakat buna da İngilizler mani oldu. Heyecan ve kaynaşmanın giderek arttığını gören Vali Nureddin Paşa, 22 Şubat 1919'da Harbiye Nezareti'ne bir yazı göndererek bilgi istedi. Gelen cevapta, işgal haberlerinin asılsız olduğu,

(29) Moralı, Halit, a.g.e., sh. 6 - 7.
(30) Tansel, Selahaddin, a.g.e., c. I, sh. 169.

asıl maksadın Müslümanları korkutarak göçe zorlamak ve böylece bazı bölgelerde Rum nüfusunu artırmak olduğu bildirilmişti.

Ne var ki, İtalyan siyasî temsilcisi 23 Şubat'ta, Nureddin Paşa'ya şu malumatı veriyordu:

«— Osmanlı toprakları, İngiliz, Fransız ve İtalyanlara verilecektir. Edremit'ten Antalya'ya kadar olan İtalyan bölgesini Rum nüfusun çok olduğu gerekçesiyle Yunanistan istemektedir. İtalyanları zayıflatmak isteyen Fransızlar da Yunan isteğini desteklemektedirler. Osmanlı Hükümeti eğer Yunan idaresini istemiyorsa İtalyan kontrolüne taraftar olduğunu açıklamalıdır.»

Nureddin Paşa, İtalyan temsilcisinin neler peşinde olduğunu bildiği için şu cevabı vermiştir:

«— Osmanlıların amacı, hakimiyetlerini muhafaza, istiklâllerini devam ettirmek ve bu sebeple de hiçbir devletin murakabesi altına girmemektir» (31).

İzmir'de 17-19 Mart 1919 tarihinde toplanan **Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti**'nin tertip ettiği kongrede de Nureddin Paşa'nın büyük himmeti görülmüştür. Bu kongreyi teşkil edenlerin haiz oldukları mevki çok önemli idi. Çünkü Batı Anadolu'nun hemen bütün müftülerini ve belediye reislerini, ayrıca her yerin söz sahibi kimselerini toplamıştı. Din adamlarının ekseriyeti hususiyetle dikkati çekmekteydi (32).

Bu kongreye bizzat Nureddin Paşa başkanlık etmişti. Alınan kararların özü ise, İzmir'in işgal edile-

(31) Tansel, Selahaddin, a.g.e., c. I, sh. 169-170.

(32) Tansel, Selahaddin, a.g.e., sh 171; Morali, Halit, a.g.e., sh. 11 - 12.

miyeceği, eğer işgal edilecek olursa, her çareye başvurarak önleneceği idi.

Ayrıca işgal ihtimalinin İtilaf Devletleri katında protesto edilmesi ve **Redd-i İlhak Cemiyeti** kurulması da kararlaştırıldı. Bütün müftü ve belediye reisleri cemiyetin, halkla merkez arasındaki görevlileri seçildiler.

Bu kongre, «memlekete vaki olacak tecavüze karşı silâhla mukabele tohumunu atarak dağıldı» (33).

O sıkıntılı ve kararsız günlerde böyle bir hava nasıl meydana gelebilmişti? Böyle bir hava kolay teşekkül etmişti, «çünkü, bu kongreye katılanlar arasında her çeşit fedakârlığı göze almış olanlar pek çoktu. Bunlardan birisi olan Denizli Müftüsü Hulisi Efendi, kongreye başkanlık etmekte olan Nureddin Paşa'ya, Denizli'de, gerekli teşkilâtı hemen kurabileceğini, halkın asker, para ve yiyecek hususunda yardımda bulunacağını, İzmir'in işgaline silâhla karşı konulacağını, ancak bu işleri organize edecek bir komutana ihtiyaç bulunduğunu söylemiş ve Paşa'dan Denizli'ye gelerek işleri ele almasını bile rica etmişti.

Paşa'nın, İzmir'e hiç bir düşmanın çıkmasına izin verilmiyeceği cevabına karşı ise, Müftü Hulusi Efendi, «**Sizi İzmir'den uzaklaştırabilirler**» demişti.

Bu cevapta büyük bir isabet vardı. Çünkü Nureddin Paşa'nın hem Vali Vekili, hem de İzmir'deki Kolordunun başında bulunması yerli Rumları ve Yunanlıları ürkütüyordu. Ayrıca, o daha 31 Ekim 1918'de İzmir'de, galip devletlerin bayraklarının çekilmesi sırasında ve «Kumandan A. Dixon'un» 4 Kasım 1918'de İzmir'e gelişi münasebetiyle yerli Rumların, Yunan ve yabancı devletlerin bayraklarını çekerek gös-

(33) Morali, Halit, a.g.e., sh. 13.

teride bulunmalarını hoş karşılamamış ve böyle bir hal tekrarlanacak olursa işe müdahale edileceğini ihtar etmişti.

Bundan başka yine o, gazetecilere:

«— **Eğer Yunanlılar İzmir'e bir çıkarma yaparlarsa, oluk gibi kan dökülecektir»** demek suretiyle İzmir'i işgale kalkışacak herhangi bir kuvvetin silâhla karşılanacağını ima etmişti.

İşte bu sebeblerden ötürü, yerli Rumlar ve Yunanlılar, Paşa'nın bu bölgeden alınması için daha o tarihlerde harekete geçmiş ve onun İzmir bölgesindeki Rumlara karşı bir katliama hazırlanmakta olduğunu iddia ederek, sahte vesikalarla Paris Barış Konferansı'na başvurmuşlardı. Bu sebeble İtilaf Devletleri, Nureddin Paşa'nın bu bölgeden alınması için İstanbul Hükümetini sıkıştırmağa başladılar (*).

Öte taraftan Paşa'nın görevinden uzaklaştırılmasında İzmir Metropoliti (**) Chrysostomos'un rolü büyük olmuştu. Çünkü, «menfi ve zararlı hareketlerinden dolayı» Birinci Dünya Savaşı esnasında Os-

(*) Tarihimizin ne acı bir dönemidir ki, bir kumandanın değiştirilmesi için, ekmeğimizle beslenmiş olan içimizdeki düşmanlar teşebbüse geçiyorlar. Ve daha acısı da kendi hükümetlerine değil, Paris'teki dış düşmanlarımıza başvuruyorlar. Böyle bir teşebbüsün neticesi de alınacak ve Nureddin Paşa İzmir'deki vazifelerinden uzaklaştırılacaktır. Fakat daha da acısı, bu durumu gören ve bilenlerin dahi, hâlâ İstanbul'daki hükümetten bir şeyler beklemesi, harekete geçmek için oraya kulak kabartmalarıdır. En mühim bir merkezdeki kumandanını bile düşman isteklerine göre alan ve veren bir esir hükümetin «ben artık esirim, benden bir şey beklemeyiniz» demesi mi beklenmişti acaba?

(**) Metropolit: Ortodokslarda, patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden din adamıdır.

manlı Hükümetince İzmir'den uzaklaştırılan bu Metropolit, 2 Ocak 1919'da İzmir'e dönerek bu çevrede bulunan yerli Rumların, bir Yunan işgali için hazırlanmasında eskisinden daha fazla faaliyet göstermeğe başlamıştı.

Bir domuz kasabının oğlu olan bu Metropolit, Heybeliada Rum Papaz Okulu'ndan sonra Atina'da öğrenim ve eğitim görerek, gizli maksatlar için yetiştirilmiş ve İzmir'e gönderilmişti. Onun en başta gelen görevi, yerli Rumları Türkler aleyhine teşkilâtlandırmaktı.

İstanbul Patrikhanesi ile ve İzmir Ayafotini Kilisesinin altındaki bir odada kurulmuş olan gizli bir telsizle de Atina ile bağlantısı vardı» (34).

Chrysostomos, iyi yetişmiş ve faal din adamının menfi yönde ideal bir örneği idi. Saldırgan ve istilâcı yönde değil, fakat vatan müdafaasında inancının kavgasını vermiş, imanını hareket haline getirerek toplumun dinamosu olmuş örnek din adamları da aynı devrelerde bizim içimizden çıkmıştır. Denizli Müftüsü A. Hulusi Efendi'nin kahraman meslekdaşlarını sırası geldikçe, iftihar ederek takdim edeceğiz.

Ele geçirilen bir vesikada, Metropolit Chrysostomos'un İzmir'in işgal ve ele geçirilmesi planlarında çok büyük bir rolü olduğu apaçık görülmekte idi. Bu belgeye göre:

1) İzmir ve Ege bölgesinde nüfus çoğunluğunun Rumlarda olduğunu gösteren belgelerin hazırlanması,

2) İzmir'de ve özellikle Birinci Kordon'daki emlâk ve arazinin Rumlar tarafından satın alınması hususunun sağlanması için Anadolu Bankası'ndan istenilen paranın alınması,

(34) Tansel, Selahaddin, a.g.e., c. I, sh. 171 - 173.

3) İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali için Anadolu'nun bütün şehir ve köylerindeki Rumlar tarafından imzalı belgeler hazırlattırılıp acele Başpapaz Chrysostomos eliyle İstanbul Patrikhanesine gönderilmesi,

4) Yunan işgal ordusuna katılacak gönüllü Rum çetelerinin hazır duruma getirilmesi,

5) Rumca gazetelerde, asayişin bozulduğunu ve Türklerin, Rumlara zulüm yaptıklarına dair haberler belirterek mahalli çapulculuk haraketlerinin arttığının yazılması, kayıtlı idi (35).

***

Başpapaz, bütün bu sinsi gayelerini, Nureddin Paşa İzmir'de hem Vali Vekili ve hem de Kolordu Kumandanı olarak bulunduğu müddetçe gerçekleştiremiyeceğini çok iyi bilmekteydi. Bu bakımdan, İtilaf Devletleri temsilcilerine başvurarak Paşa'nın azlettirilmesini istemişti.

Chrysostomos İzmir'e döndüğü zaman, Nureddin Paşa'nın görevden alınacağı haberini de getirmişti. Pek kısa bir zaman sonra da Paşa İstanbul'a çağrılmaktaydı (22 Mart 1922).

Paşa'nın İzmir'den gitmesinin mânâsını anlayanlar, hükümetin emrine itaat etmemesini istedilerse de, o bunu kabullenmedi. Bununla beraber, kendi devrinde başlanmış faaliyetlere devam olunmasını, Yunanlılara mani olunmak için İtalyan işgaline razı olunmamasını ve kimden gelirse gelsin işgale mutlaka silâhla karşı konulmasını tavsiye etmişti.

Daha sonra, Nureddin Paşa azledilmiş olarak geldiği Türkocağı'nda şu konuşmayı yapar:

«— **İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilecek ve**

(35) Tansel, Selahaddin, a.g.e., c. I, sh. 173.

hükûmet buna mani olamayacaktır. Fakat milletçe bir araya gelerek Yunanlılarla uğraşmak lâzımdır. Bir gün onları mutlaka yenecek ve karaya çıktıkları yerden denize dökeceğiz.

»İşte o zaman ilk vazifemiz, bize ihanet eden yerli Rumlarla Patrikhaneyi ve papazlarını Yunanistan'a göndermek olmalıdır. Bu yapılmadıkça hakiki Türk-Yunan dostluğu kurulamaz. Çünkü Yunanistan'ı ne Kral, ne de devlet adamları değil, sadece ortaçağın papazları idare etmektedir, bu böyle gelmiş böyle gidecektir» (36).

⁂

«Sakallı Nureddin Paşa» olarak da tanınan istiklâl mücadelemizin bu kahraman Paşa'sı, pek bilinmemektedir. Bilinmemesinin, daha doğrusu tanıtılmamasının bir önemli sebebi vardır ki, o da Paşa'nın dindarlığıdır. Bu bakımdan yeri gelmişken şahsiyetine ve hizmetlerine kısaca temas edeceğiz.

1873 yılında Müşir İbrahim Paşa'nın oğlu olarak İstanbul'da dünyaya gelen Paşa, 1893'te Harbiye Mektebini bitirdikten sonra, ordu kademelerinde çeşitli görevler aldı.

Meşrutiyet'te rütbesi albaylıktan binbaşılığa düşürülmesine rağmen, hizmetine çeşitli cephelerde fedakârca devam etti. Bilhassa Birinci Dünya Savaşı'nda Irak cephesindeki Kutülammare ve Selmanpâk'da İngilizlere karşı başarılı savaşlar yaptı. Buradaki başarılarından dolayı halkın sevdiği bir isim haline geldi. Nihayet, Ege bölgesindeki Kolordu Kumandanlığı sırasında (1918) Paşa (General) oldu (37).

---

(36) Tansel, Selahaddin, a.g.e., c. I, sh. 173 - 174.
(37) Erdeha, Kâmil, a.g.e., sh. 377.

Celâl Bayar da, hatıralarında, Urla'da Rumların çıkardığı ayaklanmayı tahkik için oraya gittiğinde, Paşa'nın bir konuşmasından bahsederek İslâmcı oluşunu belirtir:

«— Nureddin Paşa'nın İslâmcı olduğunu, azınlıkların kendini idare ettiği tarzda İslâm cemaatleri kurulması için uğraştığını biliriz; bunun tatbik sahasındaki neticesini öğrenmek için olacak, Urla'da kendini ziyarete gelen Müslüman heyete:

— Bakınız! Gözlerinizin önünde ne büyük facialar oluyor. Camide toplanıp bunlara karşı tedbir düşünmez misiniz? Dedi.

İmam Efendi, her cuma camide toplanıp namazdan, abdestten nasıl bahsettiğini anlattı. Paşa'nın:

— Abdest almasını bilmeyen Türk yoktur, başka.. Daha başka, ne yaparsınız? Suali cevapsız kaldı» (38).

* * *

MİLLÎ MÜCADELEDE MÂBET VE MİLLET

Nureddin Paşa bu suali ile, camilerin sadece bir ibadet mahalli değil, aynı zamanda bir meşveret yeri olduğuna dikkati çekmek istemektedir. Evet, orada her türlü vatan meselesi müştereken görüşülmeli, Allah huzurunda saf tutan mü'minler vatan müdafaasında da aynı çizgide birleşme azmini oradan almalı idiler. Zaten İstiklâl Savaşımız baştan aşağıya camilerden kaynaklanmış bir iman şahlanması olmamış mıdır?

Camilerin bu fonksiyonu icra etmeleri zafere

(38) Erdeha, Kâmil, sh. 379.

kadar devam etmiştir. Zaferden sonraki devrim hareketleri ile durum değişmiş veya değiştirilmiştir.

⁂

«Camiler vatan müdafaasının mânevî kuvvet merkezleri olmuş, savaşmak gerektiği ancak oralarda tekrarlandıktan sonra milletçe kabul görmüştür. İstiklâl Savaşı komutanları, halkla bütünleşmek için camilere koşmuşlar ve böylece Anadolu'da kurtuluşun millî heyecanı doğmuş ve mânevî cephesi kurulmuştur. Gerçekten camilerimizi bu kararsız ve karanlık günlerde birlik ve beraberliğin oluşmasında, millî heyecanın doğup mânevî cephesinin kurulmasında özlü ve gönüllü hizmetler yapmış görüyoruz.

Bu tutumlariyle savaşın en etkin silâhını hazırlamış ve İstiklâl Savaşımızın temelinde, dualarla yoğurdukları kurtuluş harcını atmışlardır.

Gerçekten bizim millî tarihimizde camilerin, cumaların ve cuma namazlarının ayrı bir yeri vardır» (39).

Ve camileri, cumaları, cuma namazlarını mânâlandıran, ruhlandıran müftülerin, vaizlerin, imamların rolü... Onların rollerini oynamalarına imkân veren imanlı cemaatlerin faaliyetleri... Kurtuluşun mânevî cephesi incelendiği zaman, gerçekten de görülecek olan manzara budur...

Ancak, düşman cephesinde de aynı mânevî cephe faaliyete geçmiş, istilâcılara moral vermiştir. Metropolitler, papazlar, patrikler ve kiliseler işgalcilerin mânevî güç kaynakları olmuştur. Adeta, haçla hilâlin, kilise ile caminin mücadelesi başlamıştı bir defa daha.

---

(39) Başar, Zeki, Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle Camilerimiz, sh. 98.

Bu mücadelenin bir canlı örneği, işgalden bir gün önce yaşanmıştı İzmir'de. Venizelos'un işgali müjdeleyen ve bununla alâkalı talimat veren beyannamesi, Rumlara bir Yunan yüzbaşısı tarafından Ayafotini Kilisesinde okunmuştu.

Bu beyannamede şöyle diyordu Elefterios Venizelos:

«— Yunanistan, İzmir'i işgal etmek üzere Sulh Konferansı tarafından memur edildi. Yüzyıllarca beklenen isteğimiz gerçekleşmiştir. Milletimiz idrak ederler ki bu karar, konferansı idare edenlerin vicdanında Enosis'in (ilhakın), İzmir'in Yunanistan'a ilhakının yer bulmasından sonra verilmiştir. Balkan Harbi'ne kadar aynı boyunduruk altında esir bulunduğum için, bugün, Küçükasyalı Rum kalplerinin ne derece sevinç duygulariyle dolu olacağını iyice hissediyorum.

Duyguların açığa vurulmasını önleyecek değilim. Fakat bu gösterilerin ahali arasında vatandaş unsurların hiçbirine karşı husumet ve hareket mahiyetini alamayacağına eminim. Aksine olarak fazla sevinç, nümayiş diğer unsurlara karşı kardeşlik hisleri göstermekle eş anlamda olmalıdır.

Bu unsurlara anlatılmalıdır ki, biz, diğerlerinin zararına kendi üstünlüğümüzü ve zorbalığımızı yerleştirmek için bir boyunduruğun kaldırılmasını kutlamıyoruz. Yunan hürriyetiyle, cins ve mezhep farkı olmadan, eşitlik ve adalet bahşedeceğiz. Umum unsurlara karşı bu itimad ve emniyeti telkin etmekle yalnız milli cevherimize sadık kalmayacağız, fakat yüksek milli menfaatlerimize de mükemmel surette hizmet etmiş olacağız.

İtalyan unsuruna bilhassa hususî dikkat gösterilmelidir. İzmir'in Yunan işgali hususunda İtalya'nın

da diğer müttefiklere katılması, nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Yunanlı Küçükasya'dan ricamın faydasız kalmayacağını ve İzmir'i kendisine, İhya-yı millî İncilini getirmek suretiyle yakında ziyaret edebileceğimi ümit ederim» (40).

***

Bütün bu tavsiyelere rağmen, Yunanlının işgal günü ve sonrası yaptığı hunharlıklar, kıyamete kadar silinmez bir leke olarak tarihlerini kirletmeye devam edecek vasıf ve seviyededir.

* * *

ZAFER SONRASINDA NUREDDİN PAŞA

Nureddin Paşa İzmir'den döndükten sonra bir yıl kadar İstanbul'da kaldı. İstanbul Hükümeti ile Anadolu'yu anlaştırmak için uğraştı. Sonunda İstanbul'dan bir şey yapılamıyacağını anlayınca, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra Ankara'ya geçti. Bir müddet pasif vazifelerde çalıştırıldı. 1922 yılı Haziranında Birinci Ordu Kumandanlığına getirildi. 30 Ağustos Zaferi'nin kazanılmasında büyük hizmeti geçtiği için, rütbesi ferikliğe yükseltildi. Nureddin Paşa, İzmir'in kurtarılışından sonra şehre ilk giren kumandanlardan biri olmuştur.

Nureddin Paşa, zaferden sonraki fikrî çekişmeler arasında emekliye ayrılmış (1924), aynı yıl yapı-

(40) Tansel, Selahaddin, a.g.e.; c. I, sh. 185 - 186.

lan seçimlerde Bursa milletvekili olarak Meclis'e girmişti (41).

Nureddin Paşa hakkında söyleyeceklerimizi Celâl Bayar'ın görüşleriyle noktalayalım:

«— Nureddin Paşa vakarlı bir askerdi. Çalışır, gördüğü işleri göstermekten hoşlanırdı. Sivil işlerde kendi zihniyetine göre muhit yaparak çalışmayı severdi. Milliyetçi değildi, Türkçülüğü reddederdi. Nazarî alanda kabul etmediği milliyetçilik ve Türkçülük, şuurunda ve hareketlerinde mevcuttu. Dindardı, ümmetçi idi ve İslâm politikası güderdi» (42).

Nureddin Paşa 18 Şubat 1932'de vefat etmiştir.

* * *

İŞGALİN İLK ŞEHİTLERİNDEN SÜLEYMAN FETHİ BEY

Nureddin Paşa'nın yerine Kolordu Kumandanlığına vekâlet eden Askerlik Dairesi Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey de, kahraman ve cesur bir münevverdi. 12 Nisan 1919'da Averof zırhlısındaki Yunan askerlerinin hiçbir makamdan izin almadan karaya çıkmaları ve yerli Rumlar tarafından coşkun gösterilerle karşılanmaları üzerine, zırhlı komutanını çağırmış ve ne yapmak istediğini sormuştu.

Yunan subayının, sadece devriye geziyoruz demesi üzerine, Süleyman Fethi Bey; «hemen gemilerine dönmelerini, aksi takdirde meydana gelecek olaylardan sorumluluk kabul edemiyeceğini» bu subaya ihtar etmişti.

(41) Erdeha, Kâmil, a.g.e., sh. 386.
(42) Erdeha, Kâmil, a.g.e., sh. 386 - 387.

Albay Süleyman Fethi Bey, bu durumu Harbiye Nezaretine de bildirmiş, gelen cevapta; bir daha böyle yapılmamasının, Averof zırhlısı komutanına bildirilmesi ve yapıldığı takdirde de mani olunacağının duyurulması istenmişti (43).

İşte, bu Albay Süleyman Fethi Bey, bu cevabı Yunan komutanına tebliğ ettiği tarihten tam bir ay sonra, işgal sabahı, azıtmış Yunan sürülerince şehid edilmişti. Böylece, Yunanlıların bir nabız yoklaması mahiyetinde olan bu ilk çıkarmaları, 15 Mayıs'a kadar tekrarlanamayacaktı. Ne var ki Yunanlı da Süleyman Fethi Bey'i mimlemişti bir kere. Süleyman Fethi Bey daha o günden bir şehit adayı idi.

* * *

(43) Tansel, Selahaddin, a.g.e., c. I, sh. 175 - 176.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞGALİN BAŞLAMASI VE DÜŞMANA ATILAN İLK KURŞUN

VE İŞGAL BAŞLIYOR

15 Mayıs sabahı ortalık ağarırken, İzmir'li Müslümanların uykusuzluğun verdiği mahmurluğunu, can ve vatan derdinin telaşı silip götürüyordu. Tarihlerindeki en büyük felâketi eli kolu bağlı beklemenin huzursuzluğu ile bitkindiler. Gerçi silâhlı savunmaya da teşebbüs etmemiş değillerdi ama, Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa, silâh ve cephanelikleri sıkı muhafaza altına alarak isteklerini reddetmişti.

Kolordu Kumandanı'nın son anda dahi gösteremediği cesareti hapishane yetkilileri göstermiş, bütün mahkûmları serbest bırakarak, diğer halkla birlikte civardaki silâh ve cephane depolarını yağmalamalarını temin etmişlerdi. Ne var ki, ele geçirilen bu silâhlar, işgal sırasında kullanılamayacaktı. Çünkü, alınan silâhların mermileri ayrı yerde bulunduğu için, aceleyle yanlış alınmıştı.

Birşeyler yapma azminde olanlar, hemen şehri terkediyorlar; karamsarlık ve şaşkınlık içinde bekleyenler ise, çılgınlık derecesine varan gürültü ve şamata ile sahilde bekleşen Rumları seyrediyorlardı.

Nihayet saat 6'ya gelirken İzmir Körfezi'nde Yunan askerlerini taşıyan gemiler belirmişlerdi. 16 gemiden meydana gelen taşıyıcılara, İngiliz ve Yunan muhripleri refakat ediyordu. Çıkarma başladığı sırada, İzmir Limanı'nda otuzun üzerinde savaş gemisi bulunuyordu ve bunlar; İngiliz, Yunan, İtalyan, Fransız ve Amerikan bandıralı idiler (1).

Aylardır söylentisi dolaşan ve bir kaç gündür de açık tezahürlerine şahit olunan Yunan işgali nihayet başlamıştı. İlk çıkarma, Pasaport denilen yere yapılırken Müslüman Türklerin tarifsiz kederlerle kapanan ağızlarına karşılık, Rumlar görülmemiş bir tarzda şirretliğe başladılar.

Sahilde kaynaşan Rum kalabalığının şirretliği son haddine varmıştı. Mavili beyazlı elbiseleriyle genç kızlar şarkılar söylüyorlardı. Ellerde ve binaların duvarlarında yine mavili beyazlı Yunan bayrakları dalgalanıyordu. Ortalık «zito» (yaşasın) sesleriyle çınlıyordu.

Efzun askerleri (2) karaya ayak basarlarken, heyecan son haddini bulmuştu. Gemilerin düdüklerine İzmir'deki bütün kiliselerin çanları cevap veriyordu. Kadınlı erkekli yerli Rumlar, askerlerin üzerine çiçekler atarak «zito», «zito» diye haykırışıyorlardı. Bir bandonun çaldığı Rumca marşların yanı sıra, dini merasim de başlamıştı. Metropolit Chrysostomos İşgal Komutanı Zafirios'a hoşgeldiniz dedikten sonra,

(1) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 239 - 241.

(2) Bilge Umar, bir çok kaynakta «Efzun» şeklinde geçen kelimenin Evzon olduğunu söyleyerek şu açıklamayı yapıyor: «Genellikle orta Yunanistan'daki dağlık bölgelerin öteden beri savaşçılığı ile tanınmış gençlerindendir.

Evzon erleri, eteklikli hususi bir üniforma giyerler... Yunan ordusunun seçme birlikleridir.

(Umar, Bilge, a.g.e., sh. 111).

elindeki haç'ı havaya kaldırarak, onu ve yanındakileri takdis etmiş, altın bir tepsi içinde sunulan tuzu ve ekmeği sunmuştu. «Sadece vatanı kurtaranlar için yapılan bu törenden sonra, Chrysostomos büsbütün coşmuş ve rıhtımda sıralanmış bulunan Yunan askerlerine karşı, onları Türkler aleyhine kışkırtan bir konuşma yapmıştı» (3).

Şöyle diyordu bu Müslüman Türk düşmanı Papaz:

«— Asker evlâtlarım, Elen çocukları!

Bugün ecdad topraklarını yeniden fethetmekle İsa'nın en büyük mucizesini göstermiş oluyorsunuz. Bu uğurda ne kadar Türk kanı dökûp içerseniz, o kadar sevaba girmiş olacaksınız. Ben de bir bardak Türk kanı içmekle onlara karşı olan kin ve nefretimi teskin etmiş olacağım.

Haydi buyurunuz, bütün azizler sizin arkanızda olacak.

Atalarınızın toprakları sizleri bekliyor» (4).

Bu hain Papaz ile diğer meslekdaşları, «Yunan bayrakları önünde diz çöktüler, sevinçten ağlayarak, dualar ederek onları öptüler ve yüzlerine, gözlerine sürdüler. Chrysostomos, yüksek papaz şapkası, kara ve geniş cübbesi, kara sakallı, ateş saçan gözleri ve kalabalığa egemen olan sesiyle kutlama ayini yapıp bitirdikten sonra, düzene girmiş olan Efzun Alayının Kumandanı Yarbay İstavriyanapolis, atının üzerinde dimdik duruyor ve birinci taburun önünde gidiyordu» (5).

* * *

(3) Tansel, Selahaddin, a.g.e., sh. 190.
(4) Tansel, Selahaddin, a.g.e., sh. 190.
(5) Dinamo, Hasan İzzettin, Kutsal İsyan, c. I, sh. 393.

YUNAN DOSTLUĞU MU, KARDEŞLİĞİ Mİ?

Müslüman düşmanlığını hayatının gayesi haline getirmiş olan bu Papaz, İzmir'deki Yunan Başkomiseri'ne müracaat ederek, Nureddin Paşa'nın kurşuna dizilmesinden sevinç duyacağını bildirmişti (6). Böylece bir zamanlar Paşa'nın İzmir'deki olumlu hizmetlerinin cezasını verdirmek istiyordu.

Ancak karakterinin zayıflığına ve kendi hunharlığına rağmen Müslüman şefkatine ne kadar güvendiğine bakınız ki; Nureddin Paşa, üç yıl sonra muzaffer olarak İzmir'e girince, kendisini tebrike gelenler arasında bu Papaz da vardı. Hiç sıkılmadan Paşa'ya: Zaferiniz mübarek olsun, diyebilmişti. Paşa'nın Divan-ı Harb'e verdiği; ancak, halkın hücumuna uğrayarak linç edilmek suretiyle ettiğini bulduğu bilinenler arasındadır (7).

İşte bu Papaz'ın heybetli bir heykeli, bugün Atina'dan İzmir'e yönelmiş vaziyette durmaktadır. Yunanlının hâlâ dün olanlardan ders almadığını çok açık gösteren bu heykel, ne yazık ki, bazı devlet adamlarımızın gözünden kaçmakta ve Türk-Yunan dostluğundan, hattâ kardeşliğinden bile sözedebilmektedirler.

Efzun Alayı'nın, Pasaport İskelesi'ndeki törenden sonra, Rum milis müfrezelerinin refakatinde sahil yolundan Konak Meydanı'na gelmeleri bir saat sürdü. Yerli Rumların isteri nöbetine tutulmuşcasına «zito Venizelos!» nidaları Rum fabrikalarının ve gemilerinin düdük sesleri ile, kiliselerin çan seslerine karışı-

(6) Tansel, Selahaddin, a.g.e., sh. 190.
(7) Tansel, Selahaddin, a.g.e., sh. 190.

yordu. Askerler ayaklarının altına atılan Türk bayraklarını ve gülleri çiğneyerek yürüyorlardı.

Vakit öğleye yaklaşmıştı ve adeta yapılan bu iğrenç çılgınlıklardan gökyüzü bile kararmaya başlamıştı. Güneybatı'dan, Çatalkaya taraflarından gelmeye başlayan yağmur yüklü bulutlar, birazdan, kelimenin tam mânâsiyle rahmet olacaktı.

Türk'e hiç de dost olmayan Milletlerarası Tahkik Komisyonu raporunda bile durum şöyle değerlendirilmiştir:

«— Yunan askeri, siyasi ve dini reisleri ahaliyi teskin için hiç bir şey yapmamışlardır. Çıkarılan kuvvetleri takdis için Metropolit'in icra ettirdiği takdis ayini, çok müessif bir tesir yapmıştır. Askerler geçerken yerli Rumların aldığı tarz ve hareket Müslümanların galeyanını tahrik ve hissiyatını rencide ederek mukavemete icbar edecek şekilde idi» (8).

* * *

İLK KURŞUN

Efzun askerlerinin önündeki milis kuvvetlerinin (*) başında bulunan Rum subayı, elinde bir Yunan bayrağı tutmaktaydı. Atının üzerinden yere kadar uzanan kocaman bir bayraktı bu. İşte, büyük bir gürültü ve şamata ile bu öncünün Konak Meydanı'ndan Kemeraltı Caddesine döndüğü yerde bir el silâh atılır...

Şehrin bu kesimi, müslümanların ekseriyette bulunduğu yerlerden olduğu için, orada bulunan kahve-

(8) Kutay, Cemal, T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10810.

(*) Yerli Rumların meydana getirdikleri gönüllü birlikler.

hanelere toplanan halk, işgalcileri büyük bir nefret ve hınçla seyretmekte idiler. Bu bir el silâh sesi ile, Yunan askerlerinin önünde büyük bir kasıntı ile bayrak taşıyan subay, kanlar içinde yere devrilir.

O ana kadar olanca şirretliği ile şamata yapan Rumlar, sür'atle gerisin geriye kaçışmaya başlarlar. Büyük bir bozgun ve panik havası başlamış, bağırıp çağırmalardan eser kalmamıştır. Bu öyle müthiş bir panik idi ki, işgalcilere ilk kurşunu atan Hasan Tahsin Recep ile birlikte bir kaç kişi bunları sahile doğru kovalayacak cesareti bile gösterirler (9).

Rumlar, «sanki bir kolordunun baskınına uğramış gibi, birbirini çiğneyerek, ezerek, önüne gelen herşeyi yıkarak kaçıyorlardı» (9/a).

Efzun taburları böyle birbirini çiğneyerek başıbozuk bir halde sahile doğru gerisin geriye kaçışırlarken, «onları alkışlayarak deniz kıyısından yürüyen Rum halkı, bu düzensiz kaçış sırasında büyük bir paniğe tutuldu ve birçoğu denize döküldü. Kayıkçılar onları toplamağa başladılar» (9/b).

«— Kaçın, Türkler geliyor!» bağırtılarının bile korku ile Rumlar tarafından söylenmiş olduğu anlaşılıp, silâh sesinin arkası gelmeyince; Yarbay İstavriyani Efzun askerlerini yere yatırdı ve ateş emri verdi. Yerli Rumların da panik havasından çıkıp ateşe başlamaları ile, ortalık salhaneye dönmüştü. Hasan Tahsin Recep ile beraber birkaç Türk'ün daha bir kaç el denilebilecek kadar az ateşi de kesilince, artık tek taraflı bir kan ve ateş çemberi etrafa dehşet saçmaya başlamıştı. Hasan Tahsin ilk karışıklıktan isti-

(9) Erdeha, Kâmil, a.g.e., sh. 97.
(9/a) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 249.
(9/b) Dinamo, Hasan İzzettin, a.g.e., sh. 394.

fade ederek kaçmaya teşebbüs etmişse de, başaramadı. Askerî Mahfile çıkan bir sokak başında, silâhını son defa ateşledi. O sırada bir evin penceresi açıldı ve ihtiyar bir kadın başı göründü. Kahraman Hasan Tahsin, kendi kendine gibi söylendi:

«— Anne... **Bunlar son kurşunlar... Onları da harcıyayım, sonrasına sen ahirette şahid ol...»** (10).

Askerî Mahfile Yunan bayrağı çekmek için gelen saf nizamındaki birliğe attığı son kurşunlarından sonra, onların açtığı ateşle yere düştü. Cesedi bulunduğu zaman, kurşun ve süngü yarası ile paramparça idi. Çünkü, «yaklaşan Efzunlar, belki oyun yapıyor diye onun cesedine birçok mermi daha attılar. Her yanından kan sızıyordu. Süngü takmış olarak ölünün çevresini saran bir manga Efzun, süngülerinin sivri ve parlak uçlarını birçok kez bu genç ölünün gövdesine sapladılar. Bir kaçı hızını alamıyarak onun kafasını çiğnedi, tekmeledi. Bir ikisi onun üzerinde tepindi» (10/a).

Hasan Tahsin Bey, şehid olduğu sırada, **Hukuk-u Beşer** gazetesinin sahibi ve başyazarı idi. Gazetesine «**İnsan Hakları**» ismini vermişti. Kendisi de milletinin en tabiî hakkı olan istiklâlini savunmak yolunda varlığını feda ediyordu. Bu çok mânâlı bir hareketti. Hasan Tahsin, basın savaşının bittiği ve mânâsızlaştığı yerde kalemi bırakıp silâhına sarılmıştı. Onun attığı ilk kurşun, Yunanlıya hangi dilden konuşulmasını anlatması ve Müslüman halka moral vermesi bakımından önemlidir.

«Mesleği ve vaziyeti, sonunun ölüm olduğu aşikâr olan böyle bir karşı koymaya O'nu ne mecbur

(10) Kutay, Cemal, Tarih Konuşuyor, c. 4, sh. 283.
(10/a) Dinamo, Hasan İzzettin, a.g.e., c. I, sh. 395.

ediyor, ne de vazife olarak veriyordu. Hayır!.. Böyle düşünmedi: Memleket ve millet, ferdî kahramanlıklara muhtaçtı. Sarsılan mâneviyatın yerine gelmesi, yiğitliğin şahlanması lâzımdı. Bunun için de erkekçe akıtılmış kana ihtiyaç vardı; Hasan Tahsin bu gerçeği kendi kanıyla isbat etti» (11).

***

Bir roman kadar macera ve fedakârlık dolu hayatına bakıldığı zaman, Hasan Tahsin için bu kahramanlığın, işten bile sayılmadığı görülecektir.

* * *

HASAN TAHSİN KİMDİR?

Asıl adı Osman Nevres olan Hasan Tahsin, 1884 yılında Selânik'te doğmuş; liseyi bitirince, üniversite tahsili için İstanbul'a gelmişti. Selânik'te, Fevziye Mektebi Müdürü olan Cavit Bey (*), çalışkanlığı ve zekâsı ile dikkatini çektiği için, onu himayesine aldı. 1909'da öğrenci olarak hükümet tarafından Paris'teki Sorbon Üniversitesi'ne gönderildi.

Vatanını ve milletini seven çok ateşli bir milliyetçi idi. O kadar ki, daha 1911 yılında Fransa'da Trablusgarp'ta Osmanlı-İtalyan Savaşına dair dökümanter bir film gösterildiği sırada, Osmanlı askerinin barbar olarak takdimi üzerine sahneye tabancası ile ateş ederek durumu protesto etmiştir. Kendisi o sırada Enver Paşa'nın kurduğu Teşkilât-ı Mahsusa'da vazifeli idi. Sinemanın sahnesine fırlayarak Fransızlara:

---

(11) Dinamo, Hazan İzzettin, a.g.e., c. I, sh. 395.

(*) İttihatçıların meşhur Maliye Bakanı.

«— Benim sizlerden ne farkım var? Sorbon Üniversitesi'nde okuyor ve sizin dilinizi konuşuyorum. Ben de Türküm. Türkler bu filmde gösterildikleri gibi vahşi ve zalim insanlar değillerdir. Onlar da en aşağı sizin kadar medenidirler...» diye haykırmıştı (12).

Yakalanıp götürüldüğü karakolda ise:

«— Ben vatanını seven bir insanın yapacağını yaptım. Fransa Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu aleyhindeki bu kampanyayı durdurmazsa, aynı davranışı pişmanlık duymadan tekrarlarım!..» şeklinde ifade verdi (13).

Olay Fransız basınında derin yankılar uyandırdı. Stephan Lausanne bir yazısında, Osman Nevres'le nasıl tanıştığını anlattıktan sonra, «O bir vatanperverdir» demekten kendini alamadı. Ne var ki, Fransa'nın Katolik basını, Osman Nevres için aynı anlayışı gösteremedi. «Bu anarşist Türk'ün Fransa'dan çıkarılmasını istiyorlardı.» Osman Nevres'in bu güç durumda yardımına Teşkilât-ı Mahsusa'dan Hamza Osman adlı bir genç koştu.

Çerkez aslından gelen Hamza Osman, ailesinin Fransa'daki hatırı sayılır dostları aracılığıyla Osman Nevres'le ilgili kovuşturmayı durdurdu» (14).

İtalyanların Trablusgarb'a saldırdığı sırada, bizim orasını mükemmel bir şekilde savunma imkânımız yoktu. Bu bakımdan Kuzey Afrika'daki bütün topraklarımızı Mısır'a kadar kaybetmiştik. İşte savaş sırasında mütecaviz İtalyanlar, Fransız kamuoyunu kendi taraflarına çekmişlerdi. Hristiyanlık damarı kabarmış, Fransızlar İtalyan yaralıları için yardım

(12) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 131.
(13) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 132.
(14) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 132.

kampanyası açmışlardı. Osmanlı aleyhindeki kampanyanın son hadde vardığı sıralarda Osman Nevres (Hasan Tahsin) buna seyirci kalamamış, Matin gazetesinin meşhur yazarı Stephan Lausanne'e gitmiş ve gerçekleri anlatmıştı.

Asıl saldırganların İtalyanlar olduğunu, mazlum Türklerin ise zalim gösterilmelerinin zulüm olduğunu söyleyerek, savaşla alâkalı belgeler verdi.

Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın cepheden gönderdiği belgeleri, Matin gazetesinde neşrettirdi (15).

⁂

Tahsilini bitirerek, 1914 yılı başlarında İstanbul'a döndü. Ancak uzun müddet kalması mümkün olmayacak, mühim bir vazife ile tekrar ayrılacaktı. O günlerde, Birinci Dünya Savaşı'nın bütün hazırlıkları her yanda yapılmakta, büyük devletler kendilerine taraftar toplamakla meşgul bulunmakta idi.

İşte, bu arada, İngiltere de Balkanları Osmanlı aleyhine kışkırtmaktaydı. İngiliz Entelijans Servisi tarafından vazifelendirilen gazeteci iki kardeş, Balkanları dolaşıyor ve buradaki ülkeleri Türklere karşı birliğe davet ediyorlardı. Evet, Boxton kardeşler «**Balkan Devletleri Birliği**»ni sağlamak için Balkanlarda dolaşırlarken, bizim Entelijans Servisimiz olan Teşkilât-ı Mahsusa da uyumuyordu.

Hasan Tahsin'in uyarması üzerine Teşkilât-ı Mahsusa durumu gözden geçirdi. O sırada Boxton kardeşler Bulgaristan'dan Romanya'ya gidiyorlardı. Romanya ise, Slavların oyununa gelmek korkusu ile, diğer Balkan ülkeleri yanında bir savaşa girmek istemiyor ve tarafsız kalıyordu. Bu iki İngilizin Roman-

(15) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 130.

ya'yı tarafsızlıktan vazgeçirebilecek bir çalışma yapmalarına mani olmak için, ortadan kaldırılmaları kararlaştırılmıştı. Çünkü bunların daha önceki Balkan Savaşı sırasında da, mühim faaliyetleri olmuştu.

Teşkilât-ı Mahsusa, Balkanlarda fesat kazanını karıştıran Boxton kardeşlerin oyununu bozmak için, o zamanki adiyle Osman Nevres'i görevlendirdi. Osman Nevres'e Hasan Tahsin takma adiyle bir pasaport çıkarıldı ve gerekli yardımlar yapıldı.

⁂

Hasan Tahsin İstanbul'da Vedia adında bir kızla nişanlanmıştı. Bir taka ile gizlice Romanya'ya hareket etmeden önce nişanlısını gördü ve davasını hislerine galip getiren şu cümleyi, herhalde kendisiyle büyük bir mücadeleden sonra söyleyerek ayrıldı:

«— Belki de geriye dönemem. Benim yüzümden hayatın zehir olmasın. Kiminle istersen evlen ve mutlu ol.»

⁂

Romanya'nın başkenti olan Bükreş'te, Boxton kardeşleri buldu ve onlarla gazeteci olarak görüşmek istedi. Bu görüşme sırasında işlerini bitirmek istiyordu. Fakat onlar bu isteğini hakaret dolu bir karşılıkla reddettiler.

Hasan Tahsin için çare bitmiş değildi. Bükreş'te, yeni bir «Haçlı Seferi»ne çıkmış papaz Piyer Lermit rolünü oynayan bu iki İngiliz kardeşi mutlaka temizlemeliydi. Çünkü, içindeki vatan sevgisinden ve elemanı olduğu Teşkilât-ı Mahsusa'dan böyle emir almış bulunuyordu.

Boxton kardeşler Bükreş'te seri konferanslar veriyorlardı. İşte Osmanlı düşmanı bir teşkilât olan Balkan Cemiyetleri Merkezi'nde bu konferanslardan bi-

ri daha verilecekti. Hasan Tahsin bu konferans davetiyelerinden birini ele geçirmeyi başarmıştı. Boxton'ların konuşmalarını sonuna kadar sabırla dinledikten sonra, herkesten önce hemen hole fırladı ve beklemeye başladı. Bu bekleme fazla sürmeyecekti. Nitekim Boxton kardeşlerin görünmesiyle birlikte, silâhını çekti ve beklemeden üzerlerine boşalttı.

Binanın camlarını sarsan silâh sesleriyle kalabalık paniğe kapılarak kaçarken, Hasan Tahsin ateşe devam edemedi. Çünkü Balkan Cemiyeti Muhafızları tarafından kıskıvrak yakalanmıştı.

Boxton kardeşler ağır yaralanmalarına rağmen ölmemişlerdi, ama artık sakat kalan vücutlariyle de fesat kazanı kaynatacak mecalleri kalmamıştı.

Hasan Tahsin Bey'in sorgusu tam altı ay sürmüştü. Bu süre içinde, ziyaretçileri vasıtasiyle İstanbul'daki kızkardeşlerine mektuplar göndermiştir. Bu mektuplar gizli ve dolambaçlı yollardan gönderilmeleri sebebiyle olmalı ki, Boxton kardeşleri öldürme teşebbüsünden ve mahkeme safahatından pek bahsetmez. Ancak, bu kısa mektuplara şöyle bir göz atmak bile, Hasan Tahsin'in yaptığı işten dolayı kat'iyyen pişman olmadığını, yılgınlığa ise hiç düşmediğini anlatmaya yetebilir.

O, «huzur-u vicdan ile muhakemesinin icrasını» beklemiş ve verilen kararı da «teşekkür edilecek bir netice» olarak karşılamıştır. Sonuna kadar, «iyi işlerin iyi biteceğine» dair inancını hiç kaybetmemiştir (15/a).

İşte Hasan Tahsin Bey'in, endişesiz ve rahat, fakat bir o kadar da vatan muhabbetiyle dolu mektuplarından parçalar:

(15/a) Topçuoğlu, Ümit Sinan, sh. 106 - 112.

Bükreş Hapishanesi, 13 Şubat 1915

Hemşirelerim hanımlar,

Sükûtumdan endişe etmeyeceğinizi bilsem, yazacak hiçbir şeyim olmadığını temin eder geçerdim.

Dört duvar arasında hergün yeknesak bir hayat yaşayan, yağmur ve fırtınaya kaş çatmak, parlak güneşi alkışlamakla vakit geçiren bir mahpusun vereceği havadis ne olabilir?..

En büyük aşinalarım, hergün Romanya Hükümetinin bana lütfen takdim ettiği bir kara ekmeğiyle beslediğim sevimli serçe kuşlarım ve yaman köpeğimdir.

Sabahları gün doğar doğmaz minnettar serçeciklerim, hücremin önünde konsere başlarlar. Cıvıltıları ile beni uyandırırlar. Her sabah bu küçük hanendelerimin tegannileriyle ruhumda bir inbisat duyarım.

Tabiatın müterennim sinesinde mesut bir dakika yaşarım.

Serçelerim elimden kırıntıları yiyerek bir seviye-i içtimaiyeye yükseldiler. İlk günler davetime, sekerek, korkarak gelen bu kanatlı çiçekler, şimdi itimat ile, parmaklarımın ucundan kırıntıyı gagalıyor, etrafımda cıvıltılarla uçuşuyorlar.

.....

Bir ay kadar beslediğim küçük tekir kedimi geçen gün çaldırdım. Bu sevimli hayvanım geceleri bana pek faydalı arkadaş oluyor, bin türlü oyunlarla beni eğlendiriyordu. Beni zararsız bir arkadaştan mahrum eden sefil hırsızları bulsam kemiklerini kıracağım.

Bu gece, Fransız şairlerinden Alfred ve Vigni'nin müntehip parçalarını okuyorum. Bugünün gazeteleri hayırlı haberler getirdi. Fakat Türkiye'nin şan ile

harpten çıkması, memleketimizin yeni bir devre-i saadete girmesi bütün amalimdir.

Gözlerinizden öperim. Aile efradına selâmlar...

⁂

Bükreş Hapishanesi, 14 Şubat 1915

Hemşirelerim,

.....

Kafkaslar'da, Süveyş'te şanlı ordularımızın mütemadi ve mütevali galebeleri her türlü takdirin fevkindedir.

.....

Remzi Bey'in Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığına tayinini gazetelerde okudum. Ailesine tebriklerimi takdim ediniz.

Cici Said'in gözlerinden öper, sizi hararetle derağuş ederim, hemşirelerim... Aile efradına selâmlar...

⁂

Bükreş Hapishanesi, 16 Şubat 1915

Hemşirelerim hanımlar,

Memleketimizin en hassas ve yüksek tabakasına mensup hanımlarımızın insaniyet, merhamet ve şefkat ocağı Hilâl-i Ahmer'e (Kızılay'a) gösterdikleri teveccüh ve gayrete sizin iştirakiniz şayan-ı takdirdir.

Hilâl-i Ahmer, diğer bütün müesseselerimiz arasında bana en ziyade hürmet ve muhabbet telkin eden müessesedir.

Çalışınız... Büyük bir mefkure uğruna harp meydanlarında yaralanan mücahitlerin sargılarını hazırlayınız. Çamaşırlarını dikiniz...

Benim burada bütün temennim, sizin afiyetiniz, hayatımızı medyun olduğumuz vatanımızın selâmet-i itilasıdır.

Sıhhatım pek mükemmeldir. Huzur-u vicdan ile muhakemenin icrasını bekliyorum. O gün de pek uzak değildir.

.....

Hapishanede ekseri vaktimi mütalâa ile bir iki saat de çeşitli sınıf ve tabakadan mahpuslar arasında yaşamakla geçiriyorum.

Katil, hırsız, dolandırıcı ve daha menhus sıfatlarla cemiyet-i beşeriye hududu haricine atılan, insanların aforoz ettiği bu çehreler arasında istifadeli dakikalar yaşıyorum.

Zavallılar, kendilerini hapse sevkeden sefil kaygularla, benim şahsımı ve gayemi mukayese ettikçe yerlere geçiyorlar. Beni el üstünde tutuyorlar.

Bazı dakikalar oluyor ki, bu mütevazi alayişten hoşlanmayan adamda, mağrur hayvan kendini gösteriyor. Alem de, takdir, tahsin, iltifat ve teveccüh önünde sermest-i gurur olur, sendeler. Ben bile, nefsime, irademe hakim Recep bile bir dakika oldu ki, mürayi veya samimi takdir ve teveccüh dalgaları arasında boğulayazdım.

⁂

Bükreş Hapishanesi, 13 Nisan 1915

.....

İki günden beri hücremi değiştirdim. Şimdiki hücrem nisbeten daha geniş ve ziyaa maruzdur. Silistre mülhakatından bir köyden, semiz ve nefis bir kuzu gönderdiler. Tuna Müslümanlarının gösterdik-

leri hürmet ve muhabbete mütehassis olmamak kabil değil (*).

Artık doğruca adresime, hapishaneye mektup yazabilirsiniz. Bir aya varmaz muhakemem nihayet bulacak (15/b).

.....

***

Hasan Tahsin Bükreş Ağır Ceza Mahkemesinde 15 yıl hapse mahkûm oldu. Ancak Romanya, Osmanlı Devleti ile arasını açmak istemediği için, bu cezayı 5 yıllık hücre hapsine çevirdi.

İki yıllık hücre hapsinin sonunda (1916), Osmanlı ve Alman ordularının Bükreş'e yürümeleri sebebiyle diğer siyasi mahkûmlarla birlikte daha içerdeki bir hapishaneye nakledilmek istendi. Ancak istasyonda tren beklenirken kaçıp civardaki sazlıklara saklanan Hasan Tahsin, bütün aramalara rağmen bulunamadı.

Ortalık kararıktan sonra saklandığı sazlıktan çıktı. Ancak hangi tarafa gideceğini bilemeyerek, Bükreş'i savunmaya hazırlanan Rumen askerlerinin arasına düştü. Kaçarken açılan ateş sonucu ayağından yaralandı. Sürüne sürüne uzaklaşmaya çalıştı ve ertesi gün de şehre giren Alman askerlerine rasladı. Ayağındaki kurşunu çıkarmak isteyen Almanlara, çektiği acıya rağmen müsaade etmedi. Çünkü vatan hasretiyle yanıp tutuşmaktaydı.

(*) İdaresinde bulundukları bir devletin mahkûm etmek için hücreye koyduğu, ayrıca yerli bir kısım militanın muhakemesiz öldürmeye çalıştığı bir insana, o kritik zamanda, Silistre Müslümanlarının açıkça alâka göstermeleri, din kardeşliğinin muhteşem bir tezahürü değil midir?

(15/b) Topçuoğlu, Ümit Sinan, sh. 137.

O sırada İstanbul'a hareket etmek üzere olan bir trenle İstanbul'a geldi. Ayağındaki kurşun İstanbul'a geldikten sonra Ömer Besim Paşa tarafından evinde çıkarıldı.

Hasan Tahsin, yıpranan sinirlerine, yorgun ve bitkin bedenine ve genç yaşında beyazlaşan saçlarına rağmen İstanbul'da fazla kalmadı. 1917 yılı başlarında İsviçre'dedir. İsviçre'ye gönderiliş sebebi açık olmamakla birlikte, Teşkilât-ı Mahsusa ile ilgili bir hizmet için gitmiş olması kuvvetle muhtemeldir. İsviçre'deki gizli hizmetini kamufle edebilmek için de, kendisinin verem olduğu ve oradaki bir sanatoryumda tedavi edileceği yayılmıştır. Gerçi hücre hapsinde geçirdiği yıllar, onu çok sarsmış ve dinlenmeye muhtaç bir hale getirmişti ama, herhalde verem değildi. Çünkü İsviçre'deki faaliyetleri hiç de veremli bir insanın yapabileceği cinsten değildir.

İsviçre'de de, Paris'ten arkadaşı Hamza Osman (Erkan) yanıbaşındadır. Hattâ onu bir sanatoryuma yerleştiren de odur. Aslında, savaşın sonuna doğru tarafsız İsviçre, Teşkilât-ı Mahsusa'nın haberalma kadrosunu büyük ölçüde barındırıyordu. Hasan Tahsin sanatoryumda yatar görünmesine rağmen, İsviçre'nin Cenevre ve Lozan şehirlerinde dolaşıyor, oralardaki Türk talebelerle yakın alâkalar kuruyordu. Bu gençler Hasan Tahsin'e büyük bir hürmet gösteriyorlar ve onu dinliyorlardı. O kadar ki, bir keresinde birlikte çektirdikleri bir fotoğrafın altına şöyle yazmışlardı:

«Fedakâr kahramanımız Hasan Tahsin Bey'e Lozan Yurdu'nun hatırası» (16).

İsviçre'de Hasan Tahsin'e verilmiş olan vazife ne

(16) Topçuoğlu, Ümit Sinan, a.g.e., sh. 137.

idi? Bu, halen açıklanamamış bir sorudur. Ancak, onun 1917 yılı içinde gerçekleşmemiş müthiş bir teşebbüsü vardı ki, bu teşebbüsün düşüncesi bile gerçek bir kahramanlık örneği idi.

* * *

AVAM KAMARASINI HAVAYA UÇURMA PLANI

1917 yılı içinde, Birinci Dünya Savaşı'nın neticesi aşağı yukarı sezilir olmuştu. Müttefikimiz olan devletlerin, bütün cephelerde yiğitçe çarpışması artık zaferi sağlamaya yetmeyecek çırpınışlardı. Çünkü, o tarihlerde bizim de saflarında kahramanca çarpıştığımız devletlerin karşısına Amerika ile Japonya'nın da katılmasiyle, adeta bütün bir dünya dikilmişti.

Almanlar, büyük asker ve silâh yardımı alan Fransızlar karşısında duralamışlar; Avusturya - Macaristan ise, iç karışıklıklarının da tesiri ile sarsılmaya başlamışlardı.

Dokuz cephede birden, kat kat üstün düşman kuvvetlerine karşı, ya gazi ya şehid düsturuyla savaş veren Osmanlı ise, bu yiğit direnişe daha ne zamana kadar dayanabilecekti?

Tarafsız İsviçre'de bulundukları için, savaş haberlerini daha gerçeğe yakın bir şekilde öğrenen genç Teşkilât-ı Mahsusacılar, gittikçe aleyhimize dönen gelişmelerden büyük üzüntü duymaktaydılar. İşte böyle bir kederli günün kaygıları içinde, Hasan Tahsin, kendi kendine müthiş bir karar vermişti.

Bu kararını, bir sır verircesine yavaş, fakat kat'i bir ses tonu ile, arkadaşı Hamza Osman'a şöyle açıklayıverdi:

«— Ben gizlice Londra'ya gideceğim!..»

Hamza Osman çok şaşırmıştı. Bu basit ve kısa cümlenin arkasından gelecek hakikati anlamışcasına heyecanla sordu:

«— Londra'ya mı gideceksin? İngiltere payitahtına mı? Ne yapacaksın orada?»

Hasan Tahsin, bu samimi dostuna muhabbetle baktı ve sanki çok tabii bir şeyden bahseder gibi sakin ve kararlı şöyle dedi:

«— Seni çok memnun edecek bir iş yapacağım: Avam Kamarasını, bizim müseccel düşmanlarımızın toplandığı o zalimler binasını havaya uçuracağım!..»

Hamza Osman'ın boğazında bir tıkanıklık olmuş gibiydi. Bir şey söyliyemiyor, sadece gözleri hayretle, fakat gıpta, takdir, hattâ minnet karışık bir hayretle aziz dostunun yüzüne dikilmiş, sessiz ve sakin duruyordu.

Avam Kamarasını, İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğunu Asya'ya sürme ve tasfiye kararını vermiş olan parlamentosunu havaya uçurmak!.. Boxton biraderleri, Entelijans Servisinin «Balkanlar Şampiyonu» dediği iki kardeşi Bükreş'te herkesin gözü önünde deviren bu gözüpek Türk çocuğunun, eğer bir insanın gücü yetiyorsa ve yetebilirse, Avam kamarasını havaya uçuracağından asla şüphe etmiyordu. Bu teşebbüs, elbette ki O'nun hayata vedaı da demekti.

Hamza Osman, canı gibi sevdiği arkadaşı, bu işi başarmış da, uçan sütunlar arasında binbir parçaya bölünmüşçesine ona sarıldı:

«— Kendini fedaya mı karar verdin?»

Hasan Tahsin gülümsedi. Hıçkırmamak için zorakî bir gülümseme... Yavaşça dedi ki:

«— Harb, aleyhimize bir cereyan alıyor. Bizim ordularımız kendilerine verilen vazifeleri şerefle yaptılar. Fakat mağlubiyetimiz önüne geçilmez bir zaruret olarak belirmek üzere... Ben sana derim ki, bizi artık müstakil bir devlet olarak dünya yüzünde bırakmıyacaklar. Bu elim şartlar içinde yaşamak mümkün mü?

Hiç itiraza, münakaşaya kalkışma... Fırsat arayacağım, her çareye başvuracağım. Eğer İngiltere'ye geçemezsem, memlekete döneceğim. Niyetim İzmir'e yerleşmek... Tehlikenin kaynağı orası. Orada bir gazete çıkaracağım» (17).

⁂

Hasan Tahsin, İngiltere'ye gidip Müslüman Türk'ün idam fermanının imzalandığı Avam Kamarasını havaya uçurmak için çok uğraştı (*).

Fakat, kendisini adım adım takip eden Entelijans Servisi'nden bir türlü kurtulamıyordu. İngiltere'ye gidebilmek için gerekli bütün yollar ona kapanmıştı.

Sonraları, meşhur İngiliz casusu Lavrens'in hatıralarından anlaşıldığına göre; meğer İngiliz haberalma ve casusluk teşkilâtı olan Entelijans Servisi, Hasan Tahsin'in Londra'ya niçin gideceğini öğrenmişti.

Bu müthiş istihbarat nasıl sağlanmıştı, bugün hâlâ meçhulümüz olmakla birlikte, Lavrens, hatıratında, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey'den bahsederken, bu konuyu şöyle açıklıyor:

«— ... Bu müthiş haydut, harb içinde, İsviçre'ye

(17) Kutay, Cemal, Tarih Konuşuyor, c. 3, sh. 1214 - 1215.

(*) Avam Kamarası'nda ne türlü İslâm - Türk düşmanlığı yapıldığını görmek için bakınız: Üç Kıtadan Anadoluya, s. 35.

soktuğu bir fedaisi vasıtasiyle İngiliz Parlamento binasını havaya uçuracaktı» (18) (**).

***

Hasan Tahsin, bir türlü gerçekleştiremediği İngiltere seyahati dolayısı ile, çok asabileşmiş, yemeden içmeden kesilmişti. Böyle bir düşünceli hüzün gününün sonunda, ortadan kayboldu. Hem de en yakın arkadaşı Hamza Osman'a bile haber vermeden...

«Aradan bir aya yakın zaman geçmişti ki, İzmir'den mektubu geldi: Vedalaşmadan gitmiş olmasından dolayı özür diliyor ve bütün arkadaşlarının, kendisini anlamalarını temin etmesini, Hamza Osman'dan rica ediyordu:

— Eğer hareketimi sizlere haber verseydim, yine

---

(18) Kutay, Cemal, a.g.e., sh. 1216.

(**) Avam Kamarası, Osmanlı ve İslâm aleyhine aldığı kararların cezasını, az da olsa çekmeye başlamıştır. İngiltere'nin içine düştüğü ekonomik darboğazların ve kaybettiği sömürgelerinin yanı sıra, iç kaynaşmalarla da başı dertte dir...

İşte bu kargaşalara tipik ve küçük bir misal olmak üzere, gazete sayfalarına intikal etmiş bir haber:

«Göstericiler, Avam Kamarası'nda Milletvekillerinin Üzerine Paketlenmiş İnsan Pisliği Attı:

Londra, UPİ (THA).

Kuzey İrlanda'daki İngiliz askerlerinin geri çeklimesini isteyen bir grup gösterici, İngiltere Parlamentosu'nun Avam Kamarası toplantı salonunda dinleyici localarından milletvekillerinin üzerine paketlenmiş insan pisliği atmışlar ve çeşitli sloganlar bağırmışlardır.

Avam Kamarası Başkanı, bu sırada konuşmakta olan George Thomas Dalyell'in konuşmasını kesip yerine oturmasını isteyince milletvekili:

— Bu pislik içinde oturamam, karşılığını vermiştir.

Sonunda oturum 15 dakika tatil edilmiş, göstericiler dışarı çıkarılmışlar ve toplantı salonu görevlilerce temizlenmiştir.» (Milliyet, 7 Temmuz 1978).

mantık münakaşaları ve beni yolumdan çevirmek gayretleri başlıyacaktı. Devletimin mağlûbiyetini ve milletimin silâhlarını bırakma faciasını o gurbet elinde tahammül edilemiyecek acı olarak duydum yüreğimde... Onun için gizlice ayrıldım. İzmir'e geldim.

Felâketlerin tehdidi, burada, İstanbul'dan ve diğer vatan köşelerinden daha çok hissediliyor. Ben de, en elim hadiselerin cereyan etmesi beklenilebilecek bir yerde olmak istiyorum.

Çünkü bu dekor içinde, topraklarımı ve haysiyetimi ne kadar sevdiğimi daha iyi isbat edebilecek şartlara sahip olacağım. Bunun edebiyatını yapmak neye yarar? Yaşayan görecek...» (19).

Gerçekten de, yaşayanlar görmüştü Hasan Tahsin'in ilk haysiyet kurşununu Yunanlıya attığını.

* * *

HESAPÇILARIN UNUTTURDUĞU KAHRAMAN

Fakat, «Nevres Receb (Hasan Tahsin)in bu emsalsiz kahramanlığı, zaferden sonra unutuldu... Hattâ özel emekler verilerek unutturulmaya çalışıldı...

Çünkü bir millî dava, daha sonra ustalıklarla ve çeşitli yollarla, kendisine sahteler ve hesapçılar bulmuşsa, gerçekler için yaşama ve değerlenme hakkı elbet yok olurdu.

Türk Millî Mücadelesinin ilk devresi, böylesine hadiselerle doludur...

Nitekim Hasan Tahsin'in adı da, yıllarca, hattâ devrelerce anılmadı. 28 Aralık 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesi şu haberi neşretti:

(19) Kutay, Cemal, Tarih Konuşuyor, sh. 1216.

— Eski milletvekillerinden, Muharrir Hamza Osman Erkan, İzmir'in işgalinde Kordon rıhtımına çıkan Yunan Efzun alayının başındaki mangaya ve alay sancağına rövolverle ateş ederek ilk silâhı patlatan ve orada vatan için ölen genç fedai Hasan Tahsin Nevres hakkında İzmir Şehir Meclisi'ne bir teklifte bulunmuştur.

Hamza Osman, bu teklifinde vatan müdafaası için ilk kurşunu atan ve yurt sevgisini hayatından çok daha üstün tutan kahraman «Hasan Tahsin Nevres» adının İzmir'de bir sokağa izafe edilmesini istemektedir.

***

Bugün, İzmir'de Konak Meydanında dikilen abide'deki ilk şehid adı O'nunki... İzmir Belediyesi, bulvarlardan birisine de Şehid Nevres adını verdi...

Fakat çocuklarımıza okuttuğumuz tarih kitaplarında, daha sonra, çok sonra, Türk milletinin esir ve iki büklüm yaşıyamıyacağının misalleri karşıdaki düşmanın bile tasdikinde olmasından sonra, Ankara yolunu tutanların şişirilmiş destanları ellerde iken, Nevres Recep ve onun gibiler için kanlarına layık ne yaptık?» (20).

Böyle kahramanlara sahip olamayanların, hayali şahsiyetler uydurduklarını; oysa ki, bizim hakiki kahramanlarımızı dahi TAKMA İSİMLERİYLE tanıdığımızı ve abideleştirdiğimizi belirten Cemal Kutay'ın, şu çok haklı teşhisine katılmamak mümkün değildir:

«— Eğer birkaç kadirbilir insan çıkmasaydı, şereflerin ve hizmetlerin haksız bölüşülmesinde, bu gerçek kahramanların hissesine bu kadarı bile düşmeyecekti.

(20) Kutay, Cemal, a.g.e., sh. 1215.

Hazin, fakat neylersiniz ki gerçek!..»

Zaferden sonraki şeref ve himmet bölüşmesinin gasbedicileri kimlerdir? Milli Mücadelenin bütün şeref payını kendi şahıslarında toplayanlar kim olurlarsa olsunlar, bir gün elbette adil tarih mahkemesinin huzuruna çıkarılacaklar ve hakiki veçheleriyle anlaşılacaklardır...

Hazin gerçeklerin tesellisi olacak bu anın yaşanması için, Cenab-ı Hakkın milletimizi fazla bekletmemesine dua edelim. Çünkü, bugünümüzün bir çok sırrı, aydınlanacak dünlerimizdedir.

* * *

KUDURAN VAHŞET

Hasan Tahsin Bey'in ilk kurşunlarından sonra, birkaç kişi daha silâhını ateşlemişti. Yerli Rumların teşkil ettiği milisler ve Efzun askerleri, deniz kıyısına kadar kaçtıktan sonra, devam etmeyen ateşi farkederek toparlandılar.

Komutanlarının, «yere yat!..» emriyle, Vilâyet binası önündeki parkta mevzilenmiş ve makinalı tüfeklerini çalıştırmaya başlamışlardı. Yarım saat kadar süren bu tek taraflı ateşle; Kışla ve Vilâyet binalarının duvarları kalbura dönmüştü. Hiçbir karşılık almamalarına rağmen, büyük bir hınç ve kinle devam eden yaylım ateşinin ardı arkası kesilmemişti.

Tüfek seslerini bastıran bu makinalı tüfek gürültüsü devam ederken Kışla binasındaki dörtyüz kadar subay ve erimiz ne yapmaktaydı? Bir gün öncesinden Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'nın emriyle Kışlada toplanan subaylara, Paşa bizzat maaşlarını dağıtmaktaydı. Dış taraftaki odalarda kurşun vızıltıları

arttıkça subay ve erler iç koridorda toplanmaya başlamışlardı (21).

«Durum gittikçe kötüleşiyordu. Bunun üzerine vurulmak, ölmek tehlikesini göze alan bazı subaylar pencerelerden Efzunlara Türkçe Yunanca:

— Ateş kes!

Diye bağırdılar. Yine de ateş bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. Kolordu ve Tümen Komutanları, Yunanlılara ateş kestirmek için telefoncu subay Celâl Bey'in eline beyaz bir mendil vererek pencereden sallamasını söylediler. Pencereden mendil sallamağa başlayan genç subay, bir anda inliyerek yere yuvarlandı, yaralanmıştı.

Makinalı tüfeklerin «ta-ta-ta-ta» sesleri, aralıksız patlayıp duran piyade tüfeklerinin seslerini bastırıyordu. Kışlaya denizden yanaşan Leon torpidosu top atacağını işaretle bildirdi.

Yunan Birinci Tümen Kumandanı Albay Zafirios, bu torpidoda bulunuyordu. Torpido, Karantina önünde demirlemişti. Kışladan ateş edilmediğini çabucak anladı ve top atışından vazgeçti.

Piyade ve makinalı tüfek ateşi de gittikçe hafifledi en sonra kesildi» (22).

⁂

Bu ateş çemberinin bilânçosu çok kanlı olmuştu. Kadın, çocuk, genç, ihtiyar demeden canlı hedef arayan kurşunlar kaç can yakmıştı? Bunun gerçek bir istatistiğini yapmak herhalde mümkün olmamakla beraber, vahşet eşine ender raslanacak tarzda devam ediyordu. Ziraat Bankası'nın mermer merdivenlerine sığınan, elliye yakın Müslüman Türk, adeta kurşu-

(21) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., c. I, sh. 396.
(22) Dinamo, Hasan İzzettin, a.g.e., c. I, sh. 396.

na dizilmişlerdi. Civardaki kıraathanelerde bulunan ve kaçmaya fırsat bulamayanların da akıbeti aynı olmuştu.

«Yunanlılardan bir kol, Kemeraltı caddesi boyunca ateş ede ede, Başoturak mevkiine kadar ilerledi. Burası Türk dükkânlarının toplu bir halde bulundukları bir semtti. Askerlerin arkasından gelen yerli Rumlar, cadde boyunca sağlı sollu sıralanan dükkânların kepenklerini kırarak içindekileri yağma ettiler. Götüremedikleri fasulye, nohut ve şeker çuvallarını Türklerin de yararlanmaması için karınlarını deşip dükkânların önüne ve yola döktüler. Kasalarda bulunan paralar ile ticarethanelerini açmak yanılgısında bulunanların ceplerindeki paraları aldılar (*).

Bir başka Yunan askeri kolu da, Karataş - Kokaryalı, Göztepe yönüne ilerledi. Efzunlar, daha önceleri yerli Rumlar tarafından mimlenen Türk subaylarının evlerine girdiler. Özellikle Karataş-Mektupçu-Karantina (Küçükyalı) kesimlerinde Türk kadınlarına ve genç kızlarına tecavüz edildi» (23).

Kışla binasındaki subaylar, ateşin kesilmesi üzerine, yakınlarda beliren bir Yunan subayından, dışarı çıktıklarında kendilerine ateş edilmeyeceğine dair «şeref sözü» istediler. Bu subayın kabul etmesi üzerine de, en öndeki Ali Nadir Paşa'nın eline verilen bir teslim bayrağı ile dışarı çıktılar.

Ali Nadir Paşa'nın arkasında, Askerlik Dairesi Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey, onun yanında 56. Tümen Kumandanı Hürrem Bey ile Kolordu Kurmay Başkanı Abdülhamid Bey ilerlemekteydi. Onları ta-

(*) Apaçık bir şekilde gelen tehlikeyi görmeyerek, hâlâ ticaret derdinde olanların bu hazin sonu ne kadar düşündürücüdür...

(23) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 249 - 250.

kibeden subay ve astsubayların arkasında erler vardı.

Bu durumu gören Efzun Taburunun ilk mangaları süngü takmış oldukları halde koşar adım ilerlediler ve esirlerinin etrafını çevirdiler. Ali Nadir Paşa, kendilerine birşey yapmayacaklarına dair şeref sözü veren Yunan subayına, kendisinin Kolordu Kumandanı olduğunu anlatmağa çalışıyor idi ki, bu küçük rütbeli adam birden kızıp köpürdü. Hiddetle yaklaştığı Paşa'ya arka arkaya üç şiddetli tokat aşketti. Ali Nadir Paşa, şırak şırak patlayan tokatların tesiriyle sersemledi ve sarsıldı. Sıra Tümen Kumandanı Hürrem Bey ile Kurmay Başkanı Abdülhamid'e gelmişti. Onlar da şaklayan tokatlardan nasiplerini aldılar. Bu arada, subaylar sarsıldıkça başlarından kalpakları düşmekteydi. Yere düşen kalpaklarını iyice çiğnediler ve üzerlerinde tepindikten sonra süngülerle parçaladılar.

Yerli Rumların meydana getirdikleri milis kuvvetleri bu faaliyetlerinde onlara yardımcı oluyorlardı. Sıra subayların üstlerini başlarını aramaya gelmişti. Daha biraz önce, Ali Nadir Paşa'nın dağıttığı maaşlarla birlikte, yükte hafif, pahada ağır ne bulabildilerse soydular. Bu gaddarca soyguna karşı yüzünü buruşturanlara dahi en ağıza alınmaz küfürler ve hakaretler yağdırılıyordu. Bu arada batan süngülerin acısı ile feryat edenler de eksik değildi.

Eller yukarı emri ile, bütün subay ve erlerin elleri başlarında tutuluyor, iyice soyulduktan sonra da, «Zito Venizelos» diye bağırmaları isteniyordu.

Kolordu Kumandanı en başta bu emri yerine getirip «Yaşasın Venizelos» diye bağırınca, diğerlerinin de bağıracakları hakkında ümide kapılan Yunan subayı daha bir şirretleşerek emrediyordu:

«— Haydi ulan bağır, «Zito Venizelos!» diye Yunan ordusunu selâmla!»

Ama bu emri alan asil yüzlü kahraman bir subayımızdı. Zaten daha önce Yunanlıların bir işgal provasına mani olduğu için de mimlenmişti ve orada birkaç yerli Rum tarafından Yunan subaylarına gösterilmişti. Evet, Albay Süleyman Fethi Bey, mukaddesatını yüceltmek için hayatını istihkâr edecek kadar yürekli ve imanlı idi. Zaten Ali Nadir Paşa'nın düştüğü zillete, onun hemen arkasında, «kalbi kanıyarak ve hudutsuz bir izzet yarasiyle dişlerini sıkarak bakmaktadır.»

Süleyman Fethi Bey iyi terbiye almış bir aile çocuğuydu. Babası İzzi Efendi, Salkımsöğüt'teki dergâhın otuz yıl şeyhliğini yapmış meşhur bir İslâm mutasavvıfı idi. 1899'da kurmay yüzbaşılığı ile orduya katıldığı günlerden beri Şam'da, Basra'da, Hicaz'da, imparatorluğun her köşesinde aldığı her vazifeyi şerefle başarmıştı. Bir an karşısındakilere baktı. Orduya girdiği günden beri muharebelere girip de dönmemiş eski okul arkadaşlarının, kendi neslinden olan subayların hayallerini görür gibi oldu herhalde... Göğsünü gerdi ve haykırdı:

«— Sizi selâmlayamam ve... bağıramam!» (24).

«— Bir Türk subayı, büyüklerinden başkasına yaşasın diye bağıramaz!» (25).

Yunan müfreze kumandanı, kendisine başını eğmeden bakan bu güzel yüzlü, heybetli Türk zabitinin gözlerine raslayınca, bakışındaki ateşle sarsılıyor ve hiddetle bağırıyor:

«— Çıkar kalpağını!» (26).

---

(24) Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk, sh. 19.

(25) Dinamo, Hasan İzzettin, a.g.e., sh. 399.

(26) Kutay, Cemal, T. İ. ve H. M. Tarihi, sh. 10813.

Kahraman Albay Süleyman Fethi Beyin bu isteğe de cevabı, gerçek bir Müslüman Türk subayına yakışacak biçimde oluyor:

«— Benim ordumun ve milletimin şerefini temsil eden o kalpak, ancak başım boynumdan ayrıldıktan sonra çıkar!»

Müfreze kumandanı, deli gibi ağzı köpükler saçarak emir veriyor:

«— Öldürün bunu!» (27).

İnip kalkan süngüler Süleyman Fethi Bey'den sadece bir kelimelik cevap alabiliyorlar:

— **Allahım!..**

Ve yığılıp kalıyor...

Süleyman Fethi Bey, öldü zannedilerek bırakılıp gidildikten sonra İtalyanların yardımı ile bir Rum hastahanesine kaldırılır. «Bunu haber alan İzmir gençlerinden Karşıyakalı Süreyya İplikçi hemen hastahaneye koşmuş... Süleyman Fethi onu görünce gözyaşları içerisinde ağır bir sesle başının üzerindeki haçı ve Yunan sancağını göstererek:

— Ben bunların arasında mı öleceğim?

Demiş.

Süreyya hastahanenin başhekimi ile konuşmuş, insaflı bir insanmış ki, verdiği izin ile gidip bir Türk sancağı getirmiş. Yunan sancağının yerine onu koyup haçı indirmiş. Süleyman Fethi bunu görünce gülümseyerek:

«— **Allahım, sana çok şükür**» sözleriyle ruhunu teslim etmiş...» (28).

***

Şehit edilenler arasına Kolordu Başhekimi Yar-

(27) Kutay, Cemal, a.g.e., sh. 10813.

(28) Altay, Fahreddin, On Yıl Savaş ve Sonrası, sh. 362.

bay Şükrü Bey'in de katılması için fazla zamana lüzum görülmemişti. Zaten yaralanmamış bir tek subay ve er kalmamıştı. Adeta, diğer arkadaşları gibi Anadolu içlerine kaçarak, silâhlı mücadeleye girişmemelerinin cezasını peşin ödüyorlardı. Hele de Ali Nadir Paşa...

* * *

ÖLÜM YÜRÜYÜŞÜ

Subayların üstlerini başlarını arayıp kıymetli eşyalarını ve paralarını almayı yeterli görmeyen Yunan askerleri, iyi kumaştan yapılmış kaputlarını ve ayaklarından da beğendikleri çizmeleri çıkarttırıp alıyorlardı. Bu sırada Ali Nadir Paşa, hâlâ elindeki teslim bayrağını tutmaya devam etmekte idi.

«Kurmay Başkanı Abdülhamid Bey, sonunda dayanamayarak Paşa'ya:

— Bizi yeteri kadar rezil ettin, bırak artık şunu elinden!» Diye bağırdı.

Ali Nadir Paşa, bu sözler üzerine elindeki bayrağı bırakacak oldu. Fakat bir Yunan subayı, Ali Nadir Paşa'yı iyice haşladıktan sonra, teslim bayrağını yeniden eline tutuşturdu. 17. Kolordu, bu şekilde Pasaport'a doğru yürüyüş kolunda ilerlemeye başladı. Dipçik ve süngü ile yaralanmamış tek bir subay bile kalmamıştı. Çizmeleri ayaklarından zorla alınan subaylar, yalınayak ya da çoraplarıyla yürüyorlardı. Üstleri başları yırtılmış, apoletleri sökülmüştü. Vurulan her dipçikten sonra «Zito Venizelos!» Diye bağırıyorlardı.

Kafile Gümrük önüne geldiğinde 17. Kolordu mensupları bu kez yerli Rumların saldırısına uğradı.

Evlerden, kafile üzerine mermi, taş, tuğla, kiremit, kömür parçaları atılıyordu. Yolun kıyısına sıralanmış Rum kadınları ve genç kızlar, kocalarının, babalarının, kardeşlerinin elinden aldıkları tabancaları kafilenin üzerine boşaltıyorlardı.

Burada bir Rum hamal, elindeki demir kanca ile, Kolordu Veznecisi Ahmet Efendi'nin beynini patlattı.

Harbiye Nezareti Şimendifer Şubesi Müdürü Yarbay Cemil Bey, dipçik darbesiyle kaşından, kurşun ile de bacağından ağır yaralandı. Yürümeğe mecali kalmamıştı. Türkçe bilen bir Yunan subayına seslendi:

«— Ya hastahaneye gönderin, yahut beni öldürün, bu işkenceye son verin!..» Dedi. «Türk için hastahane yoktur» cevabını aldı ve zorla ayağa kaldırtılarak iki süngü dürtüşüyle yerlere serildi.

Rıhtım üzerinde yatan şehitlerimiz ikişer ikişer rıhtımın bir kenarına çekildiler ve bunların bazıları boğazlarından kulaklarına kadar kesilerek dehşet ve vahşet gösterileri yapıldı...

Önyüzbaşı Necati Bey, sekiz yaşındaki oğluyla birlikte kafiledeydi. Saldırılar sonunda Necati Bey de kanlar içinde yere serildi. Babasının yere yuvarlandığını gören oğlu, ağlayarak üzerine kapanınca, Rumlar, sekiz yaşındaki bu çocuğu da yaralamaktan çekinmediler.

Yunan sermayesiyle kurulmuş olan Anadolu Bankası'nın önünde kafileye yaylım ateşi açıldı. İkinci yaylım ateşi, pasaportla rıhtıma yanaşık olarak duran Leon torpidosundan geldi. 17. Kolordu en büyük kayıpları, bu iki yaylım ateşi sırasında verdi. 30-40 kişi ölmüş, bir o kadarı da yaralanmıştı» (29).

***

(29) Taçalan, Nurdoğan, a.g.e., sh. 252 - 254.

«Kafile, açık başları eğik olarak ilerliyor ve kışla boşalıyordu. Esnaf kılıklı bir İzmir'li Rum, muhafızların arasından hızla ileri atıldı ve önüne gelmiş olan genç bir subayın açık başına elindeki uzun bir kepenk demirini bütün gücü ile indirdi. Subayın ağzından iniltiye ve hırıltıya benzer bir ses çıktı.

Yamyassı olan kafatasının yarığından kanlı beyin parçaları fışkırdı. Şehit, yere yuvarlanırken sevinçli kahkahalar işitildi» (30).

*
**

Bu arada, sıkıntılı havayı dağıtmak istercesine ardı ardına çakan şimşeklerle ortalık birden aydınlanıyordu. Gökgürültüleriyle birlikte yağmur yüklü bulutlar hızla katliamın merkezine doğru yaklaşıyorlardı. Yağmur havası iyiden iyiye kendini belli ediyordu artık...

Ancak korkunç bir kin ateşiyle alevlenmiş Rum zulmü dinmek bilmiyordu. Kaldırım taşlarını söküp subay kafilesine fırlatanlardan tutunuz da, evindeki saksıyı kalabalığa savuranlara kadar, her türlü saldırı devam ediyordu. O kadar ki saat saat yaklaşan yağmur ve sağanağından önce, taş, toprak, kiremit, demir parçaları ve tükürük sağanağı başlamıştı. Bu çirkin dekoru enva-i çeşit küfürün meydana getirdiği bir dil tecavüzü tamamlıyor; subaylar daha fazlasından korunabilmek için, zaman zaman tekrarlanan emre uyarak «Zito Venizelos!» diye bağırıyorlardı.

İtilaf Devletleri askerlerinin tamamen seyirci kaldığı, Yunan subaylarının ise açıktan açığa teşvik ettiği bu manzara yerli Rumları iyice cüretkârlaştırmıştı. Artık kenardan atılan çeşitli maddelerle de yetinmiyorlar, bizzat kafileye yaklaşarak seçtikleri bir canlı, ya da yarı canlı hedefi yere yıkıyorlardı.

---

(30) Dinamo, Hasan İzzettin, a.g.e., sh. 400.

Yere yığılıp tekrar kalkamayan yaralı subaylarımızı muhafız askerler hemen süngüleriyle şehit ediyorlar ve kenara çekerek kafilenin yolunu açıyorlardı. Bu hareketin çoğalması üzerine Yunan subaylarının emriyle Rum gençleri şehitleri bacaklarından sürükleyerek denize attılar. «Subaylardan biri, suya düştükten sonra çırpınmaya başladı, henüz ölmemişti. Oradaki Rum sandalcılardan biri başına birkaç kez kürekle vurarak onu kımıldamaz hale getirdi. Daha önce öldürülen subay ve erler de denize atılmışlardı.

Rüzgârın oynatmağa başlattığı sular, onları deniz anaları gibi, Kordonboyu'nun yosunlu taşlarına çarpıp duruyordu.

.....

Öbür yanda, nasılsa işgali görmeğe gelmiş kimi Türkler de, bu ara kama, bıçak, tabanca kurşunlariyle delik deşik edilip yerlere serilmekteydi. Sevinçli naraların, «zito»ların meydana getirdiği vahşi gürültülerden, bunların yalvaran acıklı çığlıkları ve ağlayışları işitilmiyordu.

Bu arada iri-yarı bir gazino sahibi, can korkusuyla önünden koşarak geçen Türkleri, yardımcılariyle, kollarından çekerek içeri alırken:

— Gel, seni kurtaracağım, diyor ve içeri aldıklarını hemen oracıkta öldürüp üst üste yığıyordu... Bu zavallıların ölüleri de bir kaç gün sonra denizden çıkarılacaktı.

Gökgürültüleri artmış, rüzgâr çıkmış ve şimşekler İzmir'in üzerinde cirit oynamağa başlamıştı. Yağmuru getiren rüzgâr, körfezin çırpıntılı sularını şimdi şiddetle kıyılara çarpıyordu. Denizin uzaklarında yağmurun kül rengi perdesi gözükmüş, hızlı hızlı ilerliyor, masmavi sular kül rengi, pis, kirli bir renk alı-

yordu. İlk iri yağmur damlaları kafilenin açık başlarına ve seyircilerini öldürme psikozuna kapılmış Rum kalabalığı üzerine düşüyordu» (31).

***

«Bu tek taraflı öldürüş, bir an geldi ki, tüyler ürpertici ve iğrenç bir hal aldı (32). Durumu gemilerinden seyreden bazı İngiliz ve Amerikan denizcileri, bu hale insanlık adına dayanamadılar, denize atılarak Türklerin yardımına koşmak istediler. Fakat komutanları izin vermediği gibi, gemilerin şehre bakan taraflarına tente çekmek suretiyle bu kanlı manzarayı kendi askerlerinin gözlerinden saklamağa çalıştılar» (33).

Facia o kadar insanlık dışı cereyan ediyordu ki, Müslüman Türk düşmanlığı ile doldurulmuş bazı İngiliz denizcileri bile dayanamamışlardı. Hattâ bunlardan bir kısmında isyan alâmetleri görüldüğü için, bulundukları gemiler denize açılmak mecburiyetinde kaldılar (34).

***

«Üç yüz elli kişilik Türk subay ve erat kafilesi, her an bir şehit ve yaralı vererek ve gittikçe azalarak Kordonboyu'ndaki ölüm yürüyüşünü bitirmeğe çalışıyordu. Bu, gerçekten bir ölüm yürüyüşüydü. Büyük Kışlanın cümle kapısından Pasaport Dairesi önüne varıncaya dek bu üçyüz kişinin sıfıra indirilmesi için kesin bir karar alındığı belliydi. Rum kalabalığı içinden ileri fırlayan bir erkek ya da kadın, artık sık

(31) Dinamo, H. İ., a.g.e., sh. 401 - 403.
(32) Tansel, S., a.g.e., sh. 193.
(33) Tansel, S., a.g.e., sh. 193.
(34) Tansel, S., sh. 193.

sık ve açıkça subayların ve erlerin üzerine türlü tabancalarla ateş ediyordu. Pasaport Dairesine varmağa daha çok vardı.

* * *

YETİŞEN RAHMET

İri iri düşen yağmur damlaları büyük bir yağmurun hızla geldiğini gösteriyordu. Kapkara bulutlar, öyle alçalmıştı ki, sanki kafileye ve İzmir'in tepelerine sürtünerek geçiyor gibiydiler. Güçlü bir rüzgâr, ıslak ve kül renkli bir kocaman çarşaf gibi Kordonboyu'nu dolduran vahşileşmiş kalabalığın yüzünde şiddetle şakladı. Öyle sık damlalı ve güçlü bir sağnak yağmağa başladı ki, her biri bir insan kurban eylemiş olan Rum kalabalığı geriledi. Birkaç dakika içinde yağmur korkunç bir sağanak halini almıştı. Kafiledeki subay ve erlerin çıplak başlarında şaklayan sağnak, yere iniyor ve apartman saçaklarından inen sularla birleşerek bir sel halinde ayaklarının altından akıp gidiyordu. Efzunların süslü fistanları ıslanmış, vücutlarına yapışmıştı. Muhafızların subayları bu yağmur afetinden kurtulabilmek için kafilenin koşar adım gitmesini emrettiler» (35).

İzmir tarihinde belki de ilk defa görülen bir şekilde korkunçlaşan fırtına ile coşan yağmur ölüm yürüyüşünün bahtsız yolcuları için kelimenin tam mânâsiyle **RAHMET** olmuştu. Kendilerini kurtarmak için, evlere, kahvelere ve gazinolara kaçışan Rumlar ve başlarının derdine düşen Yunan askerleri katliamı eski hızında devam ettiremediler. Bu sebeble o ana

(35) Dinamo, H. İ., a.g.e., sh. 403.

kadar canlarını kurtarmış olanlar, acı dolu da olsa artık yaşayabileceklerdi.

Ne var ki, yine de, koşar adım yürüyemeyen bazı subayların süngü ile şehid edilmelerinden vazgeçilmemişti. Ve işte nihayet ölüm yürüyüşü bitmiş, rıhtıma yanaşmış bulunan Patris vapuruna gelinmişti. Gelinmişti ama, otuzdan fazla Türk subayı şehid edilmiş ve bir o kadarının da akıbeti öğrenilememişti. Ve yüzlerce yaralı...

17. Kolordu'dan arta kalan bu bedbaht insanlar Patris vapurunun daha biraz önce hayvan boşaltılmış ambarına, «diz boyu pislik içine» hapsolundular.

«Subaylarımız vapura çıkarlarken bir subayımızın taşıdığı beyaz flamanın ucu, merdiven başındaki silâhlı Yunan nöbetçisine dokunmuştu. Bundan tehevvüre gelen nöbetçi, ağır küfürlerle karışık olarak Türk subayına iki süngü saplamış, orada şehit etmişti...» (36).

***

Patris adlı Yunan yük gemisine gelindiğinde, şiddetli yağmur, daha da şiddetlenerek ve iri iri yağan doluya çevirerek hâlâ yağıyordu. Civardaki saçak altlarına, kahvelere ve evlere sığınmış Rumlar, «sağnağın vahşiliğine sövüp sayıyor ve kurban yortusunu bütünleyemediğinden alabildiğine» üzülüyorlardı.

Fakat onların tamamlayamadığı vahşeti, rıhtıma yanaşmış Leon torpidosunun Yunanlı erleri tamamladı. Bu ölüm koşusunu bitirmek üzere bulunan perişan kafileye ateş açtılar. İsabet alanların düşmelerine, tek ayak üzerinde sekerek koşmaya çalışmalarına kahkahalarla gülüyorlardı... (37).

* * *

(36) Taçalan, N., a.g.e., sh. 255.

(37) Dinamo, H. İ., a.g.e., sh. 404.

ZİLLETİN BEDELİ

Katır ve at fışkısından leş gibi kokan Patris'in ambarı bir karış pislik dolu idi. Ambara ininceye kadar sağ kalmak bahtlılığına ulaşanlar birer ottan şilte gibi, buraya itildiler. Bu maddî pisliği, muhafız Yunanlıların Türkçe-Rumca galiz küfürleri ve açık başlara inen dipçik darbeleri tamamlıyordu.

Bu maddi-manevi pislik çukurunda herkes düşünüyordu: Dört yıl boyunca içinde yaşadıkları kan ve ateş çemberinde bile, böyle bir zilletle kat'iyyen karşılaşmamışlardı. Acaba hangi günahlarının karşılığı olarak, şu ana kadar şehidlik nasibine erememişler de hâlâ bu misilsiz seviyesizliğe muhatap olmakta idiler.

Nasıl bir gafletti ki, kendilerini böyle bir tek kurşun dahi atmadan bu dünkü tebaanın azgınlığına teslim edivermişti. Ya şimdi şehirde bulunan çoluk çocuklarının, ailelerinin durumları ne idi acaba?

Bir yandan artık iyice yaklaştığını hissettikleri ölümü elleri bağlı bekliyorlar, bir yandan da, ailelerinin başına bu vahşiler güruhunun getirebileceği şeyleri düşünerek hırslarından kendi kendilerini yiyorlardı. Bu bekleyiş yedi saat kadar sürecekti.

Ali Nadir Paşa, bu necaset deryasına iner inmez, hâlâ elinde taşıdığı teslim bayrağını ilk defa faydalı bir işte kullanıyordu: Onu fışkıların üzerine sererek üstüne oturdu (38).

***

Saatler sonra gelen bir Yunan subayı, yüzbaşı rütbesine kadar olanları ikinci sınıf kamaralara çıkararak hapsetti. «Otuz iki yataklı kamaraya yüzelliyi

(38) Dinamo, H. İ., a.g.e., sh. 406.

aşkın subay doldurdular. Sonradan bu da yetmiyormuş gibi, bu kamaraya birçok Türk polisi, birçok mülkiye memuru ve halktan da birçok kişi tıktılar» (39).

Zaten, vilâyetteki memurların da Patris vapuruna getirilmeleri, askerlerinkinden pek farklı olmamıştı. Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanının, neşrettiği bir beyanname ile memurları vazife başına çağırması üzerine bütünü de vilâyet binasına gelerek her zamanki işlerini yapmaya koyulmuşlardı.

Ancak kışlaya açılan ateşten vilâyet binası da nasibini almış, kurşun yağmurundan korkuyla kaçışan memurlar koridorlarda toplanmışlardı.

Vali İzzet Bey'in etrafında toplanan memurlar, Yunan kumandanının emrine uyarak işe geldiklerine bin pişman oluyorlardı ki, silâh sesleri binanın alt katından gelmeye başlar olmuştu. Vali'nin odasının önüne gelen iki Efzun askeri olanca küstahlıklariyle, süngülerini uzatıp Türkçe-Rumca küfürler ediyorlardı. Burasının Vali'nin makamı olduğu hatırlatılmışsa da davranışları değişmemiş, bilâkis terbiyesizlikleri artmıştı. Odadakilerle birlikte Vali'nin de eli başının üzerine kaldırıldı ve Efzunlardan biri var kuvvetiyle yüzüne bir tokat aşketti. **Adeta Vali, kolaylaştırılmasında bu kadar rol sahibi olduğu işgal için, düşman eliyle cezalandırılmakta idi.**

Fakat asıl cezayı, diğer memurlar ve jandarmalar çekecekti. Çünkü, onlar aşağıya indirilirken başlarına ve gövdelerine dipçik darbeleri yiyerek yuvarlanıyorlar, sonra da yine dipçik dürtüşüyle kaldırılıyorlardı. Başlarından düşen fes ve kalpakları çiğneniyor, silâh aramak için yapılan yoklamada da üst-

(39) Dinamo, H. İ., a.g.e., sh. 407.

lerinde başlarında kıymetli hiçbir şey bırakılmıyordu. Ayrıca «Zito Venizelos» diye bağırtılmaları da işin cabası idi.

***

Kordonboyu'ndaki feci yürüyüş ise, asker ve subayların başına gelenlere çok benzemekte idi. Vali İzzet Bey, adının tam tersine olarak gösterdiği zillete karşılık olmak üzere, Yunan mümessilinin otomobiline bindirilerek götürülmüştü.

Hükümet binasının yakınında bulunan «Mekteb-i Sultanî» talebeleri de bu hakaretamiz tevkiften kendilerini kurtaramadılar. Yedi sekiz yaşlarına varıncaya kadar, izci oldukları bahanesiyle, mektepten alınan çocuklar binbir türlü hakaret ve işkence ile aynı geminin ambarlarına doldurulduldular. Bu küçücük yavrulardan bir haylisinin de başlarından, kol ve bacaklarından yaralandıkları, hattâ şehid edildikleri bile görülmekteydi.

***

Halktan ileri gelen bazı kimselerin de yakalanıp hapsedilmelerinden sonra, sıra, şehirdeki yağma, gasp ve tecavüzlere gelmişti. Bu, adeta bir «vahşet âyini» olmuştu. Metropolit Chrysostomos'un yetiştirdiği Rum izci çocuklarının ve gençlerinin kılavuzluğundaki Yunan askerleri şehre yayıldılar.

Saldırılan evlerde her türlü soygun yapıldıktan sonra, ırzlar payimal edildi, namuslar kirletildi. Binden fazla ticarethane yağmalandı, devlet daireleri soyuldu, eşyalar tahrip edildi. Evet, gerçekten de çılgınca bir «vahşet âyini» icra olunuyordu. Kesin sayısı belli olmamakla beraber, İzmir ve çevresinde şehit edilenlerin ikibinden fazla olduğu söylenmekteydi (40).

---

(40) Tansel, S., a.g.e., sh. 195.

Onbeş Mayıs'ın gecesi de gündüzü kadar cânıyane saldırılara şahit oldu. Birgün sonra, subaylar hariç olmak üzere, tutuklananlar bırakıldılar. Hanımlarının ve yakınlarının İtilaf Devletleri temsilcilerine başvurmaları üzerine, kısa bir müddet için serbest bırakılan subaylar, daha sonra, «bir gemiye doldurularak Mudanya'ya götürüldüler. Bu subay ve erler Kuvay-ı Milliye'nin ilk çekirdeği oldular» (41).

Yarbay Arif Bey'in raporunda bu konu şöyle anlatılmaktadır:

«— Gemiye, sonradan yakalanıp getirilenlerden aldığımız bilgiye göre, Türk evlerinin, memur ve bilhassa subayların harimlerine yapılan tecavüz ve fecaatler, şimdiye kadar gördüğümüz mezalime rahmet okutacak derecelere gelmişti. Ailelerden bazlarının evlerinde hiçbir eşyası bırakılmamak üzere soyulup soğana çevrilmişti.

... Ailelerden bazıları (İtilaf Devletleri mümessillerinden müsaade alarak) kocalarını, baba ve ağabeylerini aramak üzere, hapsedildiğimiz vapura kadar gelebilmişlerdi.

Bunların anlattıkları feci tecavüzler, hanımların üzerlerinde gördüğümüz yara, bere ve tazyik izleri asıl o vakit, İzmir işgalinin mucip olduğu korkunç felâketleri bütün dehşet ve vahşetiyle ve cehennem ateşiyle içimizi yaktı, kavurdu, yüzlerimizi kızarttı. Hepimize ölümlerin en acısını arattı. Türk aileleri ağlamaktan gözleri kan çanağına dönmüş, saçlarını yolmaktan başları kısmen çıplak kalmıştı. Artık bize intihar gerekti. Fakat ne çare ki, Hazret-i Muhammed'in dini bizi bundan menediyordu.

---

(41) Taçalan, N., a.g.e., sh. 296.

Bu aileler arasında genç bir gelin hanım, yüzbaşı rütbesindeki kocasını rıhtım boyundaki şehitler arasında görmüş, haykıra hıçkıra mübarek cesedinin üzerine kapanmıştı.

... İşte o vakit, İzmir'in kurtarılması yolunda canımızı fedaya ahd ü peyman ettik...» (42).

* * *

(42) Taçalan, N., a.g.e., sh. 269 - 270.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'İN İŞGALİNE TEPKİLER

1. İLK TEPKİLER

Kurtuluş Savaşı sırasında telgraf memurlarımızın fedakârane hizmetleri, gerçek bir kahramanlık örneği olacak kadar takdire şayandır. İzmir'in işgali gününde de, yapılan bütün hunharlıklara rağmen, telgrafçılarımız büyük bir cesaretle çalıştılar. O gün, herşeyi göze alarak çeşitli merkezlere çekilen telgraf şöyleydi:

«— İzmir, Yunanlılar tarafından işgal olundu. Şehirde katliam bütün şiddetiyle devam ediyor. Kan gövdeyi götürüyor. Hamiyetli olan, Allah'ını, dinini seven vatan ordusuna imdat etsin!..» (1).

Sadece bu telgrafla yetinmiyorlar, muhtemel bir ihmali de önlemek için, şu notu ilâve ediyorlardı:

«— Bu telgrafı ele geçirmiş olan muhabere memuru arkadaşlarımızdan Allah aşkına rica ederiz:

Açık olan bütün hatlarla, memleketin her yanına yetiştirsinler. Onlar da, gönderdikleri yerlere bi-

(1) Taçalan, N., a.g.e., sh. 255.

zim ricamızı tekrarlasınlar. Namuslarına, vatanperverliklerine, erkekliklerine havale...» (2).

*
**

Telgraf memurlarımızın bu cansiperane çırpınışları ne kadar vatan, iman kokuyorsa; particiliği hâlâ o günlerde bile herşeyin üstünde tutanların davranışları da o kadar nefret ve tiksinti verecek derekelere ulaşmıştı.

Artık içimize, harim-i ismetimize tecavüz etmiş bir düşman karşısında bile parti hesabını vatan hesabından önce düşünebilmek ne korkunç bir iştir...

Müzminleşmiş partizanlığın ne korkunç bir şey olduğunu gösteren tipik bir hâdiseyi nakletmekte, bu bakımdan fayda vardır zannediyorum:

«— Hürriyet ve İtilafçı Emin Süreyya'nın Islahat gazetesinde iri harflerle şu başlık yer alıyordu:

«EL-CEZAÜ MİN CİNSİL-AMEL»

Bu bir Arapça atasözüydü ve «yapılan işlerin kötülüğüne göre cezasını çekiyoruz» anlamına geliyordu. Emin Süreyya, böyle bir günde bile particilik yaparak, İzmir'in işgali sırasında olanların, daha önce İttihat ve Terakki'nin yaptıklarının sonucu olarak meydana geldiğini ileri sürüyordu bu başlıkla» (3).

Yani apaçık, bu başımıza gelenler gayet normaldir, düşmanlarımız daha önce İttihatçı hükümetlerin yaptıkları işlerin karşılıklarını yapıyorlar demeye getiriyor.

Sırf muhalefet ettikleri partinin perişan olması için vatanın ve milletin perişanlığına da razı olabilen

(2) Taçalan, N., a.g.e., sh. 255.
(3) Taçalan, N., a.g.e., sh. 268.

bu feci anlayışı, Bediüzzaman Said Nursî, 1922'de neşrettiği Sünuhat isimli eserinde şöyle tahlil ediyor:

«— Muhteris bir intikam veya müntakim bir hilaf (intikam alıcı bir muhalefet) ile, bir kere demiş:

— İslâm mağlup olacak, kalbi parçalanacak.»

Sırf o mürai ruhtan gelen, yalancı fikirden çıkan meş'um sözünü doğru göstermek için, İslâm mağlubiyetini, İslâm perişaniyetini arzu eder, alkışlar. Hasmın darbesinden mütelezziz olur. İşte şu alkışı ve gaddar telezzüzüdür ki, mecruh İslâmı müşkil mevkide bırakmış. Zira hançerini İslâmın ciğerine sağlamış olan hasım, «sükût et» demiyor.

«— Alkışla, mütelezziz ol, beni sev» diyor, onları misal gösteriyor.

İşte size dehşetli bir günah ve zulüm ki, ancak haşirdeki mizan tartabilir» (4).

⁂

İzmir'in ve dolayısiyle bütün vatanın işgaline tepkiler çeşitli şekillerde oluyordu. Telgrafcılarımız, milleti vatan ordusuna imdada çağırırlarken; Hürriyet Ve İtilâfçılar, savaşın İttihatçı işi olduğunu, artık onlardan kurtulduğunu, fakat geçmişteki hataları yüzünden bugünkü zulümlerin hak edildiğini söylüyorlardı.

⁂

Ne var ki, Anadolu'dan, işgali protesto için İtilaf Devletleri temsilcilerine çekilen telgraflar kadar, Padişah'a ve Hükümete çekilenler de çok manalı idi. Milletin azim ve kararını, öfkesini göstermesi bakımından mühim olan bu telgraflardan iki örnek sunmak istiyoruz. Bu telgraflar Giresun'dan çekilmişti.

(4) Sünuhat, sh. 52.

Karadeniz'in yiğit evlâtları Sadrazam'a şöyle seslenıyorlardı:

«— Hükümetinizi, idamımızı tebliğe memur görmek istemiyoruz. Sizi Türk Sadrazamı bilerek hitap ediyoruz:

— İzmir'de mavi mi sallanacak, al mı? Hükümetiniz buna boyun mu eğecek, İzmir'li kardeşlerimizi Yunan palikaryalarına teslim mi edecek? Darağaçları bizim de ufkumuzda belirmekte, idam anımız yaklaşmaktadır. İzmir'in Yunana ilhak edildiğini öğrendiğimiz gün Giresun muhiti akissiz kalmayacaktır. Ve hiç bir kuvvet bizi azmimizden çeviremiyecektir. Cebir, neticeleri aceleleştirmekten başka bir şeye yaramayacaktır. Harekatımız, asayişsizlik telakki edilmesin» (4/a).

Sultan Vahideddin'e çekilen telgraflarda ise, şöyle deniliyordu:

«— Ey Ulu Hakan! Tacından İzmir elmasını Türk kanlariyle boyayarak koparıyorlar. Sıra yarın bizlere gelecek. Senelerce serhadlerde dolaşan biz Türkler ipte değil, süngüde can vermek için hazırız.

Semamızdan albayrak alındığı gün, zümrüt dağlarımıza kanlarımızla bir albayrak serilecek. Dökeceğimiz kanlara iştirak edecek, bayrağımıza taç giydirecek.

Âl-i Osman'ın kanını taşır, Orhan'ın, Ertuğrul'un bir oğlunu gönderiniz Şevketmeabı..» (4/b).

* * *

(4/a) Goloğlu, Mahmut, Erzurum Kongresi, sh. 40.
(4/b) Goloğlu, M., a.g.e., sh. 40.

İSTANBUL HÜKÜMETİ NE DİYOR?

İzmirden çekilen telgraflar Anadolu içlerine doğru yayıldıkça, artık iyice kesinleşmiş bu kara haber herkesi sarsıyor ve şaşırtıyordu.

Bu sarsıntı ve hayretin ilk tepkileri İstanbul'a çekilen protesto telgrafları oldu. «İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini İstanbul'dakiler duydukları vakit şaşırıp kalmışlardı. Çünkü işgalden birkaç gün önce İngiliz yüksek komiseri Sadrazam Ferit Paşa'ya, İzmir'in işgal edilmeyeceğine dair söz vermişti» (5).

İngilizlerin Osmanlı Devleti hakkındaki sinsi emellerinden ve gizli niyetlerinden tamamen gafil olan Sadrazam Ferit Paşa bu hayasız ikiyüzlülüğe inanmıştı. Bu yüzden de İzmir'den gelen ilk telgraf çok garip tepkilere yol açmıştı. Bu olayı o zamanın Posta ve Telgraf Umum Müdürü olan meşhur muharrir Refik Halid Karay'dan dinliyelim:

«— İzmir Posta ve Telgraf Başmüdür Vekili Naşit imzasiyle gelen ve «birkaç saate kadar Yunan ordusunun şehri işgal edeceğini Maliye Müfettişi Muvaffak Bey'den şimdi haber aldığını...» bildiren meş'um telgrafı Dahiliye Nazırı'na götürdüğüm zaman kolum kanadım kırılmış bir halde idim; beynim o derece işlemiyordu ki el'an nerede Nezaret makamında mı, Babıâli'de mi görüştüm, hatırlıyamıyorum.

Burada dünyanın en akıl almaz bir garabetini haber vereceğim:

Gerek Nazır ve gerek Sadrazam bu habere inanmadılar ve İzmir Valisine şifreli bir telgrafla:

— Tahrikamiz ve müheyyiç ifşaatta bulunan Müfettiş Muvaffak Bey'in derhal tevkif ve İstanbul'a tah-

(5) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 196.

telhıfz izamını (muhafaza altında gönderilmesini)» emrettiler.

İşte hükümetin, muhteviyatı bu derece müthiş ve mahiyeti resmî bir telgrafname karşısında ilk aldığı vaziyet, budalaca vaziyet bu oldu!

Lâkin Amiral Galthorp'un notası, akıllarını başlarına getirmek için çok gecikmedi. Biz «tahrikamiz ve müheyyiç ifşaatta bulunan müfettişin tevkifini» bildirirken, İzmir çoktan işgal faciasını görmüştü.

Zavallı Mehmet Ali Bey ile Sadrazamı, meseleyi kötü bir polis komiseri gibi en adi, basit cihetinden muhakeme etmişler. Anlaşılan: «ha, demişler. Muvaffak Bey sabık Ayan Reisi Rifat Bey'in oğlu değil midir? Behemehal İttihatçıdır... Şehirde fesat çıkarmak için teşkilât vücuda getirmişler, işte böyle müheyyiç bir yalanla meramlarına erecekler! O halde, evvelâ hemen yılanın başını ezelim!»

Şimdi bile bu muhakemeyi aklıma getirdikçe yüzümü kızartan bir hicâp duymaktan kendimi men edemiyorum... Mahmut kafalılığın bu misline ancak tarihimizde, meselâ Kıbrıs'a karadan asker sevkini teklif eden Kubbe Vezirlerinde tesadüf olunur.

Fakat, madem ki doğru konuşuyoruz, şurasını itiraf edeyim ki, ben de o sırada onların bu hareketini muhakeme edecek ve kusurunu görecek halde değildim. Ancak üzerinden zaman geçtikten sonradır ki daha iyi görebiliyorum; zaten o zaman bunları görebilseydim, elbette kör kör, parmağım gözüne hareket etmezdim.

Ben de o zaman, her hâdise arkasında hortlamış bir İttihatçılık görüyordum ve onunla mücadele için gözümü husumet bürümüş, sağımı solumu iyi sezemiyordum.

Fırka kinlerinden uzak kalmak bir devlet adamı

için en esaslı şarttır; bu, fırkacı olmağa da mani değildir. İnsan, iktidar mevkiinde iken gözünün önünde daima, geçmiş veya gelecek rakibini bulundurursa etrafını göremiyor ve başka düşmanlarını seçemiyor! Halbuki şumûllü bir bakışla hepsini birden kavramak lâzım...

Vekiller Meclisi erkenden Babıâli'de toplantı halinde idi. İzmir telini doğrudan doğruya Babıâli telgrafhanesine bağladık. Güya Dahiliye Nazırı makine başına geçip tıkır tıkır Vali ile görüşecek, emirler ve talimat verecekti.

Fakat mümkün mü? İzmir'i bir türlü bulamıyorduk. O zaman gayret bana düştü; Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in telgraf makinesi önündeki kapkara, donuk ve tutuk halı asabımı büsbütün gerdi... Teli tekrar merkeze aldık; Telgraf Müdürü Tevfik Bey başına geçti. İzmir'e yakın bütün merkezlerden işgale dair malumat toplamağa çalıştık.

Fakat hepsinin de vilâyet merkeziyle rabıtası kesilmişti; şayiattan bahis ve yolcu ifadelerini tekrar ediyorlardı.

Bunlara nazaran İzmir'de kan gövdeyi götürüyordu. Hükümet ise, Babıâli'de sanki mahsurdu... İşgal sahasına eli ermiyor, gücü yetmiyor, bir kelime haber alamıyordu. Asıl garibi, hattın kesilmiş olmasını da bir türlü anlayamıyordu. Evvelâ hiddet, şiddet göstermekle muharebe temin olunur sandılar. Bunun faydasız olduğunu güç anlattım.

Vali'ye talimat vermek istiyorlardı. Fakat nasıl? İzmir'e en yakın merkez olarak elimizde Salihli vardı...» (6).

***

(6) Karay, Refik Halid, Minel-Bab İlel-Mihrab, sh. 113-115.

Refik Halid Bey, daha sonra, birçok uğraşmalar sonucu İzmir'le nasıl temas edip haber alabildiğini de şöyle anlatıyor:

«— ... Ve nihayet 'İzmir'i bulduk!' dedikleri zaman yüreğim sanki bir balondu, birden çatladı, söndü; bitti zannettim. Neler öğrenecektim? Ne facialar, ne felâketler...

Dikkat kesildim: Telgraf Müdürü ağır ağır önündeki kâğıda yazdıkça gözlerim doluyordu; beynimin bir yaş sünger gibi kafamın içinde şişerek ağırlaştığını, bunaldığını sanki görüyordum.

Bu gizli bir muhabere idi: İzmir telgrafhanesi işgal ve muhafaza altında bulunduruluyordu; muhabere yasaktı; buna rağmen fedakâr telgrafcılar, düşmanın süngüsü altında hayatları pahasına gizlice devlet merkezine tafsilât uçuruyorlardı» (7).

Evet, İstanbul Hükümeti ve Padişah öyle perişan ve çaresiz bir halde, eli kolu bağlı bulunuyorlardı ki, kendilerine haber dahi verilmeden işgal edilen bir vilâyetlerinin akibetinden müdahale edebilmek bir yana haber dahi alamıyorlardı.

Nitekim Refik Halid Bey, kesik kesik temin edebildiği telgraf haberleşmesinin neticesi olarak öğrendiği malumatı Sadrazam Ferit Paşa'ya getirir...

Sadrazam, İzmir'de olup bitenler hakkında kendisini devamlı sıkıştıran Padişah'a bir malumat getirebilmek telaşında olduğu için çok memnun olur ve şöyle der:

«— Aman, Refik Halid Beyefendi, bunları Zat-ı şahane'ye arzedelim; pek me'yus bir haldedirler. Teessür-ü şahaneyi tahfife yardım eder. Hemen yazıp

(7) Karay, R. H., a.g.e., sh. 115 - 116.

Saray-ı Hümayuna götürünüz. Başkâtip Bey'le görüşüp derhal arzettiriniz!» (8).

Gerçekten de Padişah Mehmed Vahideddin, çok üzüntülü bir halde idi. 14 Mayıs akşamı Sadrazam kendi huzurunda iken İngiliz Siyasî Mümessili tarafından konağına çağırılması ile, üzüntüsü son hadde varmıştı. İngiliz Mümessili'nin, Sadrazam'ın konağına giderek Padişah'ın huzurunda olduğunu öğrenmesine rağmen onu çağırması, en azından bir küstahlık olduğu gibi çok mühim bir durumun varit olduğunu da anlatan bir keyfiyetti.

Sadrazam alelacele huzurdan çıkıp konağına dönerken, Padişah da bu ziyaretin sebebini öğrenmek için Refik Bey'i vazifelendirmişti. Geç vakte kadar haber bekleyen Padişah nihayet, kara haberi öğrenmişti.

Bu malumatı veren Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Türkgeldi, 15 Mayıs sabahı Padişah'ın huzuruna çıktığı zamanki durumu şöyle anlatıyor:

«— Ertesi gün ma'ruzat için huzura kabul olunduğum esnada Zat-ı Şahaneyi pek mütefekkir ve mükedder (çok düşünceli ve kederli) bir halde gördüm. Hatta ekseriya ma'ruzattan sonra beni nezdinde alıkoyarak bir müddet sohbet etmek mu'tadı olduğu halde o gün ma'ruzatın hitamında kalmaklığımı emretmedi.

Sebebleri bence malum olmayan bu vaz-ı müteessiranelerine bir mânâ verememiştim. Bilâhare muttali olduğum ve fasl-ı atide izah ettiğim İzmir vukuatının bu babda âmil olduğunu anladım. Ne gariptir ki, az zaman sonra haberdar olacağım tabiî bulunan bu vak'ayı o anda benden ketmetti (gizledi) (9).

(8) Karay, R. H., a.g.e., sh. 118.

(9) Türkgeldi, Ali Fuad, Görüp İşittiklerim. sh. 207.

İhtimaldir ki Padişah, kendisini çok üzen İzmir hadiselerinden bahsedemiyecek kadar hassas ve müteessir bir durumda idi.

***

Sadrazam da, kendisine İzmir'in işgal edilmeyeceğine dair söz vermiş olan İngiliz Mümessiline inandığı için fevkalâde üzgün ve şaşkındı. Nitekim, işgale dair ilk telgrafların gelmesi üzerine, me'yus bir tavırla sadece:

«— Situation une des plus critiques» (*) diyebilmişti (10).

16 Mayıs Berat gecesine isabet ettiğinden resmi tebrikat dolayısiyle Vekiller Heyeti Saraya gelmişti. Bu toplantıda İzmir'le ilgili olarak gelen telgraflar Padişah'a ve Veliahd Abdülmecid Efendi'ye ayrı ayrı okunmuş, daha sonra Sadrazam'ın konağına gidilmişti. Ancak Padişah aldığı malumatla yetinmemiş, «ahvalden pek ziyade müteessir ve endişenâk olduğundan» gece Sadrazam ve Dahiliye Nazırı ile temas kurularak, yeni gelecek hâdiselerin, hangi saatte olursa olsun kendisine duyurulmasını istemişti.

Ertesi sabah da, Ferid Paşa Kabinesi istifasını Padişah'a sunmuştu. Ancak daha önce Sadrazam birinci kabinesinin düşmesine sebep olan İzmir'in işgalini, işgalciler nezdinde protesto etmeyi de ihmal etmemişti.

Bakanlar Kurulu, İtilaf Devletlerine karşı saygılı bir lisan kullanmaya dikkat etmişse de, protesto oldukça kesin ve kararlı bir ifade taşıyordu. Şöyleydi bu protesto notası:

«— Taraf-ı asilanelerinden Müttefik Devletler namına tebliğ buyurulan 14 Mayıs 1919 tarih ve 1413

(*) Durum çok kritik.

(10) Türkgeldi, A. F., a.g.e., sh. 208.

numaralı takrirde Paris Konferansının İzmir istihkamlarının Müttefik Devletler askerleri tarafından işgali hakkındaki kararı tebliğ ve işgal talebinin mütarekenamenin yedinci maddesi hükümlerine uyularak vaki olduğu ilâveten beyan buyurulmuştu.

Dünden beri İzmir ve havalisinden varid olan müteaddit telgrafnamelerden, yukarıda beyan ettiğimiz işgal tarzının değiştirildiği anlaşılmış ve hakikatte de asaletlu Amiral Galthorpe cenapları Yunan askerinin de şehre girdiğini İzmir Valimize tebliğ etmiştir. Hükümet-i Osmaniye, devletin Akdeniz vilâyetinin hal-i hazırında böyle bir tedbiri haklı gösterecek hiçbir sebeb bulunmadığını herşeyden evvel beyan eylemeği vazife addeder.

İzmir'de yüzde seksenüç nisbetinde ekseriyeti haiz olan ve dini, fikri, amme-i hayat ve adetleri orada yaşayan ekalliyet (azınlık) unsurun dininden, fikrinden ve adetinden tamamiyle farklı olan Türk ahalisi ile tamamiyle Türk olan bir şehir olduğu, burada Türk milletinin hukukunu nazar-ı dikkate almamak hem pek zor, hem de adalet kaideleriyle te'lifi gayr-i kabil olur.

Binaenaleyh, ne Osmanlı Hükümeti, ne de Türk milleti vatanının en mühim parçalarından birinin işgalinin kat'i bir mahiyette bulunacağı ihtimalini bir an için bile kabul edemezler.

Osmanlı Hükümeti'nin Düvel-i Muazzama-i İtilafiyye (*) hakkındaki hürmet hisleri iktizasınca, bu devletlerin kuvvete dayanan arzularına boyun eğmeği hiçbir suretle haklarından feragat mahiyetini ifade edemez» (11).

Ayrıca, 16 Mayıs günü basına verilen bir açıkla-

(*) İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika.
(11) Tansel, S., a.g.e., sh. 200.

mada da, «devlet ve millet haklarının muhafazası için» hükümetin gerekeni yapacağı, halkın sükûnet ve vekarını muhafaza etmesi duyuruluyordu (12). Ancak bu resmî tebliğin sonu işgal kuvvetleri tarafından sansüre tâbi tutulmuştu (12/a).

19 Mayıs 1919 günü Kabine istifasını Padişaha sunmuş ise de, tekrar, Sadrazam Ferid Paşa sadaret makamına getirilmişti. Ferid Paşa'nın Sadrazam, Mustafa Sabri Efendi'nin de Şeyhülislâm olduğunu bildiren Hatt-ı Hümayun, aynı zamanda Padişah'ın mühim bir hissiyatını da dile getirmesi bakımından alâka çekicidir. Padişah bu metinde, kendi nefsinden her türlü fedakârlığı göstereceğini, yegâne emelin devletin hukukunu ve milletin bütünlüğünü korumak olduğunu bildiriyordu:

«— ... Şu an-ı mühimde başlarında milletin sinesinden tahassül etmiş altı buçuk asırlık bir hanedanın reisi bulunan ve NEFSİNCE HER TÜRLÜ FEDAKÂRLIĞA AMADE OLAN Halifeleri ve Padişahları bulunduğu halde, bilumum millet fertlerinin yegâne emeli, hukuk-u devlet ve milletin temami-i mahfuziyetinden ibaret olduğundan bu kudsî ve millî emelin tatmini için son derece fedakârane ve azimperverane mesai sarfetmenizi suret-i kat'iyede ihtar ile her hal ü kârda tevfikat-ı İlahiyyeye istinat ve ruhaniyyet-i risalet-penahiden istimdad eylerim.

19 Mayıs 1335» (13).

* * *

(12) Tansel, S., a.g.e., sh. 203.

(12/a) Himmetoğlu, Hüsnü, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, c. I, sh. 421.

(13) Türkgeldi, A. F., a.g.e., sh. 213.

HÜKÜMETİN BİR VURDUMDUYMAZLIĞI

Sadrazam'ı ve Dahiliye Vekili'ni çok şaşırtan ve adeta şoke eden İzmir'in işgali hâdisesi, aslında birçok kaynaklardan kendilerine daha önceleri haber verilmişti. Fakat onlar, bu haberlerin sadakatını İngiliz Mümessili'nin tasdikinden sonra anlamak istemişlerdi. Tarih boyunca sinsiliği ve Müslüman düşmanlığı ile tanınmış İngiliz diplomasisini hiç tanımamış olmanın cezası olarak da gafil, hattâ hain diye bilindiler.

İzmir'in işgalini tam üç gün öncesinden İstanbul'a haber verenlerden biri de, Kâzım Karabekir Paşa'dır. Hükümetin Payitaht'ta öğrenemediği bu mühim haberi, Paşa, ta Erzurum'da nasıl öğrenmişti?

«3 Mayıs 1919'da, yani İzmir'in işgalinden on iki gün önce, Onbeşinci Kolordu Kumandanı olarak Erzurum'a gelmiş olan Kâzım Karabekir, bir aydan beri bulunduğu Trabzon'da, hazırlamış olduğu mühim harp malzemesini, üzerleri samanlarla örtülmüş kağnılarla gizli olarak serhad merkezine taşımıştı.

İngiliz Yüksek Komiseri General Harington'un İstihbarat Müdürü olan Harron Armstrong hatıratında:

«— Silâhlarını bırakmadığı için homurdanmaya başlayan o meşhur Kafkas Ordusu...» dediği On Beşinci Kolordu, savaşa hazır on yedi bin silâhı ile, memleketin en büyük ve zinde kuvveti idi. Karabekir'in hazırlığı, müttefik makamları namına Şark'ta ordumuzun silâhtan tecridi vazifesi kendisine verilmiş olan ve İngiliz Hariciye Nazırı Lord Curzon'un kayınbiraderleri olarak şahsî nüfuzu ve kudreti büyük olan Yarbay Ravlinson'un gazabını tahrik ediyordu.

İngiliz yarbayı, Kâzım Karabekir'in on yedi bin kişilik kolordusunun, en kısa zamanda silâhtan tecridini, aksi takdirde Samsun ve Trabzon'u İngilizlerin -ve Ermenilerden takviye edilecek kıt'aların Erzurum'u- işgal edeceğini, mütarekenin kendilerine bu hakkı verdiğini söylüyordu. Şimdi Karabekir'i dinliyelim:

«— Ravlinson'un tehdidi, beni hakikaten ürkütmüştü: Trabzon limanına kuvvetli bir İngiliz donanmasının geleceğini ben de haber almıştım. Bu sebeple muhatabım blöf yapmıyordu. İstediğini de, benim ne pahasına olursa olsun yapmamam lâzımdı. Eğer ben, İngiliz yarbayının istediklerini yerine getirmiş olsaydım, on yedi bin kişilik bu taptaze kuvvetin tasfiyesi ve terhisi lâzım gelecekti. Çünkü, Ravlinson'un istediği, topların kamaları, mavzerlerin mekanizmaları, cephaneliklerin tamamen imhası idi.

Ve, Mondros Mütarekesine dayanarak konuşuyordu.

Konuşmamız, baridane ve birbirimizin üzerine atılacak kadar sinirliydi. Biz mağlûptuk, o galipleri temsil ediyordu. Üstelik, Lord Curzon gibi, mukadderatımız iki dudağının arasında olan bir adamın kayınbiraderi idi. Hayatımda bu adam kadar can sıkıcı birine rastlamamıştım. Moskof generalleri bile ondan daha cana yakındılar.

Bana istihfaflı bir tavırla dedi ki:

«— Yakında siz, mütarekenin sizi hayrette bırakan tatbikatına şahit olacaksınız. Ve o zaman göreceksiniz ki, müttefikler, mütarekenin hükümlerini fiilen tatbike kadirdirler. Çünkü, sizin hükümetiniz ne valiler, ne kumandanları üzerinde müessir olamıyor. Bakınız, meselâ sizin hareketiniz bu realitenin en bariz delilidir.»

Ben bu buz gibi adamın iğnelerini değil de, beni hayrette bırakacak tecellinin ne olacağını düşünüyordum. Bu, elbette hayra yorulacak bir şey değildi. Açıkça sormaya da izzet-i nefsim mani idi. Dedim ki:

«— Ben mütarekenin maddelerini dikkatle tetkik ettim. Orada tecellisi beni hayrette bırakacak bir madde olacağını zannetmiyorum.»

Ravlinson, merakımı anlamıştı. Sinsi sinsi güldü:

«— Öyle mi zannediyorsunuz? Meselâ ben size söyliyeyim: Mütarekenin yedinci maddesi, stratejik durumu müttefiklerce ehemmiyetli addedilen limanların ve merkezlerin müttefik işgali altına almak imkânını verir. Bu madde nasıl tecelli edebilir?

Bir anda, gözlerimin önünde feci bir manzara canlandı: Zaten bir çok yerleri işgal altında olan vatanın hangi limanı işgal edilecekti? Bu kadar kötü bir ihtimali, meslek hayatımda realist ve hakikat ne kadar sert olursa olsun, temastan korkmayan bir insan olmama rağmen, İzmir'in işgalini hiç hatırıma getirmiyordum. Bu, can evimizden vurulmamız olacaktı. Benim tereddüt ettiğimi görünce, Ravlinson, insafsızlığını biraz ileri götürdü:

«— Pek merak etmeyiniz General... Bizden çok uzaklarda... Herkes bu iklimi sert yerlere gelemez. Daha sıcak yerler arar.»

Antalya, Mersin, İstanbul, Karadeniz'in belli başlı limanları işgal, hiç olmazsa, büyük harp filolarının tehdidi altında idi. Geriye, yine İzmir kalıyordu. Zaten, zaman zaman bu meş'um ihtimali tekrarlatan haberler de gelmiyor değildi..

İngiliz yarbayı yanımdan ayrıldıktan sonra, ben üzüntülü bir murakabe geçirdim. Üzüntüm, Ravlinson'la yaptığım mülakatımızın yapıldığı 12 Mayıs'tan 15 Mayıs'a kadar üç gün fasılasız devam etti.

İzmir'in işgali faciasını, o buhranlı günlerimizde fedakârlıkları daima şükranla anmamız bir kadirşinaslık borcu olan İzmir telgraf memurlarından isimsiz bir vatandaşın, evvelâ Afyon'a, oradan Konya'ya, Konya'dan da Erzurum'a bildirilen elem mesajı ile öğrendim.

Burada, o günlerde memleketi idare ettiği vehminde olduğumuz İstanbul Hükümeti'nin içinde bulunduğu gaflet -ve hattâ hiyaneti- ortaya koyan bir hâdiseden bahsetmek isterim:

Ravlinson'la konuştuğumuz günün akşamı, memleketin yeni bir felâketin eşiğinde olduğuna hükmederek Harbiye Nezaretini ikaz etmek vazifesini yerine getirdim. İşgal makamları, kolordu kumandanlarının Nezaret'le muhaberede bulundukları ve ancak çok mahrem meselelerde müracaat ettikleri hususi şifrelerin ilgasını istemişler ve anahtarların kendilerine teslimini talep etmişlerdir. O sırada İstanbul'da hemen her ay, Harbiye Nazırı değiştiriliyordu. Mütareke zamanında imzalanmış olan bu talebe, Müşir Ahmet İzzet Paşa kat'iyyen muvafakat etmedi. Fakat, Şakir Paşa zamanında, İngilizler şifre anahtarlarının kendilerine verilmesine Harbiye Nazırı'nı ikna ettiler. Ben bu suretle ordu içinde gizli olarak hiç bir şeyin kalmıyacağını ve hakiki maksadın kıt'aların tecridi olduğunu anlayarak, karara şiddetle muhalefet ettim. Ve o sırada Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'yı, şahsen ikaz ettim. Cevat Paşa, Harbiye Nazırı'nı istifa ile tehdit ederek, İngilizleri bir müddet oyalamaya muvaffak oldu.

İşte Ravlinson'la mülakatımız günü, şifre henüz elimde idi. Harbiye Nezaretine, bir sureti de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye tevdi edilmek üzere şu şifreyi çektim:

Erzurum, 12 Mayıs 1335

«— Harbiye Nezaret-i Celilesine,

Mıntakam dahilinde mevcut silâhlar, harp ve müdafaa için lüzumlu bilcümle mevcudu, Gürcistan ve Ermenistan'a nakletmek vazifesini ifa için burada bulunan Kaymakam Ravlinson, bugünkü görüşmemizde, çok yakında bir limanımızın işgal edileceğini söyledi.

İstanbul, Antalya, Mersin işgal altında bulunduğuna ve son meş'um şayialar da nazara alındığına göre, işgal edilmesi musammem limanımızın İZMİR olması muhtemeldir. Şimdiden lüzumlu tedbirler alınmasına imkân vermesi muhtemel olarak, keyfiyeti âcilen ve ehemmiyetle arzederim. Ravlinson'un İngiltere Hariciye Nazırı Lord Curzon'un kayınbiraderi olduğunu da derhatır ettirmeyi muvafık bulurum.

Onbeşinci Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir» (14).

* * *

İKİNCİ DAMAD FERİD PAŞA HÜKÜMETİNİN SİYASETİ

İzmir'in işgali üzerine istifa eden Birinci Damad Ferid Paşa Hükümeti yerine kurulan İkinci hükümetin siyasetinde önemli bir değişiklik olmadığı, uğranılan sürprizin acılığı ve protestoların sevkiyle şöyle bir politika benimsenmişti:

Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı başlamış olan

(14) Kutay, C., T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10823-10828.

milli mücadele faaliyetlerini «el altından desteklemek...»

«Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı girişilen direnme çabalarını el altından desteklemek» siyasetinin bir neticesi olarak, İzmir'i Yunanlılara âptalca bağışlayan Ali Nadir Paşa görevinden alındı. Fakat Ayvalık'ta Yunan çıkarmasını önleyen Yarbay Ali (Çetinkaya) görevinde bırakıldı. Ege bölgesine, direnme yanlısı olduğu bilinen Kurmay Albay Bekir Sami Bey ve Kâzım (Özalp) Bey önemli görevlerle gönderildi» (15).

***

Ali Nadir Paşa, Vali İzzet Bey'in isteğine rağmen Kolorduya bağlı diğer subay ve askerlerle birlikte, İtilaf Devletlerince İzmir'de bırakılmadı. «17. Kolordunun mevcudunu oluşturan 88 subay ve 950 er, bir harp gemisi eşliğinde Themistokles nakliye gemisiyle Mudanya'ya getirildi (16).

Ali Nadir Paşa ise, birliğinden ayrılarak İstanbul'a geldi. Ziyaret etmek istediği Sadrazam Damad Ferid kendisini kabul etmedi. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da kendisine mecburi izin verdi.

Ali Nadir Paşa, yaşadığı bu olaylardan hiç bir ders almadı. İstanbul'da kaldığı sürece Milli Mücadele aleyhindeki çalışmalarına devam etti. Kuva-yı İnzibatiye kumandanlığı yaptı (17).

* * *

(15) Erdeha, K., a.g.e., sh. 404.

(16) Bu er ve subaylardan kaçmayıp da birliklerinde kalanlar, sonradan Bursa'da Albay Bekir Sami Bey kumandasında oluşturulacak olan 56. Tümen'in ilk çekirdeğini meydana getirmişlerdir.

(17) Erdeha, K., a.g.e., sh. 408.

2. İŞGALE EN GÜZEL TEPKİ

KARARLI DİN ADAMININ İLK CİHAD FETVASI VE İLK CEPHE

«Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî Efendi, milletin vatanını müdafaa etmesi için fetva neşretti. Bu fetva, Türkiye halkının haysiyet ve istiklâlini kendi öz varlığı ile koruması yolundaki ilk sesleniştı ve bir din adamından geliyordu» (18).

İzmir'in işgalinden sadece dört saat on dakika sonra verilmiş olan bu cihad fetvası, Kuva-yı Milliye Hareketi'nin yüz akı ve gerçek din adamına yakışan davranışın en güzel şekilde ifasıdır. Aynı zamanda da, Millî Mücadelemize yakıştırılmak istenen yanlış teşhisleri yalanlayan ve onun özünü, ruhunu hiçbir istismara yer vermeyecek şekilde ortaya koyan bir davranıştır.

Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi'nin Millî Mücadele başlangıcındaki çok değerli hizmetleri bir çok eserde belirtilmesine rağmen, ehemmiyeti nisbetinde üzerinde durulmuş değildir. Bu da, dine ve din adamlarına karşı takınılan menfi tavırla ilgili olduğu

(18) Kutay, C., K. ve C. M. Mimarları, sh. 37.

kadar, Millî Mücadele Hareketi'ne getirilmek istenen yorumlarla da alâkalıdır.

Kurtuluş Savaşımızı, emperyalizme karşı ayaklanma gibi görenler, ya da, bir devrim hareketi, ihtilâl, isyan farzedenler, daha garibi, bir sınıf mücadelesi şeklinde yorumlayanlar, elbette Ahmed Hulusi Efendi'yi görmezlikten geleceklerdi. Böylece hem kendi istikâmetlerinde olmayan gerçek bir kahramanı, hem de Millî Mücadele Hareketinin dayandığı ana temeli gözlerden saklamak istiyorlardı.

Ne var ki, hiçbir hakikat devamlı saklanamayacak, bir insaf ehli tarihçi de çıkıp meseleye hakkını verecekti. Bu bakımdan, Sayın Cemal Kutay Hocamızı takdirle anmamak mümkün değildir... Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi'nin işgalin hemen arkasından ifa ettiği büyük hizmeti şöyle anlatıyor değerli tarihçi:

«— İzmir, 15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı işgal edilmişti. Acı haber, Denizli'ye ulaştığı zaman, gerçek ne kadar sert olursa olsun irkilmeyen **tek insan Müftü Ahmed Hulusi Efendi** idi. Çünkü O, mukadder sonucu biliyor ve bu gerçeği şuur içinde, dövünmeyi değil, vatan ve haysiyet için neler yapılması gerektiğini ve düşünüyordu.

Düşündüklerini yerine getirdi...

Dünya savaşında, öteki Türk beldeleri gibi dokuz cephede yiğitçe dövüşen Denizli'li gençler, büyük bir bayrak yaptırmışlar, bir tarafına; **YAŞASIN VATAN,** altında Osmanlı sancağı, son bölümünde de **«Denizli çarşısında Un Pazarı Cami-i Şerifine, alay 67, tabur 24 kur'alı efradın yadigârıdır»** cümlesini yazdırarak armağan etmişlerdi. Bayrağın öteki yüzünde:

— Bismillahirrahmanirrahim. Lâilâheillallah, Muhammedü'r-Resulüllah. İnnâ fetahnâ leke fethan-mübin. Nasrun minallahi ve fethun karîb ve beşşiri'l mü'minine ya Muhammed, yazılı idi.

Denizli'nin vatan için cephelere koşan evlâtlarının, zaferin, Hak ve Allah yolundaki milletlerine ilâhi vaad olduğunu kanlariyle tescil ettikleri sancağı camiden alan Müftü Ahmed Hulusi Efendi, şehre tellallar saldı. En ücra mahallelere bile ulaşan bu sesler, halkı Bayramyeri'ne topladı.

İzmir'in işgali, kasabaya yıldırım hızıyla yayılmıştı. Halk, erkeği - kadını, çoluğu - çocuğuyla yollara düşmüş, Bayramyerini doldurmuştu. Müftü Efendi, Mutasarrıf Faik Beye (İçişleri Bakanı rahmetli Faik Öztrak) şöyle dedi:

— Mutasarrıf Bey... Hükümet mütareke hükümlerinin tatbikini, yani işgale mukavemet etmemeyi emrediyor. Siz, hükümet memurusunuz. Ben, bu hükümetin düşman işgali altında esir vaziyette olduğuna kaniim. Padişah ve Halife de aynı vaziyettedir. Esirin fikri, hürriyetini kaybetmemiş insanlar için muta' (itaat edilmeye şayan) değildir. Hürriyetine sahip olmayanın savaşı da makbul ve muteber olamaz.

Biz, her karışı ecdad kanıyla yoğurulu bir mübarek beldeyi, bu başları bedenlerimiz taşırken teslim edemeyiz.

Millet, haysiyet ve namusunu muhafaza ve müdafaa kararındadır. Siz şeref ve haysiyet sahibi bir zatsınız. Rica ederim, bize iltihak etmeyi verdiğiniz resmî söze münafi addederseniz dahi mani olmayınız.»

Faik Bey, yaşlı gözlerle Müftü Ahmed Hulûsi Efendi'nin elini öpmüş, komiser Hamdi ve İbrahim

Beylere mitinge yardım ve sadece sükûneti muhafaza etmek için vazife görmeleri emrini vermişti. Halk, Bayramyerini doldurunca, Müftü Ahmed Hulûsi Efendi, önde sancak meydana gelmiş, şöyle demişti:

— Muhterem Denizlililer!...

Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikâp edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde, affı imkânsız günahtır.

Cihad, tam mânasiyle teşekkül etmiş dinî bir fariza olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebeamız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunanın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne mânâya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde irtikâp edilen cinayetler gösteriyor.

Silâhımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız.

Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak **CİHAD-I MUKADDES**'tir. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değillerdir. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbul ve mu'teber değildir. Meşru olan, münhasıran vatan müdafaası ve istiklâl uğruna cihaddır.

Korkmayınız... Me'yus olmayınız... Bu **livay-ı hamd**'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanı-

nız. Müftünüz olarak CİHAD-I MUKADDES FETVASI'nı ilân ve tebliğ ediyorum (19).

Müftü Ahmed Hulusi Efendi için, işgal haberi sürpriz olmamıştı. Çünkü O, işgalden aylar önce İzmir'de Nureddin Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantıda bile böyle bir halin vuku bulabileceğini söyleyerek, Paşa'yı teşkilât yapmak üzere Denizli'ye davet etmişti.

Demek oluyor ki, hem böyle bir tecavüzü beklemekte ve hem de en tesirli ve lüzumlu tedbiri, daha o günden düşünmekte idi. Bu kararlılığı ve hazırlıklı bulunuşu sebebiyle zaman geçirmemiş ve işgali haber veren ilk telgrafla harekete geçmişti.

Sadece Denizli'yi değil, civarını da teşkilâtlandırarak, muhtemel bir ilhak kararını red zemini hazırlamıştı. İzmir'deki toplantıya (Mart 1919) giden temsilcilerin başında Ahmed Hulusi Efendi bulunduğu gibi, «Heyet-i Milliye» adını verdiği ilçe temsilcilerinin de şöyle seçilmesine önayak olmuştu:

Acıpayam Kazası: Eski Müftü, İzmir'de Faikpaşa Medresesi Müderrisi Ali Efendi,

Sarayköy Kazası: Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Hacı Halilzade İsmail Efendi, Hacı Salihzade Halil Efendi (20).

Buldan Kazası: Müftü Ahmed Efendi. Hacımolla Ahmedzade Necip Efendi, Karayusufzade Hacı Ahmed Efendi.

Müftü Ahmed Hulusi Efendi o günleri şöyle değerlendiriyordu:

«— Kanaatıma göre İstanbul fiilen işgal altında idi. Aynı zamanda Halife olan Padişahın hükümran-

(19) Kutay, C., K. ve C. M. Mimarları, sh. 48 - 51.
(20) Kutay, C., a.g.e., sh. 46.

lık hakkı nazariyede kalmıştı. Şahsî düşünce ve hareket ile, Türk milletinin istiklâlini kendi vasıta ve kudreti ile muhafaza edemeyeceğini her hali gösteren Padişah'ın eniştesi Damad Ferid Paşa sadaret makamında idi.

Milletimizin haysiyet ve istiklâli uğruna her fedakârlığı seve seve yerine getireceğinden asla şüphe edilmemeli idi. Tarihimiz, mazimiz, millî ve mânevî menbalarımız bu muhteşem hakikatin kefili idiler. Yeter ki onlara herşey, ne kadar acı olursa olsun anlatılmalı idi.

Bu mukaddes vazife de, bilhassa din adamlarına terettüb ediyordu. Halk, var-yoğunu vermeye amade idi. Onları teşkilâtlıyacak, emir ve kumandasına alacak kumandan ve zabitlere ihtiyaç vardı. Hükümet, mütemadi tamimlerle ordumuzun silâhlarını terketmesinin mütareke ahkâmı olduğunu bildiriyor ve teker teker sicilleri tetkik edilirse görülür ki, bu meziyet ve vatanperverliğe sahip değerli kumandanlarımızı işgal mıntıkasından uzaklaştırmaya çalışıyor, müdafaanın çaresiz ve imkânsızlığına kani olanları tercihen tayin ediyordu» (21).

Bu anlayışın sahibi olarak işin başa düştüğünü takdir eden Ahmed Hulusi Efendi, civar ilçe ve kasabalarla birlikte Denizli'yi teşkilâtlandırdı. Gönüllü asker topladı, silâh ve cephane için askeri makamlarla temasa geçti. O kadar ki, o zaman sahip olduğu bütün parasını (10-15 bin lira kadar), köylere gönderdiği irşatla vazifeli hocalara harcırah olarak harcamıştı. Bunlar köy köy dolaşarak, İzmir'deki Yunan

(21) Kutay, C., a.g.e., sh. 46.

mezalimini anlatıyorlar ve yaklaşan tehlikeyi haber vererek, hazırlıklı olunmasını istiyorlardı (22).

* * *

DENİZLİ MİTİNGİNİN İLK MEYVESİ : MÜŞTEREK CEPHE KURULUYOR

İzmir'in işgalinden dört saat on dakika sonra Ahmed Hulusi Efendi'nin Denizli'de yaptığı miting, halkın **tekbir** ve **tehlil** sedaları ile şahlanması, heyecana gelmesi ilk semeresini hemen verdi. Belediye'de, Müftü Efendi'nin başkanlığında yapılan toplantıda, civar il ve ilçelerle de temasa geçilerek müşterek bir cephe teşkil edilmesine karar verildi.

10 Haziran 1919'da faaliyete geçen **Heyet-i Milliye** ise, adeta küçük bir devlet teşkilâtını andırıyordu. Müftü Efendi'nin reisliğini yaptığı bu teşkilât, işbölümü esasına göre altı şubeye ayrıldı. Hiçbir dış emir ve yardıma bel bağlamaksızın girişilen bu vatan müdafaası gayreti, Erzurum Kongresinden bile **otuz yedi gün**, önce olmasının şerefini taşımaktadır.

Millî Mücadele'nin isimsiz ilkleri, din ve vatan derdine düşmüş mücahidlerdi. Zaferden sonra isim ve resimlerle ortaya çıkmak yerine, vazifelerini yapmış olmanın huzuru içinde köşelerine çekildiler veya kurtuluşun sevincini, rahatını ve maddî-manevî ganimetini başkalarına bırakarak, yapılanları tarifsiz elemlerle seyrettiler... Başka ne yapılabilirdi ki?.. Onlar, dışarıdan gelen ve görünen düşmanlarla savaşmışlardı. Savaşmışlar ve düşmanı kovmuşlardı...

---

(22) Merhum Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin en büyük oğulları muhterem M. Fevzi Müftüler'in lütfettiği malûmattan...

Ama, ya bunlar ne idi; bu yapılanlar kimin adına idi?..

*
**

Denizli Heyet-i Milliyesi kurulur kurulmaz bir beyanname neşretmişti. Civar vilâyet ve kazalarda çok tesirli olan bu beyanname şöyle idi:

«— Güzel İzmir'imizi işgal eden Yunan canavarları vilâyetimizin içerilerine doğru ilerliyorlar. Ayak bastıkları yerlerde hadsiz-hesapsız vahşetler, tüyler ürperten alçaklıklar yapıyorlar. Camilerimize Yunan bayrağı asıyorlar. Biz, bu hain düşmanlara karşı ayaklandık. Bunları evvelâ Menderesten bu tarafa geçirmemeğe ve sonra vilâyetten temizlemeğe karar verdik.

Allah'ın büyüklüğüne güvenen namuslu ve mert kardeşler silâhlariyle birer birer gelip bize el uzatıyorlar. Yarın Yunanlıların pis ve murdar ayakları altında inleye, inleye ölmektense, bugün ya mertçesine ölmeğe veyahut şerefle, namusla yaşamağa azmettik.

Bugünkü çalışmayı din ve namus borcu bilen kardeşlerimiz seyirci vaziyetinde kalmamalı, vaktin nakit olduğunu ve kaybedilecek zaman olmadığını düşünerek hareket etmeliyiz. Allah yardımcımızdır.

Denizli Heyet-i Milliyesi» (23).

Ayrıca İtilaf Devletleri temsilcilerine çekilen telgrafta: «Yunan askerleri İzmir'i terketmedikleri takdirde, Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğu» bildirildi.

Bu mealde bir telgraf da Dahiliye Nezaretine çekildi. Bütün bunlar olurken, bir yandan da gönüllü

(23) Arif, Miralay (Ayıcı), Hatırat, sh. 14 - 15.

yazılmaya başlanmış, toplanan kuvvetler temin edilen silâhlarla Sarayköy ilerisinde teşkil edilen cepheye gönderilmişti (24).

Civar illere çekilen telgrafların Milli Mücadele heyecanını nasıl uyandırdığını gösteren güzel bir örneği Aydın'da görüyoruz.

O günlerde Aydın'da Hükümet Doktoru olan Mazhar Bey şunları anlatıyor:

«— İşgalin Yunanlılara tevdiinin galip devletler tarafından kararlaştığı ve aslında İngiltere-Fransa-İtalya ve Amerika'nın müşterek kararı olduğu, bu itibarla mukavemetin Yunanlılara değil de, dünyayı ellerinde tutan bu devletlere karşı olacağı o kadar ısrarlı şekilde telkin edilmişti ki, düşmanın hakikatte kimler olduğu bile bilinemiyordu.

Yerli Rumlar ise, şöyle bir propaganda içinde idiler: «Yunan işgali muvakkattır. Milletlerarası kontrol komisyonları idareyi eline alacak ve mütareke hükümlerinin İstanbul Hükümeti tarafından tamamen tatbiki temin edilebilirse idareyi Türk makamlarına devir ve teslim edeceklerdir...» İçinde bulunduğumuz çaresizlik içinde bu ehven-i şer gibi gelen telkinlere nefsimizi inandırmak için adeta mantığımızı zorluyorduk.

İşte, Denizli'de Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin rehberlik ettiği miting haberi ve onu takiben Müftü Efendi'nin imzasını taşıyan telgraf bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben, Heyet-i Milliye tabirini ilk defa bu telgrafla gördüm.

Hükümet Doktoru idim. Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekâlet eden 57'nci Fırka Kumandanı

(24) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 275.

Miralay (Albay) Şefik Bey'in davet ettiği şahsiyetler arasında bulunuyordum. Kumandan, Müftü Efendi'nin telgrafının metnini bizzat okuyarak, mealen vaziyeti şu şekilde açıkladı. Dedi ki:

— Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam ve vatanperverane yolu bize göstermektedir. Ben, asker olarak, elimdeki bütün imkânlarla vatanımı müdafaa etmenin namus ve şeref taahhüdü altındayım.

Fakat, bunu Denizli'deki hareketi misal alarak yapmak akıl ve mantık icabıdır. Burada da, böyle düşünen ve hareket eden şahsiyetler çıkmasını niyaz ederim.

*
**

Bu umumî davetten sonra Miralay Şefik Bey'in hususi temasları devam etti ve safhaları malum olduğu şekilde Aydın cephesi teşekkül etti. Denizli'nin ilk olarak kurduğu cephe ve teşkilât ile temaslarımızı muhafaza ettik. Aydın'ın işgalinden sonra, bu cephede vazife alanların çoğu Denizli'ye geçtiler» (25).

*
**

Albay Şefik Bey'in hatıralarında ise, Ahmed Hulusi Efendi'den şöyle bahsedilmektedir:

«— İzmir'in işgalini takip eden saatler içinde ilk ciddi ve fiili hareket Denizli'de vukua gelmiştir. Mukavemet hazırlığının başında da Müftü Ahmed Hulusi Efendi vardı. Bu mübarek din adamı, muhitte temsil ettiği hürmet ve itimadı, büyük bir cesaretle ortaya koymuş, mânevî irşadın bedbin ruhlar üzerinde nasıl icazkâr bir tesir yapabileceğini isbat etmiş; halkı galeyana sevketmekle iktifa etmemiş, **Heyet-i Milliye** ünvanını verdiği mukavemet teşkilâtının başına geçmiş, diğer vilâyet ve sancakların mülki-askeri-

(25) Kutay, C., K. ve C. M. Mimarları, sh. 53.

ilmî makam ve şahsiyetleriyle temas etmiş, ileri yaşına rağmen yorulmak bilmez azimle yer yer dolaşmış, ölümü istihkâr etmiş, Heyet-i Milliye teşkilâtına adeta devlet mahiyeti vermiş, bütün hayatı mevzularla alâkadar olmuştur.

Nazilli'nin düşman istilâsına uğramasından sonra ileri gidememesi ve hattâ bu kasabayı bir müddet tahliye etmesi, Ahmed Hulusi Efendi'nin gayret ve rehberliği ile başlayan millî hareketin kuvvete inkılâp ederek ileri harekete geçmesiyle mümkün olabildi» (26).

1919 yılında 58 yaşında bulunmasına rağmen, önce Dinar'a, daha sonra ise Afyon'a geçerek hem millî teşkilâtlar kurulmasını temin eden ve hem de silâh ve cephane yardımı toplayan Ahmed Hulusi Efendi, takma isim ve sivil kıyafet taşıyan subaylarımızdan gönüllü gelenleri de vazifeye çağırıyordu.

Müftü Efendi'nin bu hizmetlerini gören ve O'na her türlü yardım için söz veren Afyon'daki 23'üncü Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey, «başında sarık, kafasında vatan muhabbeti ve istiklâl haysiyeti, ileri yaşı ve mesleğine rağmen cümlemize nümune olan bu mübarek din adamını minnet ve hürmetle teşyi» ettiğini anlatır (27).

* * *

AHMED HULUSİ EFENDİ'YE TEPKİLER

Müftü Efendi'nin gerek Denizli'de ve gerekse civarında yaptığı faaliyetler giderek gelişmekte ve ya-

(26) Kutay, C., a.g.e., sh. 61.

(27) Kutay, C., a.g.e., sh. 54; Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, c. 2, sh. 54 vd.

yılmakta idi. Bu durumdan bir hayli rahatsız olan yerli Rumlar, «nasıl olsa Denizli Yunan kuvvetlerinin eline geçtiği zaman, sarığını başına dolayıp cesedini Denizli sokaklarında gezdirir» diye tehdit ediyorlardı.

Ancak, bu tehditlere Müftü Efendi'nin hiç aldırış etmediği; faaliyetlerini olduğu gibi devam ettirdiği görülünce, O'na mani olmak için bir başka yol denendi. Kendilerine Anadolu topraklarını vaadeden efendileri vasıtasiyle Padişah'a baskı yaptırdılar ve Ahmed Hulusi Efendi'ye mani olmasını istediler (28).

Bunun üzerine çaresiz kalan hükümet, Sadrazam Ferid Paşa'nın yakını olan Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'yı, gizlice Denizli'ye göndermişti. «Jandarma Umum Kumandanı, hareketlerin ruhunun ve fiili rehberinin Müftü Efendi olduğunu anlamış, kendisiyle görüşmek istemiştir. Ahmed Hulusi Efendi kumandanı kabul etmek istememiş, makamından ayrılmış, rahatsız olduğunu ileri sürerek evine çekilmiştir. Ali Kemal Paşa, mutasarrıf ve diğer şahsiyetlerle görüşmesinin, beklediği neticeyi sağlıyamıyacağı inancı ile, Müftü Efendi'yi evinde ziyaret etmekte ısrar etmiş ve görüşmüştür.

Bu mülâkat sırasında babasının yanında bulunan Dr. Lütfü Müftüler (Haseki Hastahanesi Başhekimi, merhum) görüşmeyi şöyle anlatır:

«— Kumandan, babama, Padişahın selâmını tebliğ etti. Memleketin selâmetinin mütareke hükümlerinin harfiyyen tatbikinde olduğunu, bu hakikatin de halka din adamları tarafından izah edilmesinin Halife'nin tercihine riayet olacağını hatırlattı.

(28) Alp, Ali Rıza, İstiklâl Savaşında Din Adamlarımız, Tercüman, 12 Eylül 1976, tef. no: 17.

Denizli'de başlamış olan hareketin diğer merkezlere yayılmasının hükümeti çok müşkil mevkie düşüreceğini ve bunun maazallah memleketin daha büyük felâketlere maruz kalması ile neticeleneceğinin düşünülmesi icap ettiğini söyledi.

Bu ana kadar sükûnetini muhafaza eden pederim, Ali Kemal Paşa'nın şu son sözleri üzerine doğruldu ve kendisini dinlemiş olanların kolay kolay unutamayacakları gür sesiyle:

— **Paşa Hazretleri... Bir memleket için düşman işgaline düçar olmak ve istiklâlini kaybetmiş olmaktan büyük felâket tasavvur edilebilir mi? Zat-ı Şahane, aynı zamanda Makam-ı Hilafetin de sahip ve varisidirler. Bu sehabet ve verasetin makbul, meşru ve muta' olması da ancak vatanın istiklâl ve hürriyeti ile mümkün ve muteberdir.**

İşte biz de bunu yapmağa ahdetmiş bulunuyoruz. Emin olunsun ki, başkaca muradımız yoktur. Şimdilik tek dava, vatanı düşman işgalinden kurtarmaktır. Halifemiz de aynı meşrû maksad ve gayeye merbut iseler, müsterih olsunlar...» Dedi.

Ali Kemal Paşa, vaziyet hakkında uzun boylu izahat vermek istedi, bunların tek gayesi ve hedefinin, bir mukavemetin gayr-ı mümkün olduğunu izah noktasında toplandığı anlaşılıyordu. Pederim sükûnetle söylenenleri dinledi, nihayet dedi ki:

— İnsan hayatı fanidir. Ebed-müddet olması icap ve temenni edilen millet ve devletlerin mevcudiyetidir. Devletimizin tarifindeki cümlelerden birisi de **Devlet-i ebed-müddet'dir.**

Yunan bizim dünkü tebaamız idi. Bugün onu başımıza musallat eden hata ve hâdisatı milletimiz istikbalde tetkik edecek ve daima intibah unsuru olarak hafızasına nakşedecektir. Haysiyetine sahip bir

millet, istiklâl ve hükümranlığına müteveccih taarruzlar nereden gelirse gelsin, fark gözetmeksizin millî mevcudiyetini müdafaa ve muhafaza etmeye mecburdur. Mukadderatını teslim ettiği şahsiyet ve idarelerin vazifelerini ifa etmiş olup olmadıkları kanaatımca ayrı bir meseledir.

Şimdi biz, memleketi bu harbe sokmuş ve onu fena idare etmiş olmakla ittiham edilenleri tecrimle iktifa ederek vatan harimine saldıranlara karşı müdafaasız ve çaresiz ellerimizi kollarımızı bağlı addedersek, bu ittiham ettiklerimizden daha feci akibete nefsimizi layık görmüş olmaz mıyız?

Paşa Hazretleri... Şimdi elele, gönül gönüle vererek, yekvücut azimkâr kitle halinde düşmanımızın önüne çıkalım. Eğer onu defedebilirsek müsbeti-menfiyi bundan sonra ayıralım. Bu meşru gayemize vasıl olamazsak, bu uğurda, feda-yı can etmek, zillet altında sürünmekten müreccahtır.

Zat-ı Şahane, milleti içinde böyle düşünenlerin ekseriyeti teşkil ettiği hakikatı ile müsterih ve mutmain olsunlar...» (29).

* * *

DENİZLİ DEVLETİ

15 Haziran'da kurulan Heyet-i Milliye'nin altı şubeli devletçiği şöyle sıralanmıştı:

Birinci Şube: (Mali Şube)
İkinci Şube: (İstihbarat ve Propaganda Şubesi)
Üçüncü Şube: (Askerlik Şubesi)
Dördüncü Şube: (Muhacirler Şubesi)

(29) Kutay, C., K. ve C. M. Mimarları, sh. 55 - 56.

Beşinci Şube: (Levazım Şubesi)

Altıncı Şube: (İnzibat ve Güvenlik Şubesi)

Bütün bunlardan ayrı olarak, bir de İrşad ve Nasihat Heyeti vardı. Bu heyet, hem çevreyi dolaşıp, camilerde toplanan halka memleketin içinde bulunduğu o günkü durumu anlatıyor, hem de, daha uzak ve ücra köşelere başka heyetler gönderiyordu. İrşad ve Nasihat Heyeti'nin yaptığı vaazlar milli kuvvetlerin teşekkülünde mühim rol oynadı.

Birinci Şube'nin vazifesi Milli Heyet'in gelir ve giderlerini tesbit etmek idi.

İkinci Şube, düşman kuvvetlerinin durumu ve işgal gören yerlerin uğradığı zulümler hakkında malumat toplamak, bunları hem civar vilâyetlere ve hükümete, hem de bütün dünyaya duyurmaya çalışıyordu.

Bu şubede mühim vazife ifa etmiş olan bir Ermeni vatandaş da vardı. Yunanlıların hunharlıklarını gösteren zulüm resimleri, bu zatın imzasiyle İtilaf Devletlerine gönderilmişti. Sonraları Eskişehir Mebusu olan İstimat Zihni Bey, bu şubenin tercümanlığını da yapıyordu.

Üçüncü Şube, cepheye sevkedilecek askerlerle ilgili çalışmalar yapıyordu.

Dördüncü Şube, Türk olsun-olmasın bütün muhacirlerin yerleştirilmeleri ve iaşesi ile meşguldü.

Beşinci Şube, cepheye sevkedilenlerin yedirilip içirilmeleri ve giyimleriyle alâkadardı (30).

«Yunan ordusunun içlerine kadar sokulan teşkilât mensupları işgal altındaki yerlerde cereyan eden

(30) Mısıroğlu, Kadir, Sarıklı Mücahitler, sh. 185 - 186; Kutay, C., K. ve C. M. Mimarları, sh. 60.

Yunan mezalimini tesbit edip, Denizli'ye bildiriyorlardı. Toplanan bilgiler muntazaman İstanbul Hükümeti'ne duyurulmakta idi. Hattâ bu iş için İstanbul'a bir heyet de gönderilmişti.

Milli kuvvetlerin yaralılarını tedavi için «milli hastane» denen bir hastane bile kurulmuştu. Civar vilâyet ve kazalarda teşekkül etmiş bulunan Heyet-i Milliyeler bir birlik haline getirilmek üzere hepsinden talep edilen murahhaslar (delegeler) vasıtasiyle Denizli'de bir «merkez hey'eti» teşekkül ettirilmişti» (31).

Bu teşkilât için Cemal Kutay Beyin isabetli hükmü şudur:

«— Görülüyor ki, Denizli'de kurulmuş olan Hey'et-i Milliye, aslında MÜSTAKİL BİR DEVLET'ti. Vatanını savunmayı yaşamanın üstünde tutan haysiyet anlayışına layık bir devlete sahip olma şuurunun türlü bürokratik anlayışlar üzerinde kalma muhtevasını taşıyan yüce duygunun belirtileri idi bu devlet hasreti... Türk milleti, mevcut olanda bu vasfı bulamadığı zaman, ona erişmenin kavgasını yapıyordu.

Denizli'de, Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin mübarek şahsında verdiğimiz örnek, İstiklâl mücadele mizin öz-örgüsünü teşkil eder» (32).

Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin o kapkaranlık günlerde yaktığı iman ve ümit ateşi, milli mücadelemizin ilk haysiyetli sesi olmuştu ama, bu ses de benzerleri gibi zaferden hemen sonra unutuldu gitti... Mesele belki Ahmed Hulusi Efendi'nin şahsı değildi ama, Onun temsil ettiği ruh ile bir alınıp-verilemiyen vardı...

---

(31) Mısırlıoğlu, K., a.g.e., sh. 187.

(32) Kutay, C., K. ve C. M. Mimarları, sh. 60 - 61.

Karanlık ve ümitsiz günlerde ilk yükselen sesler kesilmişti de, hangi sesler yükseliyordu? Cephede ve ateş hattında konuşamayanların, rahat ve huzur günlerinde nutuk atmaları, herhalde kaderin garip bir cilvesi idi. Ama ne var ki, Ahmed Hulusi Efendi'nin inancında olanlar bile, Onu ve mücadelesini kendilerinden sonrakilere takip edilecek bir örnek olarak gösteremediler. Sahip çıkamadılar.

Ahmed Hulusi Efendi hiçbir mecburiyeti olmadığı halde, uçurumun kenarındaki vatanı kucaklamak ve kurtarmak istemişti de, bizler, onunla ve temsil ettiği ruhla genç nesli kurtarmaya koşmamıştık...

* * *

İSİM VE RESİMDEN KAÇMA FAZİLETİ

Ahmed Hulusi Efendi, bugün evlâtlarının taşıdığı MÜFTÜLER soyadına layık olacak şekilde, müftü torunu ve oğludur... Ağabeyi de kendisinden önce Denizli Müftülüğü yapmıştır. Kendisi bu vazifeye 1918 Eylül'ünde, adeta zorla getirilir. Makamdan, isimden, resimden kaçan bir insandır, İnsan-ı Kâmil'dir... (*).

(*) En büyük oğulları M. Fevzi Efendi'den dinlediğime göre, birçok vak'ayı rüya olarak görür ve yorumlardı. Meselâ, Balkan Savaşı sırasında şöyle bir rüya görür: Ortalık simsiyahtır, gözgözü görmez. Sonra sisler dağılmaya başlar, güneş görünür. Üç takım asker elbisesi getirirler. Birini Ahmed Hulusi Efendi giyer, tam olur. Birini de oğlu Osman Nuri Efendi giyer, ona da tam uyar. M. Fevzi Efendi'nin giydiği ise bol gelir. Rüyasını anlattıktan sonra, oğlum der, Osman Nuri ile ben çıkacak olan savaşta çok zahmet çekeceğiz, fakat sen rahat askerlik yapacaksın der. Gerçekten de, M. Fevzi Efendi,

Bugün elde bulunan tek resmini de bir tapu muamelesinde lâzım olması sebebiyle mecburen çektirmiştir. Buna rağmen, bu muhteşem istiğnaya, isimden ve resimden nefret etmeye rağmen, 22 Kasım 1931'de 70 yaşında vefat eden Ahmed Hulusi Efendi'ye mezar taşında bir kitâbe bile çok görüldü. Mezar taşında sadece şu yazı var: «Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi ruhuna fatiha... Doğumu Hicrî Recep 1287, ölümü Hicrî Recep 1349.»

Kabrin sağ cephesinde yazılı olanı, «**Milli Mücadelenin ilk alemdarı Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi burada medfundur - 22 Kasım 1931**» cümlesi ise, üzeri kireçle badana edilerek okunmaz hale getirilmiştir.

Budurumu belirten Cemal Kutay, sözü şöyle bağlamış:

«— Elbette ki, mübarek ruhu, din ve vatan vazifesini ifa edebilmiş olmanın huzuru içinde, hiç bir ihmal ve kadirbilmezliğin elinin erişemiyeceği haz ve sükûn içindedir.»

Elbette bu bir tek cümleyi ona çok görenler ahiretteki mükâfatını azaltacak değillerdir ama, bu cümle hâlâ kapalı tutulmakta ise, herhalde, ifade ettiği mânâ açık olmasından daha mühimdir. Çünkü, sünger çekilmek istenen bir mânâyı temsil eden Ahmed Hulusi Efendi, o zaman da mezar taşı ile «neredesiniz?» diye sormaktadır...

çeşitli cephelerde yedi buçuk yıl askerlik yapmasına rağmen, hep rahat eder.

Osman Nuri Efendi ise, çok zahmetli bir askerlik hayatı geçirir. Son olarak esir gittiği Hindistan'da 30 ay kalır ve ancak 1920 Ağustos'unda Denizli'ye dönebilir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında veteriner olarak çalışan M. Fevzi Efendi, Heyet-i Milliye'nin ikinci şubesinde de vazife yapmış. Aydın cephesinde çarpışmıştır.

Tarihine ve inancına bağlı olanlar, gerçekten neredesiniz? İsimlerle, resimlerle, heykellerle değil amma, mütevazi mezar taşındaki bir cümle de mi çoktur bu şerefli cedde?.. «**Şereflerin haksız bölüşülmesinde**», belki de bir cümleye bile değmemek en iyisi...

Denizli'de Ahmed Hulusi Efendi'nin kurduğu teşkilâttan, Mustafa Kemal Paşa da, 1 Haziran 1919 tarihli zata mahsus bir şifresinde bahsetmektedir. Nutukta geçen konu ile ilgili cümle şöyledir:

«— İzmir Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Merkezi'nin Denizli'de bulunduğu Yıldırım Kıtaatı Müfettişliğinden bildirilmiştir. Arz-ı malumat eylerim.

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi, Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari: Mustafa Kemal...» (33).

* * *

(33) Kutay, C., a.g.e., sh. 64 - 65.

3. ŞAHLANIŞA DOĞUŞ

YUNAN İLERLEYİŞİ KARŞISINDA ARTAN TEPKİLER

Yunanlılar, kolayca işgal ediverdikleri İzmir'in verdiği iştiha ile, hemen Anadolu içlerine doğru yürüdüler. Bu ileri hareket için görünüşteki bahaneleri, Müslüman - Türklerin Yunanlılara taarruz için çeteler teşkil ettikleri idi. Bu çeteler, Bat Anadolu'daki Rum halkı can ve mal zararına uğratabilirdi. Öyleyse hemen ilerlemeli ve bunlara mani olmalıydı...

Böyle bir emniyet düşüncesi ile, 16 Mayıs'ta Urla'ya, birgün sonra Çeşme'ye girdiler. 20 Mayıs'ta Torbalı, 21 Mayıs'ta Menemen. 25 Mayıs'ta Manisa, Bayındır, Selçuk, 27 Mayıs'ta Aydın, 28 Mayıs'ta Tire ve 29 Mayıs'ta ise Kasaba ve Ayvalık işgal edilmişti (34).

Fakat bu işgaller sırasında yapılanlar gösterdi ki, Yunanlılar Rum halkının güvenliğini sağlamak için değil, Müslüman Türke duydukları asırlık kinlerini tatmin için ilerlemektedirler.

Yunan askerleri girdikleri her yere kan, zulüm ve ateş getiriyorlardı. Geçtikleri yol üstünde ve civarında bulunan «kasaba ve köyler büyük bir felâketle

(34) Kutay, C., T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10672.

karşı karşıya geldi; bunların bir kısmı yağmalandı; bir kısmı ateşlendi; sakinlerinden bir kısmı da öldürüldü» (35).

***

Yunan hunharlığı Haziran ayında da hızla yayılmaya devam etmiş, birçok kasaba ve köyle birlikte Nazilli, Akhisar ve Bergama peşpeşe işgale uğramıştı. Büyük Yunanistan hayaliyle işgale sınır tanımayan bu kan ve zulüm ordusuna, Paris Barış Konferansı da bir sınır çizmeyi unutmuştu. Bunu fırsat bilen Venizelos hemen harekete geçti.

19 Mayıs'ta İşgal Komutanı Zafiriyos'a çektiği telgrafta, «intizamın sağlanması ve mültecilerin dönüp yerleşmesi için memleket içine girmesi gerekeceğini» bildirmişti. «İşgal edilecek toprakların Barış Konferansı tarafından sınırlandırılması yapılmadan, gidebildiğiniz yere kadar gidiniz» mânâsına gelen bu emir yürürlüğe konmuştu.

Oysa ki, daha 17 Mayıs'ta Amiral Galthorpe, durumun açıklanmasını istemiş, ilgililer de 19 Mayıs'ta sadece «İzmir sancağı ile Ayvalık kazasının Yunan işgal bölgesi içinde bulunduğu kararını vermişti. Fakat bu karar, Galthorpe'un eline ancak 28 Mayıs'ta varabildi» (36).

Venizelos, bu boşluktan istifade etmesini bilmişti. Zaten böyle bir boşluk olmasa dahi, Yunan ordusunun uğradığı her yerden ona iltihak eden yerli Rumların teşkil ettikleri çeteler ve kafalarındaki megaloidea, daima daha kanlı taarruzları emrediyordu.

Hiçbir mukavemet görmeden girdikleri şehirleri-

(35) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 205.
(36) Tansel, S., a.g.e., sh. 204.

mizde, tipik Yunan şımarıklığının mümkün olan her şeklini gösteriyorlardı.

Bir hayli silâh, cephane ve makineli tüfek bulunan Menemen'e de tek kurşun atmadan giren Yunan askerlerinin burada yaptığı zulümler için, Milletlerarası Tahkik Komisyonu hususi bir bölüm ayırmıştı. «Yerli Rumlar asırlarca ekmeğini yedikleri ve nimetini gördükleri bu aziz millete hiyanetlerini burada da izhara vesile buldular:

Ellerinde büyük Yunan bayraklarıyla yollara döküldüler. Ege'nin bu acı devresinde Menemen'in gördüğü zulmün ölçüsü yoktu» (37).

Yarbay Kostantinos Çakalos'un emrindeki kuvvetler her tarafı dehşet içinde bırakmıştı.

Bu küstah taarruzlara karşı İstanbul'dan, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan bir haysiyetli sesleniş vardı, «İçeriye doğru hayasızca ve merhametsizce yapılan bu akın, elbette birgün durdurulacak ve bunun için de elbette silâha ihtiyaç duyulacaktı. Bunu ilk defa takdir edenlerden birisi olan Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 24 Mayıs 1919'da, 56'ncı Tümen Komutanlığına bir telgraf çekerek, silâh, cephane ve topların emin mahallere naklolunmasını ve düşmana bir tek fişek bile kaptırılmamasını emretti.

Bu çok cesurca verilmiş bir emirdi. Çünkü Mondros Mütarekesi gereğince silâhların Müttefiklere teslimi icabediyordu. Halbuki bu işi uygulamaya memur olan en yetkili bir makam, mütarekenin bu hükmünü hiçe sayıyor ve silâhların teslimini değil aksini emrediyordu» (38).

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın bu telgrafı şöyle idi:

---

(37) Kutay, C., T. İ. ve H. M. Tarihi, c. 19, sh. 10037.
(38) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 205.

«— İzmir'den Nadir Paşa'dan alınan bir telgrafta Yunanlıların Menemen'i işgalleri ve oradaki mitralyöz ve cephaneyi hiç bir güçlükle karşılaşmadan teslim aldıkları maalesef bildiriliyor.

Devletin Yunanlılara kaptırılacak fazla ne bir silâhı, ne de bir tek fişeği ve ne de askeri vardır.

Bundan dolayı, bu gibi tehlikelere maruz mahallerdeki silâhları, cephane ve toplarımızı hiç bir gürültüye meydan vermemek üzere emin mahallere nakletmenizi rica ve böyle silâh teslimi gibi alçalmalara meydan bırakılmamasını önemle ilâve ederim» (39).

* * *

MANİSA DA DÜŞÜYOR

Menemen'de yapılan vahşetin Manisa'da duyulması üzerine, halk bir takım tedbirler almaya karar vermişse de; Yunan taraftarı oluşu yüzünden Hüsnüyadis adı verilen mutasarrıfın ve İngiliz mümessilinin propagandaları yüzünden bu mümkün olmamıştır. Bu ikisi, Manisa'nın işgal edilmeyeceğini iddia ediyorlar ve halkı herhangi bir direnişten vazgeçirmeye çalışıyorlardı.

Oysa ki, Cemiyyet-i İslâmiye Reisi Müftü Âlim Efendi başta olmak üzere, diğer bir kısım halk da şehri savunmayı istiyordu. Fakat gerçeği savunanlar çoğunluğu elde edemediler. Halbuki, Harbiye Nezareti'nin 24 Mayıs 1919 tarihli bir tamimi de, Yunanlılara hüsn-ü kabul gösterilmemesini istiyordu. Üzeri

(39) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 205 : Harp T. Ves. Der. sayı: 37, Belge: 899.

kapalı bir şekilde, Yunan işgaline sessiz kalınmamasını isteyen bu tamim şöyle idi:

«— Ahali tarafından Yunanlıların hüsn-ü kabul görmesi, Aydın vilâyetinin akibeti için telâfisi kabil olmayan zararlar doğuracaktır. Bunu ahaliye pek seri bir surette anlatmanızı rica ederim.

Bununla bir kıtal yapılmasını arzu etmiyorum. Fakat herhalde o havalideki itilaf subayları, bizim Yunan idaresini kat'iyyen istemediğimizi anlamalıdırlar... Ahval-i mahalliyeye göre yapılması lâzım geleni siz daha iyi takdir edersiniz» (40).

Bu emre ve Manisa deposundaki bir yığın silâh, cephane ve topa rağmen, hiçbir tedbir alınmayarak Şehir Yunanlılara teslim edildi. Tek silâh atmadan teslim edilen Manisa'daki silâh ve cephaneler de Yunanlıların eline geçmişti. Fakat Yunan yarbayı Kostantin Çakalos'u şehrin dışında karşılayarak, «hoş geldiniz» diyen mutasarrıf Hüsnüyadis'in hâlâ teselli si vardı. Çünkü Yunan işgal kuvvetleri kumandanı Çakalos, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün halkın can ve ırzlarının emniyet altında olduğunu, kendilerinin de zaten asayiş ve inzibatın sağlanması için geldiklerini ilân etmişti.

Fakat, bu teminatın kuyruklu bir yalan olduğunu anlamak için de fazla bir zamana ihtiyaç kalmayacaktı. Çünkü, kısa bir zaman sonra, «Manisa'da camiler çalgılı meyhaneye çevrildi; sokaklarda dolaşan Türklerin fesleri yırtıldı; silâh aramak bahanesiyle kadınların üstleri başları yoklanmağa başlandı» (41).

Mayıs ve Haziran aylarında adım adım gelişen Yunan işgali ve yerli Rumların şirretliği, çeşitli protesto ve tepkileri, karşı koymaları da beraberinde ge-

(40) Tansel, S., a.g.e., sh. 207.
(41) Tansel, S., a.g.e., sh. 207.

tiriyor, adeta Milli Mücadele'nin çekirdeğini oluşturuyordu. Evet, «ay gecenin en karanlık anında doğar» sözü çok doğru söylenmişti. Mazlumların huzur-u Rahmana ulaşan ahları, niyazları, münacaatları neticesiz kalmayacaktı elbette...

* * *

ANADOLU BİR DİL BİR GÖNÜL OLDU

İzmir'in işgalinden dört saat on dakika sonra, Denizli'de Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin tertip ettiği miting, bir anda birçok emsal buldu Anadolu'da. Hattâ Kütahya'da ve diğer bazı şehirlerimizde yapılan mitinglere Hıristiyanlar bile katılmışlardı.

16 Mayıs'ta Tavas'taki heyecanlı miting, aynı gün Erzurum'da daha da heyecanlı geçti. 17 Mayıs'ta Çal Müftüsü, halkı gerekli yardımı yapmaya çağırdı. Aydın'daki miting, Hoca Esad Efendi'nin yaptığı bir «dua-yı beliğ» ile sona erdi ve bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine telgraf çekilerek, milli haklarımızı temin edecek olan «teşkilât-ı müsellahaya» hemen girişilmesi istendi (42).

Mitinglerden sonra İstanbul'a çekilen yüzlerce telgraf, büsbütün tesirsiz kalmamış, hattâ bunlardan bazılarına hükümet cevap bile vermişti. Uyanan bu milli şuur hamlesi bir yerde hoşa da gitmiş olmalı ki, silâhsız yapılan mitingler için hükümet müsaade etti.

Hattâ, «tecavüze uğrayan yerlerde halkın silâha sarılmasını, açıktan açığa olmasa bile, olumlu karşılamış, harekete geçenleri cezalandırma yoluna gitme-

(42) Tansel, S., a.g.e., sh. 243.

miş» takdir dâhi etmişti. Ancak, Van'dan ve Trabzon'dan itibaren silâha sarılıp İzmir'i kurtarmaya koşulmasını, bütün yurdun işgalini ve İstanbul'un kaybını netice vereceği düşüncesiyle benimsememişti (43).

* * *

VE ESİR ŞEHRİN GALEYANI

İstanbul, Müslüman İstanbul hayatının en acı günlerini yaşıyordu, 1919'larda düşman çizmelerinin gururla üzerinde tepindiği bu «Makarr-ı Hilafet ve Saltanat»ın hazin hikâyesini, bir yabancının ağzından dinliyelim. Galip Devletlerin İstihbarat Şefi olarak o tarihlerde İstanbul'a gelen Harron Armstrong, hatıralarında şöyle diyor:

«— Köprü'ye çıkarak İstanbul'un hay u huyuna daldık. Türkler, o mütekebbir ve vakur yüzlerindeki elemden belli oluyorlardı. Tramvaylar gidip-geliyor, türlü türlü otomobiller tehlikeli sokaklarda durmadan koşuyorlardı.

O sihirkâr güzellikler içinde Türk kadınına raslamak çok güçtü. Namuslu aileler köşelerine çekilmişlerdi. Halkın üzerinde genel olarak açık havada yatmış ve üşümüş insanların halsizliği ve sarılığı vardı. Hayretle etrafıma bakıyordum. Müttefik ordularını ve donanmalarını Boğaz'da durduran, karaya çıkanları da denize dökenler, bu sarı benizli insanların kardeşleri veya kendileri mi idi?

Galiçya'ya gittin mi?

(43) Tansel, S., a.g.e., sh. 244; Karay, R. H., a.g.e., sh. 126-127.

Kut'ul-Ammare'yi sukut ettirenler arasında var mıydın?

Kum çöllerini aşarak Kanal Seferine çıkanlar içinde, geri dönen bir avuç insandan birisi de sen miydin?

Öte yandan bu sarı benizli insanlar gibi hürmet telkin edenlere hiç benzemeyen, uzun sakallı Ermeni papazları, sırtlarında soluk cübbeleri ile Yahudiler ve dudaklarında mütecaviz ve çoğu salyalı tebessümlerle Rumlar dolaşıyordu.

Vakit geçirmeden Ateşemiliter olarak sefarethanede çalışmaya başladım. Osmanlı İmparatorluğu tamamiyle yıkılmıştı. Bu İmparatorluğa tabi olan milletler, ani serbesti ile gürlemiş ve asileşmişti. Halbuki onlar, bu İmparatorluğun gölgesinde rahat asırlar geçirmişlerdi. Şimdi bu İmparatorluğun geniş ülkeleri darmadağın olmuştu. Türklerin gönlü kan ağlıyordu. Olgunluk içinde akibetlerini bekliyorlardı» (44).

İşte bu İstanbul'un, dışarıdan böyle görünen İstanbul'un İzmir'in işgaline tepkisi çok önemli idi. Çünkü, esir bir şehir, bir başka esarete başkaldırıyordu. Herşeyi göze alarak yapılan birer iman şahlanması idi, İstanbul mitingleri... «Ne limanda demirlemiş bulunan büyük düşman donanmasının şehre çevrilmiş olan toplarının korkunç namluları, ne de İstanbul sokaklarında tüfeklerinin ucunda parlayan süngüleriyle dolaşan Müttefik askerleri, vatanlarından bir parçanın kopup gitmesi karşısındaki duygularını dile getirmek isteyen İstanbul halkını, coşkun bir sel haline gelmekten menedebildi.

Böyle olduğu içindir ki, İzmir'in işgalini izleyen günlerde İstanbul'da toplantılar ve mitingler yapıldı,

(44) Tercüman, 28 Ağustos 1976.

eğlence yerleri ile okullar ve ticarethaneler üç gün kapandı. 17 Mayıs'ta üniversite öğrencileri ile yüksek okullar öğrencileri, İzmir'in işgalini protesto etmek maksadiyle derslere girmediler.

* * *

ÜNİVERSİTENİN PROTESTOSU

Üniversite profesörleri de 18 Mayıs 1919'da Doktor Besim Ömer aşa'nın başkanlığında toplandılar ve heyecanlı konuşmalar yaptılar.

Besim Ömer Paşa, toplantıyı açarken şöyle konuştu:

«— Felâket o kadar derin ki, mütehassis olmayan ne bir Osmanlı, ne bir Müslüman vardır. Uzun uzadıya sözden ziyade fiiliyata ihtiyaç vardır ve Darülfünun bir milletin ruhu, dimağıdır. Hissiyatımızın ulviyeti, şiddeti zamanında makul teşebbüsler lâzımdır. Fakülte müderrisleri (profesörleri) içtimaında her fakülte namına bir müderrisin söz söylemesini ve teşekkül edecek bir heyetle lâzım gelen protestonun yapılmasını kararlaştırdı» (45).

İlk konuşmayı Hukuk Fakültesi namına Müderris Muslihiddin Adil Bey yaptı:

«— Bugünkü şu matemli içtimaı doğuran hadiseyi görünce, nazar-ı hayalim maziye, tarihe intikal ediyor. Şerefli Tarihimiz! Yedi asırlık uzun bir zaman içinde çok şevketli, çok felâketli zaman geçirdik. Fakat bugünkü kadar elim, hazin hiçbir lahza yaşamadık.

(45) Arıburnu, Kemal, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, sh. 5.

Bugün cihan yeni bir hayata doğarken Osmanlılık atabe-i kabrinde yaşıyor. Felâket zamanları insanları tesanüde, vahdete sevkeder ve bizim itidal ve basiretimiz, azmimiz mukadderatımızı tesbit edecektir. İsmini söylemeğe cesaret edemiyorum, Anadolu'nun en güzel bahçesi, saadete açılan penceresi, düşman işgaline geçiyor.

Bu zamanda, bütün teşkilât-ı milliyeden istifade etmek lâzımdır. Bu teşkilâtın başında Darülfununu görüyoruz. Memleketin dimağ-ı mütefekkiri Darülfünundur...» (46).

Tıp Fakültesi adına konuşan Akil Muhtar Bey ise, çok hisli idi:

«— İnsanın keder ve ye'si bir dereceye vasıl olduğu zaman nasıl gözyaşları kuruyorsa, lisan da böyle zamanlarda kelime bulmakta âciz kalıyor. Fakat şu dakikada en rakik zerrat-ı hissiyatımızdaki ihtizaz, darbenin husule getirdiği ıstırap fırtınası kelimelere ihtiyaçtan vareste bırakacak...»

Sükûnet tavsiye eden bir konuşma yapması üzerine protesto edilen Filozof Rıza Tevfik'e, Hamit Şevket (İnce) Bey cevap verdi.

Kendisinin henüz İzmir'den geldiğini söyledi ve devamla şöyle konuştu:

«— Siz İzmir'in halkından, zeybeklerinden, hocalarından emin olunuz. Bu zamanda her hareketten başka kokular duyulduğunu bilmekle beraber, gençler, halka yayılmış ve hakikatı yaymıştır. Ben Rıza Beyin 99 değil 100 defa konferansını dinledim. Fakat itidal yerine hareket tavsiye etmesini beklerdim.

Memleket zaten yanmıştır; yanacaksa, bari şanlı olarak yansın. Protesto yapılsın!..» (47).

---

(46) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 6.

(47) Yücebaş, Hilmi, Filozof Rıza Tevfik, sh. 126 - 127.

Darü'l-Muallim adına konuşan zat da:

«— Hiçbir şey ayrılmamış olsa bile öyle şartlar vardır ki, müstakil bir millet için icabında esir olmamak üzere kuvvetlerini kullanmak lâzımdır.» dedi (48).

Tıp Fakültesi adına konuşanlar, daha da cesurdu: «Kan dökerek kahramanlıkla ölmeği tercih ediyoruz!» diyorlardı.

Bir subay ise, «ordu mensuplarının vatan için ölmeğe hazır olduklarını» söyledi.

Bir başka zat da, şöyle haykırıyordu:

«— İstanbul'un fethinden sonra tecennün (delilik) o kadar çoğalmıştı ki, tımarhaneler açılmaya lüzum görülmüştü; çıldırıp mahvolmaktansa şerefle ölmek evladır. Matem-i milliyi göstermeli, bayrakları siyaha boyamalı, siyah perdeler asmalı, siyah rozetler takmalıyız!..» (49).

Gençliğin tekliflerini ise, Servet Bey, şöylece açıkladı:

1) İşgali protesto etmek,

2) Vazifesinin kudsiyetini bilerek amil olacak bir kuvvet, bir talebe heyeti teşkil etmek,

3) Müderris ve muallimleri önder görmek,

4) Milletin vicdanı için hakiki seferberlik ilân ederek huduttan içeri kim girmişse orada mücadele etmek,

5) Mektepleri seddetmek (kapatmak)... (50).

Görüldüğü üzere, o günkü gençlerin kuracakları dernek, vatanın kutsiyeti için çalışacaktı. Profesör ve öğretmenlerini bu yolda önder görmek istiyorlar

(48) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 9.

(49) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 9 - 10 - 11.

(50) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 9.

ve yine bu gaye için mekteplerin kapanmasını arzu ediyorlardı.

Şimdi de aynı arzular var... Fakat bu arzular tam tersi gayeler için belirtmekte. Demek oluyor ki, eğitim sistemimizin, 60 yıldır takip ettiği yol; gençlerimizi getire getire, vatan kurtarıcılığından, yıkıcılığa ve bölücülüğe getirmiştir.

* * *

FATİH MİTİNGİ

19 Mayıs 1919'da Fatih Belediyesi önünde toplanan elli bin kişi, siyaha boyanmış bayrakların gölgesinde durgun ve süzgündüler. Ara sıra coşkun bir seda ile getirilen «tekbir»lerin dışında hiç sesi çıkmayan bu kalabalık, heybeti nisbetinde hazin bir görünüş de arzediyordu.

Kürsüdeki kara matem bayrağı gibi karalar giymiş olan Halide Edib, kürsüye gelerek herkesi heyecanla ağlatan bir konuşma yaptı. Şöyle diyordu:

«— Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp pırıldayan bir sabaha çıkacağız.

Yalnız ışık geldiği vakit, gözümüzü güneşe, karanlığı gören baykuşlar gibi açmıyalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılıyacak, karşılıyabilecek insanlar halinde bulunalım.

Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin bir kan akmıştır ki, bu kan bütün dünyanın günahını yıkıyacak

kadar temiz ve mebzuldü. O kan bizim vazifemizi tayin etti, bize bir vazife bıraktı.

Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek denilen âlet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silâhımız var HAK ve ALLAH var!..

Tüfek ve top düşer. Hak ve ALLAH bakidir.

Bugün memleketimiz taksim tehlikesi karşısında adım adım, kendi dunumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır.

Buna karşı ne silâhımız var? Kurşun, top, bomba... Bizim bundan da kavi silâhlarımız var, topun yüzüne tüküren milletlerin ruhu bizde de var. Sesimizi mutlaka dünya işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün kuvvetli ve metin bir millet halinde bulunmalıyız.

Bugün Türkler arasında millî davalarını halledinceye kadar, nasıl ortaçağda haftada üç gün Allah mütarekesi yapılırsa, öyle Allah mütarekesi aktedilmelidir.

.....

Bugün Türk ve Müslüman, Padişah'ının etrafında toplanmıştır.

... Buradaki Türk, Müslüman âleminin kalbidir, siz düştüğünüz zaman birçok şeyler düşecektir.

Kadınlar silâhsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlem-i İslâm hep kardeşimizdir.

Yaşasın milletimiz!..» (51).

⁂

Büyük coşkunluğa ve tezahürata sebeb olan bu konuşmadan sonra Salahaddin Bey, kürsüye gelerek,

(51) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 12 - 13.

«Müslümanlar, Allaha itikadımız vardır. Adaletten eminiz. Cenab-ı Hakk'ın adaletine mugayir hareket olamaz. Adalet-i İlahiyye mutlak tecelli eder. Zaten hadisat bunu müeyyiddir» diyor. «El Hakku ya'lü vela yu'la aleyh (Hak en yücedir. Ondan yüce yoktur), yaşasın milletimiz, yaşasın Padişahımız!» cümleleriyle sözlerini bitiriyor (52).

Hüseyin Ragıp Bey ise daha açık konuşuyordu:

«— Vatandaşlar, bizimle beraber yaşamak istemiyenler için kapılarımız açıktır, geldikleri yere gidebilirler. Fakat biz, kendi yurdumuzda hiçbir milletin bize hakim, bize efendi olarak yaşamasına tahammül edemeyiz. Dağdan gelip bağdakini kovmak istiyenlerin hakkı, kötek ve satır olacaktır.

Vatandaşlar, İzmir Yunana ilhak edilemez ve hiçbir zaman ilhak edilmiyecektir. Bu uğurda gençler kan dökecekler, kadınlar İzmir matemini beşiklere ninni diye çağıracaklar...»

Tahsin Fazıl Bey de milletin iman ve haysiyet duygularına sesleniyordu:

«— Kardeşler,

Kalplerimizden pek derin hürmetle takdis ettiğimiz camilerimiz, medreselerimiz, mukaddesatımız, sevgili İzmir'imiz, hepsi hepsi işte bugün yalancı bir hak ve adalet namına zorla elimizden alınıyor, boğazlanıyor.

Dinimiz, imanımız, ırzımız, namusumuz çiğneniyor. Yaşamak hakkımız gasbolunuyor.

Yedi yüz senelik saltanatın kalbine indirilmek istenen paslı hançer, seni tarihi ve milli vazifene davet ediyor.

(52) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 14.

Pekâlâ bilirsin ki İzmir, dedelerinin kanı, imanı, itikadı, kahramanlığı ile yoğurulmuş olan Anadolumuzun bir beşiği, bir yatağı nihayet bir mezarıdır. Bugün İzmir'siz bir Anadolu, ruhsuz bir ceset gibidir. Vatan bugün için senden sükûnet, yarın için hayat, hareket bekliyor.»

Bir hanımın, diğerlerinden daha az heyecanlı olmayan feryatları ise şöyle bitiyordu:

«— Evet, vatanımızı kurtarmak için yaşayacağız. Kuvvetle iman ediyoruz ki, büyük Allahımıza sığınarak, cebir ile alınan bir hak, elbette iade edilecektir!» (53).

***

Bu coşkun konuşmalardan sonra Fatih Mitingi Heyeti tarafından Padişah'a bir arîza sunulmuştu. Bu arîzada, «İstanbul halkının ve bütün milletin tac ve taht-ı Hümayun etrafında toplanmış bulunduğu belirtiliyor, Türk milletini en kıymettar vatan parçasından mahrum etmek isteyen büyük devletlerin haksız kararları kınanıyor; milletin var olmak için canını feda etmeğe ve bu husus için verilecek emri hemen yerine getirmeğe hazır olduğu açıklanıyordu» (54).

* * *

ÜSKÜDAR (DOĞANCILAR) MİTİNGİ

Bu mitingin en mühim hususiyeti, katılan kalabalığın büyük çoğunluğunun teessürden ağlaması idi. İlk olarak konuşan Şair Talât Bey gibi, diğer konuşmacılar da hep gönüllerde alevlenmiş inançlara, mil-

(53) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 16 - 16 - 17.
(54) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 247.

li haysiyet duygularına hitap ettiler. Şöyle diyordu Talât Bey:

«— Asırlardan beri din yolunda, ila-yı kelimetullah uğrunda döktüğümüz temiz kanların reng-i alülalini tesbit eden şanlı sancağımızın bugün libas-ı mateme büründüğünü görüp de ağlamayan bir Müslüman tasavvur edemem.

Dünyada galip mağlup hiçbiri kalmaz, ancak baki kalan **hak** ve **adalettir**. İşte biz Müslümanlar da o hak ve adaleti istiyoruz. Hiç müteessir olmayınız. Bugün dört yüz bu kadar seneden beri minarelerinde ezan, camilerinde Kur'an okunan İzmir'imizi hiç bir vakit bağışlamıyacağız!»

İkinci olarak konuşan bir hanım da şöyle dedi:

«— Ey muhterem talihsiz ahalimiz; dün muazzez Fatih'imizin yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımızın ruhlarından yükselen tekbirleri duyarak bir vaz-ı huşu ve hürmetle toplanan, ağlayan 50.000 feryada bugün de yeni sesler, yeni avazeler karışıyor.

... Biz kadınlar, bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lanetler... lanetler...»

Daha sonraki konuşmaların da aynı mânâda devam ettiği mitingin sonunda alınan kararlarda, Fatih mitinginde alınan kararlara katılındığı ve «gasp edilmiş bir hakkın istirdadı» hakkında feverandan vazgeçilmeyeceği belirtilmişti (55).

* * *

KADIKÖY MİTİNGİ

Doğancılar mitinginden iki gün sonra, (22 Mayıs

(55) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 21 - 22 - 24.

1919) Kadıköy mitingi yapıldı. Diğer mitinglerin heyecanını aynen taşıyan bu miting devamlı yağan bir yağmur altında yapılmasına rağmen, yirmi bin kişiyi toplamıştı.

Mitingde yapılan konuşmalardan derlediğimiz şu cümleler, bu toplantının umumî havasını göstermeye kifâyet edecektir zannederim:

«— Müslümanlar, yaşadığımız tarih, tarih-i fecaattir. İnsanların hak ve mukaddesatlarını çiğneyen bir küçük zümre bize kasaplık yapıyor. Fakat biz bu suikasttan korkmuyoruz.

Çünkü biz, üç yüz elli milyon Müslümana mensup Türkleriz. Kâinatta üç yüz elli milyon kardeşimiz vardır. Artık Müslümanların, Avrupa'ya emniyetleri yoktur. Müslümanlar gibi hür ve vicdanperver Avrupa'lıların da büyüklerine itimatları yoktur.

Avrupa konferansında bugün bütün milletlere zalimane ve haksız olarak alınan kararları, ilk mektepler bile kabul etmiyorlar...

... Müslümanlar; adalet-i İlahiyyeye bakınız, bugün hepimizin kalplerinden akan kanlara sema yağmurlariyle iştirak ediyor, tabiat ağlıyor...»

«— Müslümanlar, Müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bugünkü heyecan emin olunuz ki, Müslüman âlemini bir dalga gibi sarsıyor...

Biliniz ki, küçük görünen Türkiye ve Türkler Müslüman dünyasının başıdır, kalbidir. Türklere indirilmek istenen darbe, bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir.»

Ve okunan bir şiirden, birkaç mısra:

Ey Selânik, ey Manastır, ey giden yad elleri
Ahınız, feryadınız gelmektedir hâlâ bize

Ey güzel İzmir senin yalnız kaza-yı firkatin
Verdi hepsinden tahammülsüz bir humma bize.
Türbe-i Fatih'le ahdolsun verirsek biz seni
Ruh-u giryan-ı Muhammed (a.s.) lânet etsin ta bize» (56).

* * *

SULTANAHMED MİTİNGİ

23 Mayıs'ta yapılan Sultanahmed Mitingi, İstanbul'da yapılanların en heybetlisi ve canhıraşı idi. İki yüz bin kişinin katıldığı bu miting, vatan derdine düşmüş Müslüman İstanbul'un yüz akı olmuştu. O unutulmaz mitinge katılmış binlerce kişiden biri olan N. Nazif Tepedelenlioğlu'nu dinleyelim:

«— Bugün, İstanbul'un, bütün tarihi boyunca, içinde yaşamış olanları en çok yakmış, kavurmuş olduğu günü, o ulu destan gününü hatırlatmak isterim. O gün, hem hava çok sıcaktı:

Derimiz kavruluyordu.

Hem de o gün siyasi hava çok korkunçtu.

Üstüste aldığımız yaraların humması bizi tutuşturmuştu.

İçimiz yanıyordu.

Aynı güneş altında aynı kaldırımlara döküldüğümüz için içimizde derisi kavrulmayan kalmamıştı. Aynı siyasi havayı soluduğumuz için ve yaraların acısını hem teker teker, hem de topyekûn şehirli olarak tatmakta olduğumuz için hep birden yanıyorduk.

Bir volkan olmuştu bu İstanbul. Müslüman İstan-

(56) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 32 - 36.

bul'lular lav selleri halinde sokakları kavurarak Sultanahmed meydanına çıkmışlardı.

Bugün İstanbul'un tarihinde görülmüş olan en büyük mitingin, Sultanahmed Mitinginin 40'ıncı yıldönümüdür (*). Tam kırk yıl önce bugün Osmanlı Başkenti, İzmir'in işgalini protesto ediyordu.

Bu ani bir halk hareketi olmuştu. Gerçi düzenli bir çalışma eseri olarak başlamıştı. Ama hiç umulmadık bir tarzda gelişivermişti. Evet... Yüksek okullarla üniversite (Darülfünun) talebe murahhasları toplantılar yapmışlar ve bazı kararlar almışlardı.

Ben bu toplantılarda Ticaret Mekteb-i Alisi Kısm-ı Sani temsilcisi olarak bulunmuştum. Mükrimin Halil (Ord. Prof.), Hamdi (Başar), kardeşi dişçi... Rahmetli Hüseyin Ragıp, sonradan Kuvay-ı Milliyenin meşhur ve kahraman casusu olacak bir değerli kız, yani rahmetli Profesör Münevver (Asker Saime), Sadri Ethem, Edebiyattan Hakkı, Azerbaycanlı Ali, Raif Necdet, mahalleleri kapı kapı, çarşıları dükkân dükkân dolaşmış ve bir hayli tahrikat yapmıştık.

Türkocağından Emin Ali, Servet, Mekki, Tarık, Elif Naci, Nazmi Acar, bir başka komite halinde çalışmışlardı.

Gazetecilerden Ziya Gevher, Kemal Salih, Arif Oruç, Velid Ebüzziya, Hilali, İlhami başlı başına birer komite kadar propagandalar yapmışlardı.

Hemen bütün münevverler gayret gösteriyorlar-

(*) Bu yazı 1959 yılında yazılmıştır.

dı. Hele İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin evleri birer propaganda fırını halini almıştı (*).

Fakat böyle bir neticeyi kimse tahmin etmemişti. Bizim bütün gayretimiz, Sultanahmed meydanını boş bırakmamaktı. Bir «on bin kişi» toplamağa çabalıyorduk. Hatiplerin obelisk ile burun buruna kalmalarından ürküyorduk.

Hükümet önce böyle bir hareketi önlemek istedi. Fakat (rahmetlinin hakkını teslim etmelidir) Dahiliye Vekiline vekâlet etmekte olan Feylesof Rıza Tevfik Bey dayattı:

— **Miting menedilemez...**

Hükümetin bazı cife nazırları Feylesofu çeşitli yollardan ısrarla tazyik ettiler. Nihayet rahmetli dayanamadı:

— Pek iyi... dedi ve kabul. Yarın öyle bir şiddetli tedbir alacağım ki, toplanmalarına imkân kalmıyacaktır.

Sanırım ki, hayatının en zarif jestlerinden biri bu olmuştur Feylesofun...

Ertesi sabah, yani miting sabahı Dahiliye Nazırına vekâlet eden Maarif Nazırı'nın şiddetli tedbiri öğrenilmişti!

Park çimenlerinin ezilmemesi ve çiçeklerin koparılmaması için Feylesof parklara girilmesini yasak etmişti!

Fakat ne polise, ne jandarmaya hususi bir emir vermemişti.

Ve İstanbul'lular, akın akın, tam bir hürriyetle sokaklardan caddelere akmış, caddelerden meydana ulaşmış, tarihi meydanı doldurmuş, taşırmıştı.

Hiç bir taşkınlık yapılmamıştı. Müslüman hemşehriler bu büyük şehirde yaşamağa lâyık oldukları-

(*) Bütün İttihatçıların kadınları çok çalışmıştır.

nı her an göze vuran bir vekar ile tarihi meydanda boy vermişlerdi.

Ne azametli bir gövde, iman ve yaşama azmi gösterisi idi bu!

Ticaret Nezareti'nden (şimdi yanmış olan eski İstanbul İ. T. İlimler Akademisi) Ayasofya'ya kadar olan sahada, Ayasofya meydanında, Ayasofya'nın iç avlusunda, Sultanahmed'in iç avlusunda, iğne atılsa yere düşmezdi.

Ne azametli bir gövde, iman ve yaşama azmi gösterisi idi bu!

Hiç bir devirde, dünyanın hiçbir yerinde toprağın metrekaresine bir bu kadar insan isabet ettiği görülmemiştir. Bu kalabalık o anda bir gerinseydi etraftaki binalardan eser kalmazdı gibi geliyor bana... Ve hepsi de alevli insanlardı. Aralarında gözsüz, kolsuz, bacaksız olanlar da vardı;

Bunlar, dört harp yılı boyunca girdikleri her muharebeyi kazanmış, fakat sonunda harbi kaybeden bir kahraman nesilden kalabilmiş olanlardı. «Galibiz!» diye böbürlenenlerin gün geçtikçe artan bayağılıklarını havsalarına sığdıramıyorlardı.

Manzara pek heybetliydi. Sultanahmed Camiinin parmaklıkları önüne konulmuş olan kürsü, şimdi gözümdedir» (57).

«— Müslüman!

Yedi asırlık bir saltanatın taksim olunduğunu görüyorsun! İşbu hicranlı günlerimizde birleşmeğe, anlaşmağa, her hususta ihtiyacın var. İşini, gücünü bırak. Cuma namazından sonra Sultanahmed'deki içtimaa koş. Kadın, erkek, çoluk çocuk orada bulun...» cümlelerini taşıyan miting davetiyesi, gönüllerdeki

(57) Tepedelenlioğlu, N. N., a.g.e., sh. 20 - 22.

volkanı ateşliyen bir kıvılcım olmuş, meydan, tahlili güç bir heyecan dolmuştu (58).

İlk sözü **Şair Mehmed Emin Bey** aldı ve uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir kısmı şöyle idi:

«Kardeşler!

Biz mağlubiyetten, vatan ve milletimizin acısından sonra bugün İzmir'imizin Yunanlılar tarafından işgal edildiğini görüyoruz. Acaba bu zulüm ve vahşet niçin yapılmıştır? İzmir'i Yunanistan ve Türk'ü Yunanlı yapmak için mi?

Hayır kardeşler, İzmir altı asırdan beri kırk ulu camiin beyaz minarelerinden ezan seslerini yedi gökte dalgalandıran Müslüman memleketidir. İzmir yine o kadar zamandan beri şahamet ve adaletlerimize şahit olmuş azametli dağların oğuznameler, şehnameler dinlediği bir Türk toprağıdır.

Yıldırım Beyazıt'ların, İkinci Sultan Murat'ların altın kılınçlarının şerefli bir yadigarı olan bu Osmanlı diyarı tarihen, medeniyeten ve örfen Türktür ve İslâmdır. Ve daima Türk ve İslâm kalacaktır.

Bu aziz toprak asırlardan beri birçok sarsıntılara göğüs germiş ve onun haris gözleriyle kendisine bakanlara karşı söylediği şu olmuştur:

— Düşman, geri; benim yeşil dağlarımın, çiçekli yaylalarımın altında derin uçurumlar, karanlık mezarlar da vardır; benim evlâtlarım ölmeği bildikleri kadar, öldürmeği de bilirler.

Türk'e gelince, Onun Allâh'a secde için eğilen alnı hiç bir vakit esaret önünde eğilemez; onun kılınç ve sapandan başka bir şeyle nasırlanmayan elleri asla zincirlere vurulamaz.

.....

(58) Şapolyo, Enver Behnan, İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi, sh. 27.

O halde böyle bir memleket ve milletin tarihini, bilmiyorum ki, hangi kuvvet değiştirebilecek? Demir ve ateş! Kardeşler, ben bunlarla hiç bir vatan ve ırkın öldüğünü işitmedim. Şerefli bir tarih ve medeniyete, sağlam bir fazilet ve ahlâka, zengin bir şiir ve edebiyata, dinî ve millî ananelere, ırkî ve vatanî hatıralara malik bir milletin mahvolduğunu tarih göstermiyor. Altın tahtları, granit kaleleri yakıp yıkan fatihlerin kılınçları, her zaman millî ruhların önlerinde aciz kalmışlardır.

.....

Kardeşler,

Ben şu iki mukaddes mabedin arasında, bizi birbirimizi sevmek için yaratan Allah'ın bu saltanatının eşiğinde bu hale nefret ediyorum.

.....

Bununla beraber, kardeşler, biz, bütün felâket ve musibetlere, her şeye karşı memleket ve milletimizin hayat ve necatından ümidimizi kesmiyelim. Bilelim ki, gökler fırtınasız, baharlar hazansız olmadığı gibi, hiç bir vakit insanlar da dertsiz kalmamıştırlar. Izdırap beşeriyetin talihidir. Mağlubiyet, her milletin hayatında mukadderatın elinden içtiği bir zehirdir.

Lâkin fırtınalardan sonra parlak güneşler ve hazanlardan sonra güzel çiçekler göründüğü gibi, dertlerden sonra da saadet günleri gelir. Eğer biz, felâketten, mağlubiyetten ders almayı bilirsek, şüphe yok ki, bizim içtiğimiz zehir bir ilâç olacaktır.

Kardeşler!

Yunanlıları İzmir'den çıkarmak, eski ve yeni dünyalara hukuk ve hürriyetinizi tanıtmak istiyor musunuz? Öyle ise en önce aramıza girmiş olan nifakı öldürelim, kardeşliğe doğru bir daha geriye çekilmiyecek olan ellerimizi uzatalım. Hepimizin alınların-

da vatan kurtarmak mefkuresi ve kalplerimizde milleti yaşatmak aşkı olduğu halde Halife ve Hakanımızın tahtının etrafında birleşelim.

Herbirimiz hepimizin ve hepimiz herbirimizin olalım ve yalnız iki kuvvete inanalım: Kendimize ve Cenab-ı Hakka!..» (59).

⁂

Basın adına irticalen konuşan **Fahreddin Hayri Bey**, sözlerine şöyle başladı:

«Müslümanlar, vatandaşlar!..
Düşman sesi duymak istemezsen,
Kardeş sesidir uyan bu sesten;
Kalkınca görür ki akşam olmuş,
Vaktiyle uyanmayan bu sesten.

Daha sonra, Fikret'in şu mısralarını okudu:

Osmanlılık!.. O dünkü şahamet, o dünkü şan
Osmanlılık!.. O dünkü hamiyyet, muhaleset
Mahvolmamış ve olmayacaktır; bugünkü kan
Ayniyle dünkü kandır, evet dünkü kan,
Siz bir kaç atlı koca bir ülke fetheden
Osmanlı kahramanlığının kan ve namını
Hamilsiniz, bu fıtrat o fıtrat, bu ten o ten!..
Onlar nasıl zamanlarının ihtirasını,
Onlar nasıl o zemzeme-i nur-u şevketi
Pirameninde toplayabilmiş bu sancağın,
Tarihe söyletin bu mualla hakikati.

⁂

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî her gecenin bir gündüzü vardır!..

⁂

(59) Şapolyo, E. B., a.g.e., sh. 27 - 30.

Fahreddin Hayri Bey, sözlerini, «vazifemizi bilelim. Allah'tan istimdat edelim, hak bizimdir...» diyerek bitirdi.

Ondan sonra konuşan **Dr. Sabit İsmet Bey** de, milletin dini ve milli duygularını galeyana getirecek sözler söyledi:

«Arkadaşlar! Hak muinimizdir. Ürkmeyiniz, korkmayınız. Bu millet mazlumdur fakat bîkes değildir. Şan ve şerefle ölürse, milyonlarca âlem-i İslâm matemini tutacak ve intikamını alacaktır.

... Artık inanma, senin için yalnız sen varsın. Hayır, hayır, senin muinin var, senin Hakk'ın var, Allah'ın var.

Ve işte sen yalnız O'na güvenebilirsin. Haktadır, Hak'tır en büyük kuvvet vatandaşlar!..

Damarlarımızda bu kan, ruhumuzda bu aşk, Allah aşkı payidar oldukça, hiçbir şey bizi buradan ayıramıyacaktır.»

⁂

Nifak ve ayrılık gayrılık düşüncelerinin artık unutulması gerektiğini anlatan **Selim Sırrı Bey** ise, İzmir meselesinin sadece Türklerin değil, bütün İslâm âleminin meselesi olduğunu belirtti ve konuşmasını şöyle bağladı:

«— Vakur vatandaşlar! Azm ü gayreti elden bırakmıyalım. Hak'tan ümidi kesmiyelim! Allah bizimle beraberdir.»

⁂

Sultanahmed Mitingi'nin en heyecanlı kısmı, **Halide Edib Hanım**'ın konuşmasına isabet etti. O günleri, hatıralarında şöyle anıyor Halide Edib:

«— Sokaklarda mânâlı bir sessizlik vardı. Müslümanlar olağanüstü sessiz, fakat karanlık görünüyor-

lar, Hıristiyanların hepsi, kaygılı, saldırgan olup olmamakta, Müslümanların bu haliyle alay edip etmemekte müstereddit görünüyorlar. Bütün deşilen çıbanlar arasında en koyu cerahat, yerli Hıristiyanların gürültülü zaferlerinden, arkalarını İngiltere'ye ve Fransa'ya vererek, Türk'e yağdırdıkları öfkeden akıyordu» (60).

Sultanahmed Meydanına Fuad Paşa türbesi sokağından girdim. Yanımda kaç kişi vardı, beni kim götürüyordu, bilemiyordum. Kalbim o kadar atıyordu ki, yürürken sallanıyordum. Fakat meydanın başına gelip de kalabalığı görünce bana sükûnet geldi (61).

O gün asıl Türkiye'yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul'un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, içinde oturanları dökmüştü. Bir çok ihtiyar kadın, bir çok ihtiyar erkek gördüm. İstanbul'un arık, sessiz ve görünmez ihtiyarları! Arkalarında hangi zamana ait olduğu bilinmiyen garip setreler, redingotlar içinden hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına açıkça akarak ağlıyorlar.

İpekli bol çarşafları içinde buruşuk yanaklarından yaşlar akarak nineler geliyor. Sarılı kırmızılı basma entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız İhtilâlinde Versay'a saldıran kadınlar alayının tablosu gibi, o kadar çok kadın var ki! Hiç biri ne önünü, ne arkasını görüyordu.

... Derinliği görülmeyen meydanda korkunç bir insan denizi derin ve sedasız uğultusuyla akıyor, akı-

(60) Adıvar, Halide Edib, Ateşten Gömlek, sh. 30.
(61) Adıvar, H. E., Türkün Ateşle İmtihanı, sh. 31.

yor, yalnız çok yoğun olan ortası kımıldamıyordu. Bütün bu canlı deniz üstünde Sultanahmed'in beyaz minareleri, hapishane binası yüzüyor gibi yükseliyordu.

Binaların üstünden, camiin avlusundaki ağaçlardan salkım-salkım insan kümeleri sarkıyor, bunun üstünde beyaz minarelerden uzanan siyah bayraklar bazen halkın başında, bazen beyaz güvercin bulutlu mavi gökte uçuyordu.

Sultanahmed bahçesinin parmaklıklarına dayanmış bir ihtiyar dişsiz ağzı, açık, fersiz gözlerinden, sürülmüş tarla gibi buruşan yanaklarına akan göz yaşlarıyla beraber bağıra bağıra ağlıyordu. Ayasofya tarafından giren herkes uçan Türk bayraklarını siyah görünce dudaklarından bir feryat, kısılmış bir hıçkırık fırlıyordu.

.....

Derin bir «tekbir» sedası bütün insan denizinin yüzeyini titretti. Aşağıdan, yerin altından gibi pes bir ses dalgası, benzeri olmayan, hükmedici bir güzellikle uzarken, yükseklerden siyah bayrakların beyaz minare direklerinden daha tiz, daha yanık ve daha taze sesler aşkla, isyanla, fakat tatlı ve öldürücü bir güzellikle ta Marmara'ya yayılıyordu» (62).

«Sultanahmed Camiinin minareleri mavi boşluğa yükselen ilahî bir sanatkârın elinden çıkmış beyaz neyler gibiydi. Minarelerin dar şerefelerinden siyah bayraklar havada dalgalanıyordu. Camiin önünde, yerde, yüksek bir kürsü vardı. O da siyah bir örtüyle kaplıydı. Kürsünün önünde Wilson'un on ikinci prensibini belirten bir yazı vardı. Sade meydan değil, ta Ayasofya'ya kadar insan doluydu.

---

(62) Adıvar, H. E., Ateşten Gömlek, sh. 31 - 32.

Halk o kadar sıkışmıştı ki, hareket edemeyecek bir halde idi. Askerler kalabalığın ikiyüz bin kişi olduğunu söylüyorlardı.

Bu kımıldanamıyacak kadar sıkı olan kalabalıktan başka, camiin demir parmaklıkları, damlar, cami kubbeleri bile insanla doluydu. Nasıl o kürsüye yaklaşabildim, farkında değildim. İki yanımda, iki önümde dört süngülü asker, bana yol açıyordu. Bunların gösterdiği bir kardeş sevgi ve itinasını ömrüm oldukça unutmayacağım. Acaba, bunlardan beni oraya götürmeleri istenmiş miydi? Yoksa, kendi kendilerine mi gelmişlerdi, bilmiyorum.

Kürsünün önüne geldiğim zaman, hayatımın en önemli dakikalarından birini yaşadığımı hissettim. Vücudumun her zerresi elektriklenmiş gibiydi. Bu hal herhangi başka bir zamanda beni derhal öldürebilecek kudretteydi. Fakat o an benim için unutulmaz bir tecrübedir, çünkü hiç sesi çıkmıyan bu iki yüz bin kişinin acısını bana aşılamıştı.

İnanıyorum ki, Sultanahmed'teki Halide, hergünkü Halide değildi. Bazen en mütevazi ve tanınmamış bir insanın büyük bir milletin büyük idealini temsil edebileceğine inanıyordum. O günkü Halide'nin kalbi bütün Türk kalplerinden gelen duygu ile atıyor ve Halide'ye gelecek yılların faciasını duyuruyordu.

Minarelerden gelen sesler kalabalık arasındaki yüzlerce ulema, Müslümanlığın bir nakaratı olan «Allahü Ekber, Lailâhe illallahü Vallahü Ekber, Allahü Ekber Ve Lillahilhamd» ile bu seslere katılıyorlardı.

Halide, bu olağanüstü nağmeyi dinlerken kendi kendine şunları söylüyordu:

«— İnsanların kardeşliğini ve barışını anlatan İslâmlığın ölmezliği vardır. Batıl inançlar ve dar görüşler İslâmiyet değil. Allah'tan gelir gerçek İslâmlık.

Ben bugün onun en yüksek noktasını ifade etmeye mecburum. Türkiye, benim zulme uğramış milletim de ebedidir; O öteki milletlerde olan kusur ve faziletlere sahip olmakla beraber, hiçbir maddi kuvvetin yok edemeyeceği mânevi bir kudrete de sahiptir. Ben bugün onun zirvesini anlatmalı, insanlığın kardeşliğini ifade eden ruhunu vermeye çalışmalıyım.

Halide'nin sesinin belli bir noktadan öteye gitmediğine eminim. Bu yüzden binlerce halk için o, sadece kara bir noktadan ibaret kalmıştır. Fakat, bu insan denizi içinde insanı ürküten kesin bir sükût vardı. Belki herkes kendi içinden gelen bir mesajının bir medyumundan başka bir şey değildi.

Önce minarelere seslenerek onlardan şanlı tarihimizin devam ettirilmesini istiyordum. Bu konuşmamın bir cümlesi millet arasında vecize yerini aldı:

«Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımızdır.»

Bunu söylerken Halide, demokrat esaslarına bağlı gerçek bir Müslüman milletin hissini ifade ediyordu.

Nihayet Halide, onların aşağıda söyleyeceğim esaslara bağlı kalacaklarına iki defa yemin etmelerini teklif etti:

1) **İnsanlık ve adalet esaslarına sadık kalmak,**

2) **Hangi şartlar altında olursa olsun, hiçbir kuvvete boyun eğmemek.**

Binlerce ses, bir uğultu halinde «**yemin ediyoruz**» diye cevap verdi. Gökgürlemesini andırır insan sesleri yükseliyor ve Halide'nin ayaklarının altındaki kürsüyü sarsıyordu. Aynı zamanda, İtilaf kuvvetle-

rine bağlı uçaklar, minarelerin arasında uçuyor, kalabalığı denetleyen bir polis vazifesini görüyordu. Âdeta bir dev arı gibi vızıldayan bu makineler bizi korkutmak istiyordu. Fakat hiç kimsenin maddi bir kuvvetten haberi yoktu. Hangi halkın, yüreğine ölüm korkusu üstünde bir his gelebilir: İnanıyorum ki, o gün, şayet uçaklar ateş açmış olsaydı, bu yeni mücadele ruhuyla kendinden geçen halk, bundan haberdar olmayacaktı.

Nihayet Halide, kürsüden aşağı baktığı zaman, önünde bir sakat asker kalabalığı gördü. Hepsi itinayla giyinmişlerdi. İçlerinden bir genç grup kürsünün önünü almış, kalabalığın oraya girmesine engel oluyordu. Bu kürsüye en yakın olan yarım insan çemberinin arasında Fransız üniformalı, yakışıklı, ince yüzlü bir adam vardı. Bu, General Foulon'du. Fransız doğan bu adamın yüreği o gün Türk'tü ve bütün Türk gençleriyle beraber onun da gözlerinden yaşlar akıyordu.

Bu gerginlik aşağıdaki genç bir üniversitelinin sesiyle kırıldı. Birdenbire: «Milletim, zavallı milletim!» diye bağırarak hıçkırmaya başladı ve birden düşüp bayıldı.

Bu, Halide'yi içine düştüğü heyecandan çıkardı ve kürsüden inerek o da yardımına koştu.

... Kürsünün merdivenlerinde yeşil sarıklı bir adam oturuyordu. Anadolu'lu herhangi bir hocaydı. Top sakallarından aşağıya doğru göz yaşları akıyordu.

«Halide Hanım, Halide Hanım, kızım» diye ağlayarak ellerimden yakaladı. Ben onu kürsünün merdivenine oturtarak, yanına iliştim. İhtiyar, başı ellerimin üstünde, ağlamaya devam etti. Ben de ağlıyordum. Fakat arkasını okşayarak yukarısını gösterdim:

— Git dua et, dedim.

O da yukarı çıkarak, kürsüden Türkçe olarak memlekete dua etti ve bu suretle miting sona erdi» (63).

***

Nizameddin Nazif Bey de mitingden şunları hatırlıyor:

«— Halide Edib kürsüde iken, birden, Sultanahmed minarelerinden yanık bir salâ okunmağa başladı idi de, o koca meydan ürperiverdi idi...

Ve büyük Halidemiz, siyah çarşafı içinde daha alevli gibi bakan kara gözlerini yığına daldırarak kolunu havaya kaldırmış ve öyle bir:

— Allah vaaar!..

Deyivermişti ki, kimsede can kalmamıştı.

Sesi öyle bir ahenkle kulaklara çarpıp yürekleri yakmıştı ki, Türkçe tek kelime bilmeyen o tıknaz Korsikalı Sekaldi'nin gözlerinden bile şaraptan kızarmış tombul yanaklarına iki damla yaş yuvarlanıvermişti.

Ve yüzbinlerce ayağın ezdiği parkta çimenlerden eser kalmamıştı. Ve çiçekler çiğnenmişti. Ve çiğnenen çiçekler için Dahiliye Nazır Vekili'nin en ufak bir şikâyeti olmamıştı. Ve sonra bu meydanı doldurmuş olanlar, bir gün gelecek beşer, onar, hep karşı kıyıya geçecekler, oradan Anadolu'ya dağılacaklardı.

Ve Anadolu'nun birçok yerlerinde taş üstünde taş kalmayacaktı. Ve gidenlerden belki binde biri geriye dönebilecekti. Ama düşmandan da eser kalmayacaktı... Dünya da gördüğünü görecekti. Ve sonra gene Sultanahmed'te çimenler yeşerecek, çiçekler açacaktı. Belki uzun yıllar bu şehirde insanlar pek az olacak

(63) Adıvar, H. E., T. A. İ., sh. 31 - 32.

ve sonra daha az olacaktı. Ama bir gün gelecek gene hemşehriler çoğalacak, çoğalacak ve çoğalacaktı.

Ve sonra bir adam arasıra vakit buldukça bu parka uğrayacak ve eğer kulağına Sultanahmed minarelerinden bir ezan sesi ulaşırsa, gözleri mutlaka yaşaracak ve kimseden çekinmeden uzun uzun, hıçkıra hıçkıra ağlıyacaktır:

Ben.

Ne zaman geçsem Sultanahmed'ten; içimde daima bir haykırış vardır:

— Neredesiniz 1919 çocukları! Gelin, gelin, gelin! Çiğneyin şu çimenleri!

⁂

1919'un vatan ve din aşkı ile dolu çocuklarına ve onların çocuklarının çocuklarına ne oldu? Ve o günlerde kendisini İslâmın bir kızı sayan kara çarşaflı Halide'ye ne oldu ki, eli titremeden ve hiç o İslâm ve iman dolu günleri hatırlamadan «Vurun Kahpeye» romanını yazabilmişti.

Allah var, diye haykırdığı kürsünün basamaklarında beraber oturup ağladığı ve dua etmesi için kürsüye davet ettiği hoca efendiyi olsun hatırlamış olsaydı, «Vurun Kahpeye» romanını yazabilir miydi? O roman ki, Kurtuluş Savaşımızın asıl özünü, ruhunu ve mânâsını meydana getirmiş, coşturmuş, şahlandırmış insanları, sarıklıları kötülemektedir. Mevcut devre ve yerleştirilmeye çalışılan rejime yaranmak için mi, gerçekleri böyle ters yüz etmişti acaba?

Haysiyet ve şahsiyet sahiblerinin asla başvurmayacağı böyle bir yol, Halide Edib'e de yaramamıştır. Zira, Mustafa Kemal Paşa ile ters düşerek, 1924 yılında kocasiyle birlikte ayrılmak zorunda kaldığı Türkiye'ye ancak 1939'da dönebilecektir.

Ne var ki, kendisi dışarıda da olsa, «Vurun Kahpeye» romanının zihniyeti içeride neşv-ü nema bulmuştur (*).

«Vurun Kahpeye» romanının ilk neşrinden dört yıl önce ve o zihniyetten tamamen uzak olarak, Sultanahmed Mitinginde şöyle konuşmuştu **Halide Edib**:

«— Kardeşlerim, evlâtlarım,

Ruhu göklerde olan yedi yüz senelik tarihimiz bu minarelerden bugün Osmanlı Tarihi'nin faciasını seyrediyor. Bu muazzam, bu tarihî meydanda, zafer alayları tertip eden ecdadımızın ruhu, bizi seyrediyor. Dünyaların öbür ucuna at süren namağlup erlerin evlâtları önünde ben baş eğiyor ve diyorum ki: Ben Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Ben İslâmiyetin bedbaht bir kızıyım ve bugünün talihsiz, fakat aynı derecede kahraman devrinin anasıyım.

Atalarımızın ruhları önünde eğiliyor, onlara bugünün yeni Türkiyesi âdına sesleniyorum ki, silâhsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir; Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz.

Yemin ediyorum ki, kuvvetini adalet ve insaniyetten alan Osmanlı Tarihi'ne, ecdadımın İlâhi namusuna hiyanet etmeyeceğiz. Allah'a ve hakka dayanarak Türk milletinin son yolunu, davasını size ve dünyaya ilân ediyorum.

Kardeşler, evlâtlar,

Size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Asırlardan beri sinsi sinsi devam eden Avrupa'nın istilâ siyaseti, her vakit Türkiye üzerinde en vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Eğer Ay'da ve yıldızlarda da

(*) Bu konu, ileriki çalışmalarımızla alâkalı olduğundan burada kısa geçilmiştir.

Müslüman Türk bulunduğunu söyleseler, oralara da istilâ orduları gönderecek olan Avrupa'nın eline nihayet bir fırsat geçmiştir.

Onlar hilâlin temsil ettiği bütün bir dünyayı baştan başa parçalamağa karar vermişlerdir. Osmanlı milletinin meydana getirdiği bu güzide dünyayı, medeniyeti, bütün ruhu, bütün mabetleri, istiklâl âlemleriyle birlikte parçalamağa karar vermişlerdir.

Bu kararlarına karşı bizi tutacak hiçbir Avrupalı kudret yoktur. Bu meselede, bu gayr-ı insanî karara katılmıyanlar da aynı derecede, belki daha da mücrimdirler. Onların hepsi, insan haklarını ve millet haklarını müdafaa için bir mahkeme kurmuşlar, fakat orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir.

Türklere «günahkâr» diyenlerin kendileri o kadar «günahkâr»dırlar ki, tarihin karşısında onları bütün denizlerin bitmez tükenmez suları bile yıkayıp temizleyemez.

Bir gün gelecektir ki, daha büyük bir mahkeme, milletleri tabiî haklarından mahrum bırakanları mahkûm edecektir.

... **Avrupa'nın bu günahı karşısında sizin için bugün yegâne yükselen ses, Müslüman Dünyası'nın sesidir.** Esaret boyunduruğu can damarlarına geçmiş olan milletler bizim felâketimiz karşısında gür sesleriyle bağırıyorlar.

Ben, kardeş Müslüman dünyalarına sizin namınıza hitap ediyorum; davamız şudur: Zaten elinden tutanları kalmayan, ellerini, bacaklarını kaybeden gazilerimiz, şehitlerimiz namına davamızı ilân ediyorum. Bu davam da, **Türkiye'nin hak ve istiklâlidir.**

Türkler, Türkiye'nin ebedî hak ve istiklâline asla dokundurmayacaklardır. Yarın Hakkın Mahkeme-i

Kübrası önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanımızı döktürdünüz diyecekler... İşte kardeşlerim, işte evlâtlarım, bu davanızdan kaçmayınız. O gün size hak verecekler.

Kardeşler, evlâtlar, bugün sizin iki dostunuz vardır: Birisi, kalbi, mabetleri bizimle beraber olan İslâm Dünyası; diğeri de, bizim şaşmaz olan gayemizin hakkını ergeç anlayacak olan fertlerdir.

Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz ve kalbimizdeki haklı isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün çok uzak değildir. O gün geldiği zaman, bayraklarınızı alınız, bu maksat için canlarını veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz.

Şimdi yemin ediniz: Eski tarihimizin, bu muazzam minarelerin bahşettiği tarihimizin en asil, en terbiyeli vekarımızı asla unutmayacağımıza... Yemin ediniz... Yedi yüz senelik Osmanlı Bayrağı, Osmanlı hakkı için can vermekten çekinmiyeceğinize yemin ediniz!.. (64).

* * *

Her yemin ediniz denilişinde, binlerce ağızdan çıkan hıçkırıklarla karışık «vallahi» nidaları meydanı çınlatıyor ve hazin bir hava veriyordu. Mitingin sonunda alınmış bazı kararlar halkın oyuna sunuldu. Şöyle deniliyordu:

Bedbaht Millet!

Senin şanlı tarihine kat'i bir hatime vermek, dünyalar kadar mübarek ve mualla vatanın cebin-i ismetine tükürmek istiyorlar... Şimdi sana hiçbir yar, hiçbir mededkâr yok... Yalnızsın, şunu iyice dinle, yalnızsın.

Sana gülen gözler, bayağı yüzler; senin son mi-

(64) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 48 - 49.

rasına konmak istiyen temerrütçülerden başka birşey değildir. Artık inanma, senin için yalnız sen varsın... Hayır... Hayır... Senin bir muinin var: ALLAH!

Onların topu tüfeği, zulmü, mezalimi var, senin Hakkın, Allahın, Ulu Rabbin var. Ve işte sen yalnız ona güvenebilirsin. Haktadır, haktır en büyük kuvvet...

Vatandaşlar, millî felâket tahminimizden çok büyüktür. Fakat, ümitsiz olmayalım. Azimkâr ve metin olalım. Vatanımızı hayat pahasına kurtarmak lüzumunu duyalım. Ve yalnız bizim için değil, ahfadımız için ve bize bu vediayı terkeden ecdadımız için icabederse ölmeyi bilelim...

Vatandaşlar, bu muazzam içtimamızla, biz bütün cihana gösteriyoruz ki, Müslüman Türk buradadır. Burada yaşayacak ve burada ölecektir. Damarlarımızda bu kan, vücudumuzda bu yürek, ruhumuzda bu aşk, vatan ve Allah aşkı payidar oldukça, hiçbir şey bizi buradan ayıramıyacaktır.

Hanımlar, efendiler!

İşte dertlerimizi döktük. Şimdi kararımızı verelim ve buradan sakinane fakat azimkâr olarak ayrılalım. Bu miting heyeti size şu teklifte de bulunuyor:

1) Bugün şurada bir vakitler yüzbin türlü tezahürat-ı milliyeye sahne olan bu meydanda içtima eden bizler, İstanbul'un Müslüman Türk halkı, mukaddes vatanımızın haksız olarak işgal olunan kısımlarının tahliyesine kadar, makam-ı muallay-ı saltanat etrafında demir bir çember gibi, feda-yı hayata hazırız.

2) Bizler, asırlardan beri tatbik edilen siyasete, göz boyama siyasetine artık kat'iyyen itimat etmiyoruz. Siyaset ufkumuzdaki kara bulutların çekilmekte olduğunu göstermek isteyen riyakâr, şeytanetkâr işa-

ata, ufuktaki fırtına fiilen bertaraf edilmedikçe, kat'iyyen inanmıyoruz. Teheyyücümüzü kasten teskin etmek isteyenleri bütün ruhumuzla tel'in ediyoruz.

3) Memlekette siyasî ihtirasların sustuğunu, artık kalplerimizde vatan endişesinden başka hiçbir endişenin yer bulmamasını samimi ruhumuzla istiyor ve küçük, büyük hepimiz ahdediyoruz.

4) Zat-ı Şevketmeab Hazret-i Hilafetpenahi huzur-u hümayunlarında içtima edecek fevkalâde şuranın vatan ve millet için en hayırlı kararlar ittihaz eylemesine dualar ediyoruz.

5) Kararlarımızdan, uzakta bulunan vatandaşlarımızı ve bizim harekatımızı takip eden ecnebi nazarlarını ancak matbuat vasıtasiyle haberdar etmek azmindeyiz.

İşte vatandaşlar, şimdilik teklifatımız bundan ibarettir. Bunlar hepinizin kabulüne iktiran etmiş, size cevap olmak üzere bu sözümü tekrar kabul etmenizi rica edeceğim.

Yaşasın millet-i İslâmiye, var olsun mukaddes Halifemiz!..»

Bunu müteakip, kararlar, bütün Sultanahmed Meydanını baştan başa sarsan «Yaşasın millet-i İslâmiye...» nidalariyle bilatereddüt kabul ve tasvip edilmiştir.

* * *

AYASOFYA MİTİNGİ

İstanbul, Müslüman İstanbul, İzmir'in ve ufukta görünen bütün vatanın acısiyle, derdiyle dalgalanmakta idi. 30 Mayıs 1919'da da Ayasofya Mitingi ya-

pıldı. Yüz bin kişinin katıldığı bu mitingde de siyah örtülü kürsü ve simsiyah bayraklar çevreye hüzün, gözlere yaş saçıyordu. Ellerde pankartlar vardı, feryad eden pankartlar: «İki milyon Türk, iki yüzbin Ruma feda edilemez!» «Osmanlı toprağı Yunanistan olamaz!» «İzmir Türktür, Türk kalacaktır!»...

«Cuma namazından sonra, içeride duasını bitirmiş olan Hoca, vakur adımlarla siyah örtülü kürsüye doğru yürüdü; çıktı ve halkı «tekbir getirmeğe» davet etti. Büyük kalabalık bu söze uydu ve hep birden «Allahü Ekber, Allahü Ekber» feryadı, dalga dalga her tarafı sardı.

Allah'a yönelen bu feryad, sadece bir yakarış değildi; bu feryadda ızdırap, yas, matem, şikâyet, sitem, kısacası herşey vardı. Bu yüce ve ilâhi fasıl bittikten sonra,» konuşmalara geçildi (65).

Diğer mitinglerde olduğu gibi, burada da, her şeyini yitirmiş Osmanlı'nın imanını yitirmediği, bu sebeple de içinde bulunduğu felâketlerden kurtulabileceği anlatılıyordu. Daha önce ve hattâ o an fikri ve zikri ne olursa olsun bütün münevverlerin tutunduğu tek ümit dalı imandı, İslâmdı... Herkes, Allah diyordu.

İşte Tedrisat Müdürü İsmail Hakkı Bey'in sözleri:

— Biz Türkler silâhımızı terkettik, fakat imanımızı teslim etmedik ve etmeyeceğiz.

İman demek; Allahın birliğine, azamet ve kudretine, sıfat-ı ezeliye ve sübutiyesine, bütün mânâsiyle rapt-ı kalb etmek demektir. Bizim silâhımız imanımızdır. İmanımızın hakkımızı müdafaa edeceğine inanınız.

(65) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 260 - 251.

Ey Müslümanlar ve ey Müslüman kalacak olan Türkler! Camilerimizin minarelerinden semavata doğru yükselen tekbir ve tehlillere, naat-ı şerifeye ittika ediniz.

Bugün mezarlarda kemikleri inleyen ecdadımızın ruhlarına imtisal ediniz ve haksızlığa karşı ilelebet daima ve daima feryad ediniz. Zafer bunun sonundadır!» (66).

***

Milâslı İsmail Hakkı Bey ise, kürsüden bir vaaz üslubu içinde hitap etti. Bir ayet-i kerime okuyarak konuşmasına başlayan Hoca, şöyle diyordu:

«— Cenab-ı Hak buyuruyor ki, ey mü'minler, nefsinizin muhafazası kendinize aittir. Eğer siz doğru yolda, Allah yolunda devam ederseniz, eğri yolda gidenler size zarar vermezler.

Müslümanlar,

Hakkımızda ne gibi mezalim icra edildiğini görüyor ve işitiyorsunuz. Fakat emin olunuz ki, Allahın inayetiyle, onlar istediklerini yapmaya muktedir olamayacaklardır. Çünkü, Allah'ımız vardır. Allah'ın kuvveti ise, herşeyden ve dünyanın en kudretli milletlerinin, hükümetlerinin kuvvetlerinden daha büyüktür.»

***

Ayasofya Mitinginden sonra neşredilen beyannamede ise şunlar yazılı:

«Müslüman,

Önümüzdeki Cuma günü, resmî dua günüdür. O günde Fatih, Sultanahmed, Beyazıt Camilerinde Cuma namazından sonra, Müslüman Türk yurtlarının halâsı için dua edilecektir.

(66) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 50.

Vatanını seven her Müslümanın bu içtimalarda bulunması dinî bir vecibedir.

Camilerde, evlerde tazarru et! Duadan sonra Allah'a yükselen kalbinle Sultanahmed'e, bütün Müslüman Türklerin koşacağı büyük ve umumî içtimaa gel!..

Sevgili vatanın parçalanıyor, öldürücü felâketler yağıyor. Camilerini, mukaddesatını çiğneyecekler! Gözlerini aç, dindaşlarını, milletini düşün!

İzmir facialarını öğren! Anadolu senin kararını bekliyor. Haksızlıklara karşı feryad et!.. Alemin vicdanına hitap eden heyecanlarınla hakkını müdafaaya ve parçalanan vatanının imdadına koş!..

Bu mitingde kurtarıcı kararlarını ver ve halâsın için çalışmaya yemin et!.. (67).

* * *

İKİNCİ SULTANAHMED MİTİNGİ

Mitinglerde şahlanan millî ruhun ürküttüğü azınlıklar, İtilâf Devletleri temsilcilerine, bu türlü toplantılara mani olunması için başvurmuşlardı. İşgalcilerin baskılariyle meydan mitinglerine müsaade edilmeyince, tertibi düşünülen İkinci Sultanahmed Mitingi, Caminin içinde yapıldı. Fedakâr din adamlarımız kapatılan meydanlara karşılık mabedleri açmışlardı.

Camide ilk konuşmayı yapan Rıza Nur, şöyle diyordu:

«— Efendiler, bu mitingi zamanın nezaketi sebebiyle açıkta yapamadık. Müslümanların mukaddes

(67) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 52 - 56 - 57.

penahı olan camimize gelerek bir Cuma namazından sonra, burada avaz-ı şikâyetlerimizi yükseltmeği müteyemmin addetmekteyiz.

Camiler İslâm'ın asıl içtimagâhıdır. Onlar bütün dertlerini burada dökerler ve onların temenniyatı indallah burada daha ziyade karin-i kabul olur... Tâ ibtidasından beri, İslâm'da siyasî hutbeleri ve içtimaî musahabeleri camilerde yapmak adet... Bizim de bugün burada yükselteceğimiz avaz-ı şikâyet bütün cihana yayılsın...» (68).

Diğer konuşmalardan sonra alınan kararlar, bütün camilerde okunmak suretiyle halka duyurulmuştu.

* * *

CİHAD RUHUYLA DOLU ULEMA

İslâmın cihad ruhunu benimsemiş din adamlarımızın gayret ve çalışmaları, daha 19 Mayıs günü başlamıştı İstanbul'da. İzmir'in işgalinden üç gün sonra, İngiliz, Fransız ve İtalyan devletleri mümessillerine verilen protestoda şu imzalar vardı:

1) Fetva Heyeti
2) Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye
3) Ders Vekâleti
4) Müderrisler Meclisi
5) Şeyhler Meclisi
6) Mushafları Tetkik ve Müellifat Meclisi
7) Medreseler ve İmamlar Cemiyeti
8) Nakibü'l-Eşraf ve Relsü'l-Ulema

(68) Arıburnu, K., a.g.e., sh. 26.

9) Huzur-u Hümayun Ders-i Şerif Mukarrir ve Muhatapları

10) Ayasofya, Fatih, Süleymaniye, Bayazıt Camileri Dersiamları

11) Tekke ve Zaviye Şeyhleri

12) Ve bütün diğer ulema ve talebe cemiyetleri... (69).

İtilaf Devletleri temsilcilerine verdikleri protestonun sonu şöyle bitiyordu:

«— Uğradığımız büyük haksızlığa Osmanlılık namına bülent-avaz (yüksek sesle) itiraz eder ve böyle zelil bir vaziyete düşüp kalmaktansa, üzerinê Yunanlıların sahip sıfatiyle göründükleri toprakların altında, şan ve şerefle gömülüp kalmayı tercih edeceğimize tam bir itimat ile inanmalarını rica ederiz» (70).

Ulemanın çıkardığı bu yüksek sesli protesto, bütün kurtuluş mücadelesi boyunca şiddet kazanarak devam etti. İstiklâl Savaşının mânevî cephesini büyük emek ve himmetlerle gerçekleştirdiler. Fedakâr ca çırpınışları zafere kadar devam etti. Zaferden sonra ise, artık devir başkalarınındı. Bu başkaları da, mânevî bir cepheye lüzum görmüyorlardı. Dolayısiyle mânevî cephenin kurucularına da...

* * *

«KURTULUŞ SAVAŞININ İSTANBUL'DAN YÜCE ŞEHRİ YOKTUR!»

İstanbul mitingleri, Anadolu'yu da fikirce uyandıracak geniş yankılar yaptı. Bütün bir milletin, din

(69) Kandemir, Feridun, Mustafa Kemal - Arkadaşları ve Karşısındakiler, sh. 30.

(70) Kandemir, Feridun, sh. 31.

ve vatan aşkı etrafında kenetlenmesine yol açtı. Müslüman kalpleri, her kaygının üstünde vatan derdiyle çarptırdı.

İslâm'a bağlılığın bir gereği olan vatan ve İstiklâl sevdası gönülleri tutuşturmuş ve böylece Kuva-yı Milliye denilen şaheser uyanmıştı. Yediden yetmişe bütün bir millet gücünün maddi-mânevi kıyam ettiği İstiklâl Savaşı günlerinde İstanbul mitinglerinin payı büyüktür.

Mitinglerdeki konuşmaları yumuşak ve noksan bulanlar, bunların en mühim kısımlarının sansüre tabi tutularak neşredildiğini bilmelidirler. Ve yine bilmelidirler ki, bu feryatlar esir bir şehrin galeyanı ve şahlanışı olarak, herşeyi göze alanlarca yapılmıştır. Bu konuşmaları yapanların ve dinliyenlerin İstanbul'da ve daha sonra kaçarak geldikleri Anadolu'da yaptıkları fedakârlıklar, samimiyetlerini isbat eden ulvi ve kutsi vesikalar olmuştur.

Mütareke İstanbul'unu Sodom ve Gomore'ye benzetenler, gülünç ve zavallı bulanlar olduğu gibi, Ankara adına ona düşmanlık edenlere bile rastlanmıştır. Oysa ki, Mütareke devrinde eğlenen ve ihanet içinde olan İstanbul, beş yüz yıldan beri zaten bizim olmamış İstanbul'dur; Galata'dır, Beyoğlu'dur, Pangaltı'dır, Büyük Ada'dır, vs... Ve buralarının azınlıkları, ya da, azınlık hayatı yaşayan tatlısu Frenkleri, levantenlerdir. Aşağılık duygusuna batmış Batı hayranlarına bakarak Mütareke İstanbul'u kötülenemez.

Bu çeşit ithamlara Nizameddin Nazif Bey, güzel cevap veriyor:

«— Kurtuluş Savaşı'nın İstanbul'dan yüce şehri yoktur. Vatanın hiçbir köşesi, Türk istiklâli için İstanbul kadar kan dökmemiştir.

1919 mitinginden sağ kalanlara selâm! Ölmüş olanlara fatiha...

1919 mitinglerine iştirak etmiş olmak, Başkomutanlık Muharebesine katılmış olmaktan asla daha az şerefli değildir. Türk milletinin düşman dünyaya

— Hayır! Beni öldüremezsin!

Dediği ilk gün, o gündür» (71).

* * *

SALTANAT ŞÛRASI

Yunanlıların İzmir'e çıktıktan sonra hızla gelişen işgalleri ve halkın Anadolu'da yavaş yavaş silâhlı mücadeleye, esir Başkent'te ise miting meydanlarına varan protestoları Padişah Sultan Vahideddin'i düşündürmekteydi. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü görecek olan bahtsız Padişah, hem çok üzülmekte ve hem de derinden düşünmekteydi? Neler yapılabilir? Yapılanlara neler eklenebilir?

İşte bu düşüncelerle Padişah, «meselelerin konuşulması ve karara bağlanması için bir «Saltanat Şûrası» toplanmasını irade eyledi. 26 Mayıs 1919 tarihinde, Yıldız Sarayı'nda toplanan Saltanat Şûrası şu zevattan ibaretti:

Vekiller Heyeti, eski devlet adamları, elçiler, ayan azaları (senato üyeleri), kumandanlar, ilim adamlarından ve idarecilerden, üniversite mensuplarından ve basından seçilmiş kişiler ile partilerden çağırılan heyetler (72).

Padişah, kendisinden sonra saltanatsız olarak ha-

(71) Tepedelenlioğlu, N. N., a.g.e., sh. 23.

(72) Kandemir, F., a.g.e., sh. 51.

life seçilecek olan Veliahd Abdülmecid Efendi'nin refakatinde toplantıya geldi ve şu açış konuşmasını yaptı:

«— Devletin düçar olduğu şimdiki vaziyete dair müşavere edilmek üzere vükela, ayan ve mütehayyizan-ı memleketi davet ettim.

Devlet-i Osmaniyemizin maruz kaldığı müşkilât hakkında acilen, lâzım gelen tedbirleri almaları ve gelmiş olan zatların her birerlerinin layıh-ı hatırı olacak fikirlerini ve re'y u mütalealarını beyan etmeleri itibariyle bu içtimaı müteyemmin ve mes'ud addediyorum.

Bu meclisi cümlemiz hakkında bais-i intibah ve hidayet buyurmasını Cenab-ı Vahibü'l-ataya'dan niyaz ederim...

Riyaseti Sadrazam Paşa'ya havale ettim» (73).

⁂

Padişah, toplantıya başkanlık etme vazifesini Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya bırakmak zorunda kalmıştı. Zira, içinde bulunduğu elem ve keder, kendisinin böyle bir toplantıda bulunmasına mani olacak kadar büyüktü. Nitekim, salondan çıkıp da hususî dairesine, Veliahd Abdülmecid Efendi'nin yardımı ile dönerken, «melûl ve mahzun bir halde, iki gözünden yaş akıp:

— Kanlar gibi ağlıyorum, diyordu» (74).

⁂

Saltanat Şûrası, Sadrazamın yetersiz bir açıklaması ile başladı. Yunanlıların girdikleri yeri işgal mi, ilhak mı ettikleri sorusunu cevapsız bırakan Damad

(73) Türkgeldi, A. F., a.g.e., sh. 216.
(74) Türkgeldi, A. F., a.g.e., sh. 216.

Ferid Paşa; silâhlı mücadele, sükunet ve bekleme, İngiliz mandası gibi birbirine ters ve zıt teklifler dinledikten sonra, toplantıyı kapattı.

Anlayış ve düşünce bakımından apayrı yapılara sahip bu kişilerin müşterek bir karar almaları mümkün olmamıştı. Çünkü, toplantının adında ifade edildiği gibi, meşveret etmek yerine, herkes kendi fikrini ileri sürüp savunmuş, diğerini dinlememişti. Ancak çoğunluk, millet geleceğinin kurulacak bir «Millî Şûra»ya tevdi edilmesini istiyordu.

Nitekim, 29 Mayıs'ta, Saltanat Şûrası'na katılan cemiyet ve partiler adına Padişah'a bir arîza sunulmuş ve Millî Meclis'in teşkil edilmesi istenmişti.

Padişah, böyle bir Millî Meclis'in nasıl kurulmasını teklif ettiklerini de arizaya eklemelerini isteyerek, bu fikri benimsediğini gösterdi. Ne var ki, bu teklifi getirenler, mevcut hükümetin de değişmesini şart görerek, işi uzattılar ve zorlaştırdılar.

* * *

PARİS BARIŞ KONFERANSINA DAVET

«Saltanat Şûrası'nın üzerinde durduğu meselelerden bir de Paris Barış Konferansı'nda Türk hak ve çıkarlarının etkili bir surette savunulması isteği idi. Halbuki Osmanlı İmparatorulğunun kaderini tayin edecek olan bu konferans'a, hükümetin çeşitli teşebbüslerine rağmen, Saltanat Şûrası'nın toplandığı tarihe kadar Osmanlılar davet edilmemişti.

Şu halde konferans, Türk topraklarından bir kısmının işgaline nasıl kendi başına karar verdi ise, bu

defa da barışa aynı suretle karar vermiş olacaktı. Bu ise, çok sakıncalı bir hal idi» (75).

Çünkü, İtilaf Devletleri'nin, artık kat'î şekilde Osmanlı Devleti'ni parçalamaya karar verdiklerini gösteren bir işaretti. Bu bakımdan, hükümetin çeşitli teşebbüsleri yanında, Veliahd Abdülmecid Efendi de, İtilaf Devletleri'ne mektuplar yazarak Osmanlı'ların konferansa davet edilmelerini temine çalışmıştı.

Nihayet 30 Mayıs'ta, Paris Sulh Konferansı'nda Osmanlı Heyeti'nin dinlenilmesine karar alındı. Ancak bu kararın alınmasına tesir eden sebepler arasında, işgallere karşı Anadolu'da meydana gelen şiddetli tepkilerin, mitinglerdeki yüksek direnme heyecanının da büyük rolü olduğu kabul edilmelidir. Ayrıca, Yunan askerlerinin yaptığı mezalimin bazı İngiliz ve Fransız gazetelerinde bile yer almasının, yine bir kısım yabancı basında Osmanlılar lehine yazılanların da tesiri olduğu gibi Hindistan Müslümanlarının Osmanlılar lehine giriştikleri teşebbüslerin de muhakak ki tesiri vardır (76).

Bütün bu tesirlerin bir araya gelmesi sonucu, 1 Haziran 1919'da Osmanlılar Barış Konferansı'na resmen davet edilmişlerdi. Osmanlı Heyeti içinde, Sadrazam Damad Ferid Paşa ile eski Sadrazam Tevfik Paşa delege, Maliye Nazırı Tevfik ve Şura-yı Devlet Reisi (Danıştay Başkanı) Rıza Tevfik Beyler murahhas müşaviri tayin olunmuşlardı (77).

Galip devletler temsilcileri huzurunda bir konuşma yapan Damad Ferid Paşa, Birinci Dünya Harbi'ne girişimizin bütün mes'uliyetini İttihadçıların omuzuna yükleyerek, şu teklifleri açıkladı:

(75) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 256.
(76) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 257.
(77) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 259.

«1) Savaştan önceki Osmanlı toprak statüsünün muhafazası,

2) Ege adalarının Yunanistan ve Oniki Adanın da İtalya tarafından Osmanlı Devletine bırakılması,

3) Balkan Harbleri neticesinde Bulgar ve Yunanlılara geçmiş olan Batı Trakya'nın Osmanlı Devletine geri verilmesi,

4) Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın kurulması müzakerelerine başlanabileceği,

5) Osmanlılara bağlı kalmak şartı ile Araplara muhtariyet verilebileceği...» (78).

***

Artık öldüğüne kani olunan Hasta Adam'ın mirasını paylaşmak için bir araya gelen galip devletler temsilcileri, bu maddeler karşısında şaşırdılar. Kimi kızdı, kimi güldü. Çünkü onlar, «Türkiye'nin, verilecek hükmü bekleyen bir suçlu olduğunu kabul ediyorlardı.

Bununla beraber İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi işinin kolay olmadığını anladılar. Çünkü onlar için en uysal bir politikacı olan Damad Ferid Paşa bile: ... kabulü zaruri tek hal çaresi; hiç şüphe yok ki, İzmir'in işgali meselesinde Yunanlılar tarafından işgal edilen toprakların kâmilen ve nihai olarak sür'atle boşaltılmasına intizaren, Yunanistan'ı Paris Konferansı'nın işaret ettiği hudutlar içine geri çevirmektir, diyordu.

Aynı kişi, 23 Haziran'da, Türk halkının, İmparatorluğun parçalanmasını veya muhtelif mandaterler eline verilmesini kabul etmeyeceğini ve hükümetle-

(78) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 260.

rin de halk iradesi dışında hareket edemeyeceklerini açıklamıştı (*).

Bu dikkate değer bir haldi. Ayrıca, her çeşit savaşma gücünden mahrum edilmiş ve tam bir acz içine itilmiş olduğu sanılan Türk milleti, memleketini parçalayanlar için hâlâ büsbütün tehlikesiz sayılmıyordu. Nitekim Türk milli kuvvetleri daha şimdiden saldırganlar için tehlikeli olmağa başlamışlardı. İşte bu güçlükleri de gözönünde tutan Onlar Konseyi (**), 27 Haziran 1919'da Türkiye ile yapılacak olan barışı; «Amerika Birleşik Devletleri, eski Türk İmparatorluk topraklarından bir kısmının mandasını üzerine alıp almayacağını bildirinceye kadar» geri bıraktı ve Türk delegelerinin Türkiye'ye dönebilecekleri kararına vardı» (79).

* * *

TİPİK HAÇLI ZİHNİYETİ HORTLUYOR

Osmanlı notasına 25 Haziran tarihli ve Fransa Başbakanı Clemenceau (Klemenso) imzalı verilen ağır cevap, tipik haçlı zihniyetinin yirminci asırdaki

(*) Bu noktada, «Hiçbir hükümet halkın iradesine karşı hareket edemez. Vilâyetlerde kurulmuş olan milli komitelerin ve İstanbul'da akdedilmiş muazzam mitinglerin gösterilerinde yalnız bir fikir görülmektedir: «Birlik ve İstiklâl» deniliyordu.

(**) Konferansın devamlı olarak çalışmalarını düzenleyen bu grup, Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Romanya, Yunanistan, Çekoslovakya ve biri Hırvatistan'ı temsil etmek üzere iki Sırptan mürekkepti.

(79) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 260 - 261.

kindar bir hortlaması idi. Osmanlı delegeleri, «sadece hükümeti değil, bütün Osmanlı tarihini ve Müslüman Türk'ü itham eden» bu cevabın ezikliği altında Paris'ten ayrıldılar.

Osmanlı isteklerine verilen bu cevapta, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'ya karşı olmamızın mes'uliyeti bütün millete verilmekte, sadece İttihatçı liderlerin sorumlu olacağı düşüncesi reddedilmektedir. Zira, tarihinin en vahim bir dakikasında; memleket mukadderatı, merhametten ve meslekten mahrum olan ve başarıdan iyi faydalanmayı beceremeyen şahısların eline düşmüştür.

Clemenceau, şöyle devam ediyor:

«— Meclis, faydasız münakaşalara girişmemek ve zatıâlinizi, refakat-i devletinizdeki delegeleri beyhude yere rencide etmemek arzusundadır. Meclis, seçkin hasletlerini nazar-ı tahsinle gördüğü Türk milletine karşı hayırhahane fikirlerle mütehassis bulunuyor. Ne çare ki, bu hasletler meyanında diğer unsurları (kavimleri, milletleri) idare etmek kabiliyetini göremiyor. Bu hususdaki tecrübeler, pek uzun bir müddet zarfında o kadar sık tekerrür etmiştir ki, bunların neticesi hakkında en ufak bir şüphe beslemek bile caiz değildir.

Tarih, müteaddit muvaffakiyetleri ve lâkin aynı zamanda pek çok Türk felâketleri tanıyor.»

Türklerin diğer unsurları hakimiyet altına alırken başarılı, fakat idare ederken tam aksine başarısız olduklarını iddia eden Clemenceau, böylece, Osmanlı'dan koparılacak toprakların haklı (!) sebebini bulmuş oluyor. Gerçeklere tam tersinden bakan bu Fransız gözü, bakınız daha neler diyor:

«— Ne Avrupa'da, ne Asya'da ve ne de Afrika'da hiç bir zaman vaki olmamıştır ki, Türk hakimiyetinin

herhangi bir memleket üzerinde kurulması sonucu, o memleketin maddi refahı ve medeni seviyesi gerilememiş ve düşmemiş olsun. Keza, ortada hiçbir misal yoktur ki, herhangi bir memleket üzerindeki Türk hakimiyeti zeval ve inkırazı üzerine o memleketin maddi refahının ve medeni seviyesinin arttığını ve yükselmediğini isbat etsin.

Avrupa Hıristiyanları arasında olsun, Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanları meyanında bulunsun Türk nereye galip sıfatiyle girmişse, orayı ancak harbe götürmüş. Türk, harp esnasında kazandığını, sulh zamanında feyizlendirmek kabiliyetini asla ve kat'a gösterememiştir. Bu, zaten istidat ve kabiliyetinin tatbik zemini de değildir.

Serdedilen hallerin mantıki neticesi şöyle olsa gerek:

Türkiye, hiçbir mazeret sebebi olmaksızın hiç bir taraftan tahrik edilmeksizin İtilaf Devletleri'ne taammüden ve kasten hücum ettiğinden ve nihayet mağlup olduğundan, gayr-i mütecanis Türk İmparatorluğunu teşkil ve terkip eden muhtelif kavimlerin mukadderatını tayin ve takdir eylemek vazifesini, kendisine karşı galip gelen devletlere yüklemiştir.»

Clemenceau, yüzyıllarca süren şanlı şerefli bir medeniyeti, hakikatlere zıt bir şekilde böylece suçladıktan sonra; Osmanlı toprak bütünlüğünü korumanın, ne Müslümanlara, ne de sınırları dahilindeki Hıristiyanlara yarıyacağını söylüyor. Fransız Başbakanına göre, bunun aksini söyleyenler, ancak Osmanlı boyunduruğunu tatmamış olanlar, ya da bu boyunduruğun ne kadar ağır olduğunu unutanlardır.

Clemenceau'nun üslubundaki nezaketsizlik ve sözlerindeki yalancılık ne ile izah edilebilir? Herhalde, bir zamanlar Fransız Kralı'nın bir Osmanlı Padi-

şahi tarafından Alman esaretinden kurtarılmış olduğunu bilmenin başlattığı tarihî aşağılık duygusunun büyük rolü vardır. Osmanlı medeniyetinin engin müsamahasından bizzat faydalanmış bir milletin çocuğu olarak Fransız Başbakanı, yıllarca ezdikleri sömürgelerini unutmuş görünerek Osmanlı Sadrazamı'na yükleniyor:

«— Müslüman bir hükümete ait arazinin küçülmesi, bütün memleketlerdeki Müslüman davasına halel verebileceği mütalaasının yanlış olduğunu söylememize müsaade olunsun.

Mütefekkir bir dimağa malik olan bütün Müslümanlar için, Dersaadet (İstanbul) tahtına malik olan hükümetin tarihi, bir şeref ve sürur menbaı olmaz.

Türk, pek az ehli olduğu bir işe erişmeye yeltendi ve evvelce serdettiğimiz sebeblerden dolayı, bu işte, tabiatiyle pek az muvaffakiyet gösterebildi. Türk, daha müsait ahval dahilinde iş başına getirilsin. Kendi zihniyetine daha muvafık bir muhitte ve daha az müşevveş ve daha az müşkil şartlar altında kendi faaliyetinin inkişafına, bir ahlâk fesadı ve entrikacılık kötü geleneğiyle alâka kestikten ve belki de bunu unutturduktan sonra meydan verilsin.

Belki o zaman Türk, her daim nefsinde mevcudiyetini derin delillerle isbat ettiği şecaat ve itaatten gayrı hasletleri ibraz suretiyle kendi memleketinin ve dolayısiyle dininin şan ve şaşaasını artırmaya muvaffak olacaktır» (80).

Sadrazam Ferid Paşa'nın, bundan böyle Türklerin iktisadî ve fikrî sahada bütün kuvvetleriyle çalışacakları belirtmesine sevindiğini söyleyen Clemenceau, sanki Osmanlı devrinde bu cins hiç bir faaliyet yok imişçesine şu tavsiye ile sözünü bağlıyor:

(80) Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, sh. 79 - 81.

«— Bundan daha heyecan-âmiz ve merakengiz bir tebeddül tasavvur olunamaz. Eğer zat-ı devletleri, Türk ırkına mensup insanlar arasında, bu mühim inkılâp ve tekamüle önder olabilirseniz, size ibraza muktedir olduğumuz bütün yardıma, elbette liyakat kazanacaksınız» (81).

Fransız Başbakanı'nın bu haysiyet kırıcı cevabını Erzurum'da haber alan Kâzım Karabekir Paşa, kendi hesabına Clemenceau'ya teşekkür ettiğini söyler. Zira, der, bu cevap, «İstanbul hükümetinden şifa bekleyen bir çok insanlara da hakikati, yani millî kuvvetten başka varlığımızı kurtaracak mevcudat olmadığını» göstermiştir (82).

* * *

PARİS SULH KONFERANSINDA BİR ŞEY YAPILABİLİR MİYDİ?

O tarihlerde İtilaf Devletleri arasındaki birlik gevşemeğe başlamıştı. Eğer Osmanlılar'da, olaylara nüfuz edebilen bir siyaset adamı bulunsaydı; ihtimal Osmanlılar, müttefikler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanabilir ve daha az zararlı sonuçlar sağlayabilirdi.

Gerçekten, Birinci Dünya Savaşı sonunda İngilizlerle Fransızlar, Almanlara karşı izlenecek politikada fikir birliğine varamamışlardı. Bunun sebeblerinden birisi, Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransa'nın büyük ve güçlü bir devlet haline gelmesi idi.

Bundan dolayı, 1917 Ocak ayında Moskova'yı zi-

(81) Karabekir, K., a.g.e., sh. 81.
(82) Karabekir, K., a.g.e., sh. 79.

yaret eden Fransız heyetinin elde ettiği başarıyı, yani; Ren ırmağının batısına kadar uzanacak bir kısım küçük devletlerin teşekkülünü ve bunlarla ayrı ayrı barış yapılması işini, şimdi İngilizler kabul etmiyorlardı. Amerikalılar da İngilizler gibi düşündükleri için bu iki devlet, bir denge unsuru olarak Fransa'ya karşı Almanya'yı korumağa başladılar.

Bu hale ve araya giren daha başka anlaşmazlıklara sinirlenen Fransızlar ise, İngilizlerin karşısına çıkan her engeli destekleme eğilimi içine girdiler.

İtalyanlara gelince, onlar, Yunanlıların Akdeniz'de büyük bir devlet haline getirilmek istenmesinden ve Batı Anadolu'da kendilerine vaad edilmiş olan toprakların onlara verilmesinden dolayı, müttefiklerine kırgın, hattâ dargın idiler.

Bununla beraber Müttefikler, ortak düşman olan Türkler aleyhine hüküm vermekte, güç de olsa, birleşebiliyorlardı. Onun için, barışın geri kalması hususunda da birleşebildiler ve karara vardılar» (83).

Osmanlı istekleri diğer devletlerin menfaatleriyle de alâkalı bulunduğundan, onlar hakkında acele bir karara varmak mümkün değildi...

Bu, karara varamama durumu, 1920 yılı Ağustos ayına kadar devam etti ve nihayet o tarihte Sevr Anlaşması ortaya çıktı. Bu anlaşmanın Osmanlı Devleti için bir idam hükmü olduğu düşünülürse, bunca zaman beklemenin sebebi anlaşılmış olur. Demek ki, artık öldüğüne inanılan «Hasta Adam»ın mirası üzerine leş kargalarının kıyasıya vuku bulan çekişmeleri sebebiyle, ganimetin şöleni ve resmi vesikası gecikmek zorunda kalmış...

* * *

(83) Tansel, S., a.g.e., c. I, sh. 262.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUS MAŞASI YUNANİSTAN

YUNANİSTAN RASGELE BİR MAŞA DEĞİLDİR

Yunanlıların Anadolu'da nasıl bir zulüm ve vahşet havası estirdiklerini anlamak için, sadece İzmir'e çıktıkları zamanki kudurganlıklarını görmek yeterlidir. Önceki kısımlarda bir hayli geniş olarak yer verdiğimiz bu yüz kızartıcı hiyanetin, diğer yerlerde de aynen tatbik edildiğini gösteren binlerce örnek saymak mümkündür. Fakat, bütün bu inanılmaz zulümlerin **niçin yapıldığını ve hangi gayeye yönelmiş bulunduğunu** anlamak herhalde daha mühimdir.

Bu bakımdan, Paris'te toplanmış **Barış Konferansı**'nın, «niçin Yunanlıları İzmir yolu ile Anadolu'ya gönderdikleri» sorusu öncelikle cevaplandırılmalıdır. Bu cevabın ana hatları şöylece tesbit edilebilir

1) Osmanlı toprakları üzerindeki Yunan iddiaları ve bu iddiaların güçlü bir propaganda ile Avrupa'ya duyurulması, daha bir asır öncesinden başlatılmıştı.

2) Yunanlıların takip ettikleri Megola-İdea (Büyük İDEAL) ile İtilâf Devletleri'nin, hususen İngilizlerin ve Rusların arzuları bazı noktalarda birleşmişti. Osmanlı'yı sadece din farkından dolayı barbar gören ve asırlık hınçlarını uygun bir zamanda Onu ba-

tırarak almak istiyen Avrupa, maşa olarak Yunanlıları kullanmıştır. Zaten Yunan millî hedefleri de, onların gönüllü ve arzulu bir maşa olmalarını gerektirmekteydi.

3) İngiliz, Fransız ve Rus politikasının asırlardan beri değişmeyen hedefi, Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve mutlaka diğer ortaklarından daha fazla bir pay koparabilmekti. İngilizler, Yunan maşasını kullanarak aslan payına konmak istiyorlardı. İngilizlere bir türlü tam teslim olmayan Müslüman Türk bir devlet yerine; Anadolu'da, hattâ Boğazlarda ve İstanbul'da zayıf ve kendisine daima muhtaç bir Yunan devleti bulunmalıydı.

***

Türkiye'nin bugün hâlâ içinde bulunduğu bir çok hayatî probleme de ışık tutacak olan, harici münasebetlerinin tarihî seyri mutlaka bilinmelidir. Önce Osmanlı'ya ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı takip edilmiş İngiliz, Fransız ve bilhassa da Rus politikasının tarihî gelişimini bilmeden bugünkü problemlerimize çözüm bulmak kat'iyyen mümkün değildir. Yakın tarihimiz, bu durumu bilmeyen devlet adamlarımızın işledikleri büyük hatalarla doludur. Yanlış bir tatbik sahası bulan «yurtta sulh, cihanda sulh» anlayışının sevkiyle, mekteplerde dahi öğretilmeyen tarihî gerçekler, hâlâ tekerrür etmektedir.

Bu bakımdan tarih şuurunun vermesi gereken ferasetten tamamen yoksun nesillerin günümüzdeki şaşkınlığı normal görülmelidir.

***

Osmanlı'nın kanı ve canı pahasına aldığı, üzerinde eşsiz bir medeniyetin maddî-mânevî güzelliklerini gösterdiği, insanca yaşamayı öğrettiği ülkeler şimdi eski huzurlarına hasret yaşamaktadırlar. Bunlardan

biri de, Yunanistandır. Yunanistan nedir? Eski bir Osmanlı eyaleti...

Bu eski eyaletimizin hallerinden memnun vatandaşlarını rahatsız eden ne idi ki, ayaklanmaya başlamışlardı?.. Aslında onları rahatsız eden ağır tahrikler vardı. Kışkırtıcılara göre, daha iyi bir idare ve daha mesut günler olabilirdi. Bu yalancı kışkırtıcıların başında Rusya gelmekteydi. Osmanlı'nın bütün gayr-i müslim tebaasına karşı aynı kışkırtıcılıkla gülümseyen azılı düşman: Tam 241 yıl boyunca, onbir defa savaşmak zorunda kaldığımız ve onbir defada tam 51 yıl savaştığımız **Rusya**...

* * *

RUS - RUM MÜNASEBETİ NASIL BAŞLADI?

15'inci asrın sonlarına doğru Rusya küçücük bir devlettir ve başında bulunan **III. İvan**, Moskova Knezi diye anılmaktadır. Henüz «Çar» veya «Kral» ünvanını taşımıyan bu korkunç ve kaba adam, çevresindeki Türk devletçiklerini eritme planlariyle meşgul iken, dostu bulunan Kırım Hanı'nın delaletiyle Osmanlı Padişahı **II. Bayezid**'e bir mektup gönderir. Kırım Hanı vasıtasiyle Padişah'a gelen bu mektupta, Rus tüccarlarına Osmanlı topraklarında kolaylık gösterilmesi isteniyordu.

Padişah, bu mektuba verdiği cevapta Kırım Hanı'nı ve dolayısiyle III. İvan'ı taltif eden şu cümleyi kullanır:

«— Eğer Moskof Kralı senin karındaşın ise, benim de karındaşım (kardeşim) demektir.»

Bu beklemediği iltifat III. İvan'ı ümitlendirir ve Padişahla doğrudan temasa geçmek ister. Bu maksatla yolladığı mektup, boyundan büyük ifadelerle dolu ve küstahça idi. Mektubu getiren elçi, şerefine verilen ziyafetlere katılmamak ve verilmesi adet olan harcırahı almamak gibi, haddini bilmezliklerde bulundu.

Küçük Rusya'nın büyük görünmeye çalışan mağrur hükümdarının arzusu üzere böyle davranan bu elçi, ülkeden kovuldu.

II Bayezid, bu durumu Kırım Hanı'na bildirdi. Rus Hükümdarı, dostlukla bağdaşmayan davranışlarda bulunan bir elçi gönderdiği için, Rusya'ya hiç bir zaman elçi gönderilemiyeceği açıklandı.

Böylece 1479 yılına kadar, Rusya ile ne siyasi, ne de iktisadî bir münasebet kurulamayacaktı (1).

***

Osmanlı Devleti, bu usül-adap bilmez elçiyi geldiği yere iade ederken ve elçi göndermeyi de kabul etmezken; Rusya'yı temas kurmaya değer bir devlet olarak görmediklerini belirtmiş oluyorlardı. Lüzumlu münasebetlerin tanzimini ise, Kırım Hanlığına bırakmışlardı.

İşte bu suretle, III. İvan'ın kendisinde vehmettiği kudret ve büyüklük esaslı bir şamar yemiş oluyordu. Fakat kader, bu vahşi adamın şahsında, asırlarca sürecek bir Müslüman düşmanlığının da temelini kuruyordu:

III. İvan'ın karısı ölmüştü. Yeni evliliğini «aynı zamanda bir siyasî ganimet» haline getirmek açık-

(1) Meram, Ali Kemal, Türk-Rus İlişkileri Tarihi, sh. 23 - 28.

gözlülüğünü gösterdi ve Mora Despotu'nun kızı ile evlendi. Bu kadın, Fatih Sultan Mehmed'in ordusuna karşı savunurken öldürülen son Bizans İmparatoru Konstantin Dragezes'in de kızkardeşi idi (2).

Bu evlilik ile III. İvan'ın kabalık ve vahşiliği sinsileşerek bir ideale doğru yöneltilmiş oldu. Çünkü, yeni karısı Sofiya, Bizans'ın çöküşünden sonra, uzun yıllar Papalığın himayesinde kalmış ve «idealist bir Bizans milliyetçisi olarak yetiştirilmişti.»

İyi yetişmiş bir kadının, kocası bir Kral da olsa, onu nasıl tesiri altına alabileceğinin en açık bir örneğini veren Sofiya, işe ünvan bulmaktan başladı. Kocasına Sezar'ın kısaltılmış bir şekli olan «ÇAR» ünvanını verdi ve bunu kanunileştirdi. Artık Rus hükümdarları «Çar» olmuştu.

İkinci olarak da, III. İvan'ı Bizans tahtının gerçek varisi olduğuna inandırdı. İvan, Bizans'ı yeniden kuracak ve tekrar İstanbul'u Osmanlı'dan alarak başkent yapacaktı. Bunu gerçekleştirebilmesi için İvan'ın bir Bizans İmparatoru kadar duygusuz ve zalim olması gerekiyordu.

Bizans İmparatorluğunun çift kartallı bayrağını Rus bayrağı olarak kabul ettiren Sofiya, bütün Hristiyanlık dünyasına hâkim olacak bir din devleti kurmak ihtirasındaydı. Böyle bir devletin kurulması için de, «açık ve ılık denizlere çıkmak gerekiyordu.» Bunun gerçekleşmesi ise, İstanbul'un ve boğazların alınmasına bağlıydı.

Bu idealler, üç milyonluk o günkü Rus cemiyetine o türlü maledilmişti ki, Rahip Philoté'nin bir sözü dilden dile gezen «kutsal bir slogan» olmuştu. Bu Rahip şöyle demişti:

---

(2) Ayverdi, Samiha, Türk - Rus Münasebetleri ve Muharebeleri, s. 70; Meram, A. K., a.g.e., sh. 34.

«— **İki Roma yıkıldı, üçüncü Roma Moskova'dır. Ve bir dördüncüsü olmayacaktır»**. (3).

⁂

Bu slogan o günkü Rusya için gülünç bir hayâl olmaktan öte mânâ taşımamasına rağmen, benimsendi. Millî ideallerini benimseyen milletlerin neler yapabileceklerine dair ibretli bir örnek olarak da yavaş yavaş tatbik sahasına konuldu. Yüzlerce yıllık esaret hayatından yeni kurtulmuş küçücük bir devletin benimsediği ve tebeasına benimsettiği bu şuur ve yüksek hedef bir güç kaynağı olmuştu.

Artık, **«Bütün Rusya'nın Hükümdarı»** ünvanını kullanan III. İvan, slavların birleşmesi fikrini cemiyete yerleştirmişti.

⁂

Bütün Slavların birleştirileceği büyük İmparatorluk (Panislavizm) yolunda ilk savaşlar IV. İvan tarafından gerçekleştirildi. **Korkunç»** veya **«Müthiş»** lakaplarından tanınan IV. İvan tarafından...

⁂

İşte, bu Korkunç İvan'dan itibaren, Yunanlı bir **Rus maşası** olmak durumuna getirildi. Rus - Rum yakınlığının İvan - Sofiya evliliğiyle atılan temeli, asırlarca devam etti. Nihayet, Yunanistan topraklarımızdan koparıldı ve Rusya, bir kolunu kopardığı Osmanlının ölümünü beklemeye başladı.

Varisi olduğunu iddia ettiği Bizans'tan sadece entrika öğrenmiş Rus siyaseti, büyük idealini ancak Osmanlı'yı tarihe gömerek gerçekleştirebilecekti...

Yüzyıllarca ekmeğimizi yemiş, vatanımızda hem

(3) Meram, A. K., a.g.e., sh. 35.

de en iyi şartlarla barınmış Rumlar, maalesef Rus maşası olmayı yirminci yüzyılın başına kadar sürdürdüler...

Ne var ki, Rusya'da esen kızıl fırtına dikkatleri Osmanlının üzerinden çekmişti. Rusya başının derdine düşmüştü. Adeta dinsizin hakkından imansız gelmekteydi Rusya'da...

Osmanlı'nın mirasına konmak için sabırsızlanan Çar II. Nikola, komünistlerce korkunç şekilde öldürüldü.

İşte bu noktada Rus - Rum yakınlığı inkıtaa uğradı. Çünkü, Rusya'nın Yunan maşasını kullanacak hali kalmamıştı. İç kargaşalıklarla sarsılmaktaydı çünkü...

Oysa ki, Yunanistan'ın boyundan büyük hedefleri vardı. Bu hedefleri gerçekleştirmek içinse bir ağababaya ihtiyaç duyuyordu.

Tarih boyunca Müslüman düşmanlığında Ruslarla yarışa çıkmış olan İngilizler, bu noktada sahneye çıkarak, Yunanistan'la işbirliğine giriştiler.

Rusya içine düştüğü kızıl tufanla, artık sadece bizi değil, bütün dünyayı kin ve kan denizine atmak mücadelesine hazırlanmakta idi.

Dünkü tebaamız Yunanistan ise, artık İngiliz «ağa-babalığı» ile Anadolu'ya yürümek ve Büyük Yunanistan'ı kurmak emelindeydi. Yunan Başbakanı Venizelos ile, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un fikirleri tam uyuşmuştu. Lloyd George, akıllı bir maşa bulduğunu sanmıştı. Böylece, Anadolu'ya çıkarılan Yunanlılar, savaştan yorgun çıkmış İngiliz ordusunun yapamayacağı bir işi yapacaklar, Türkleri Anadolu'nun Doğusuna doğru sürecekler, yeni bir Yunan İmparatorluğunu kuracaklardı.

İngiltere'nin desteğinde ve himayesinde kurulacak Yunan İmparatorluğu ile «Yakın-Doğu'ya çalış-

kan Hristiyan ve Lâtin köylülerini yerleştirmek ve eski Yunan ve Roma medeniyetlerini canlandırmak» mümkün olacaktı (4).

***

1919'larda İzmir'e çıkarılan Yunan askerinin «sebeb-i ziyareti»ni, bir İngiliz devlet adamı şöyle açıklıyordu:

«— Yüzyılların gördüğü en aşağılık yönetimi yok ederek ileriye doğru bir adım attık. Büyük hasta, ölüm döşeğinde.

Bu hastanın milletler ailesi ortasında bir şer kuvveti olarak son günlerini yaşadığını umut edelim. Mezarı üzerine yazılacak kitabenin ne olacağını bilmiyorum, fakat Osmanlı Devleti bir daha dirilmeyecektir» (5).

Bütün bu çirkin ve iğrenç kinlerin kaynağı inanç noktasında düğümlenmektedir. 2 Ocak 1918'de İngiliz Hariciye Nazırı Lord Curzon, bu hususu şöyle ifadelendiriyordu:

«— İstanbul, özellikle Doğu Dünyasının kozmopolit ve uluslararası bir şehridir. Ayasofya ki 900 yıl önce bir Hristiyan kilisesi idi, elbette eski durumuna getirilecektir» (6).

***

Bu felsefe ile desteklenen Yunan kuvvetleri, Anadolu'da bu Müslüman milletin hiç de tahmin edilmeyen şamarları ardı ardına yiyerek kovulunca, savaşla alınamayan barış masasında alınacaktı. Şu hâlâ sır çıkını olmakta devam eden Lozan'daki masada... Faillerinin hâlâ kahraman sayıldığı Lozan'da...

---

(4) Avcıoğlu, Doğan, Millî Kurtuluş Tarihi, c. I, sh. 36.
(5) Avcıoğlu, D., a.g.e., c. I, sh. 36.
(6) Avcıoğlu, D., a.g.e., c. I, sh. 37.

Evet, 15 Mayıs 1919'da İzmir'den başlayarak Anadolu içlerine yürüyen Yunan işgalinin hikâyesi, yüzyılların ötesine uzanmış hikâyesi, esas olarak bu idi...

*
**

Rusların bıraktığı noktada Osmanlı'yı çökertme planının tatbikatçısı olarak sahneye çıkan İngilizler, Yunanlılarla birlikte defolup gitmişlerdir amma, kızıl tehlike, Rusya'dan bütün dünyayı sarsacak güçte yeniden uyanmıştır...

Anlaşılan, Hz. Adem'le başlayan iman-küfür mücadelesi devam edip gidecektir... Kâh İngiliz, kâh Rusuyla...

* * *

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Bahar İçinde Kış 7-9
Gâvur İzmir 10-11
Partizanlık Belâsı 11-13
İlk İşgal Haberi ve Hükûmetin Şaşkınlığı 13-22
2. Maşatlıkta Miting Var
Müftü Rahmetullah Efendinin Unutulmaz Şahlanışı 23-25
Mitinge Davet 25-29
Ve Miting 29-34
Nureddin Paşa ve Chrysostomos 34-43
Millî Mücadelede Mâbet ve Millet 43-46
Zafer Sonrasında Nureddin Paşa 46-47
İşgalin ilk Şehitlerinden Süleyman Fethi Bey 47-48

İKİNCİ BÖLÜM

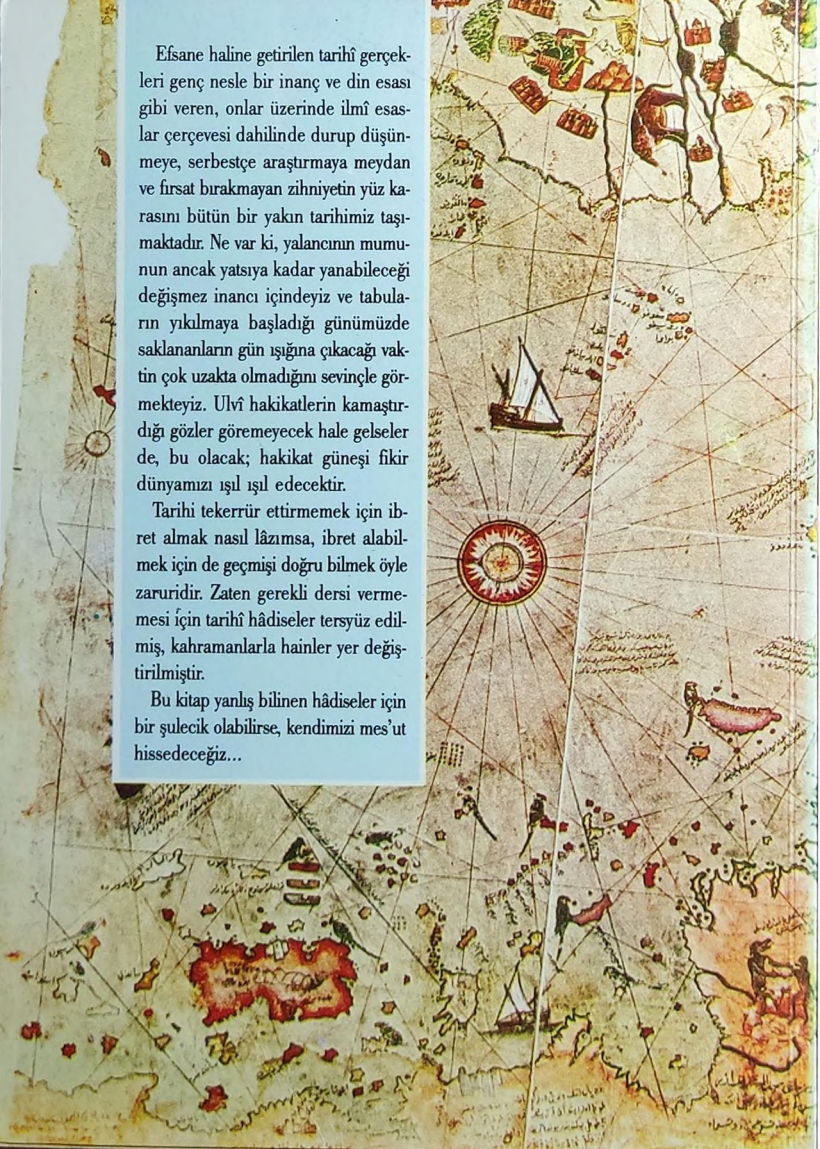
Ve İşgal Başlıyor 49-51
Yunan Dostluğu mu, Kardeşliği mi ? 52-53
İlk Kurşun 53-56
Hasan Tahsin Kimdir ? 56-66
Avam Kamarasını Havaya Uçurma Planı 66-70
Hesapçıların Unutturduğu Kahraman 70-72
Kuduran Vahşet 72-78
Ölüm Yürüyüşü 78-83
Yetişen Rahmet 83-84
Zilletin Bedeli 85-89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. İlk Tepkiler 91-94
İstanbul Hükûmeti Ne Diyor ? 95-102
Hükûmetin Bir Vurdumduymazlığı 103-107
İkinci Damad Ferid Paşa Hükûmetinin Siyaseti 107-108
2. İşgale En Güzel Tepki
Kararlı Din Adamının İlk Cihad Fetvası ve İlk Cephe 109-115
Denizli Mitinginin ilk Meyvesi Müşterek Cephe Kuruluyor... 115-119
Ahmet Hulusi Efendi'ye Tepkiler 119-122
Denizli Devleti 122-125
İsim ve Resimden Kaçma Fazileti 125-127
3. Şahlanışa Doğuş
Yunan İlerleyişi Karşısında Artan Tepkiler 128-130
Manisa da Düşüyor 131-133
Anadolu Bir Dil Bir Gönül Oldu 133-134
Ve Esir Şehirin Galeyanı 134-136
Üniversitenin Protestosu 136-139
Fatih Mitingi 139-142
Üsküdar (Doğancılar) Mitingi 142-143
Kadıköy Mitingi 143-145
Sultanahmed Mitingi 145-164
Ayasofya Mitingi 164-167
İkinci Sultanahmed Mitingi 167-168
Cihad Ruhuyla Dolu Ulema 168-169
Kurtuluş Savaşı'nın İstanbul'dan Yüce Şehri Yoktur! 169-171
Saltanat Şûrası 171-173
Paris Sulh Konferansında Bir Şey Yapılabilir Miydi? 180-181

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yunanistan Rastgele bir Maşa değildir 183-185
Rus-Rum Münasebeti Nasıl Başladı ? 185-191

Efsane haline getirilen tarihî gerçekleri genç nesle bir inanç ve din esası gibi veren, onlar üzerinde ilmî esaslar çerçevesi dahilinde durup düşünmeye, serbestçe araştırmaya meydan ve fırsat bırakmayan zihniyetin yüz karasını bütün bir yakın tarihimiz taşımaktadır. Ne var ki, yalancının mumunun ancak yatsıya kadar yanabileceği değişmez inancı içindeyiz ve tabuların yıkılmaya başladığı günümüzde saklananların gün ışığına çıkacağı vaktin çok uzakta olmadığını sevinçle görmekteyiz. Ulvî hakikatlerin kamaştırdığı gözler göremeyecek hale gelseler de, bu olacak; hakikat güneşi fikir dünyamızı ışıl ışıl edecektir.

Tarihi tekerrür ettirmemek için ibret almak nasıl lâzımsa, ibret alabilmek için de geçmişi doğru bilmek öyle zaruridir. Zaten gerekli dersi vermemesi için tarihî hâdiseler tersyüz edilmiş, kahramanlarla hainler yer değiştirilmiştir.

Bu kitap yanlış bilinen hâdiseler için bir şulecik olabilirse, kendimizi mes'ut hissedeceğiz...